PLAVA PTICA

ŠELI

# Frankenštajn

ILI MODERNI PROMETEJ

PLAVA PTICA

KNJIGA ZA MLADE I STARE

Knj. 43

Uređuje

ŽIKA BOGDANOVIĆ

BEOGRAD 1978.

# Frankenštajn

## ILI MODERNI PROMETEJ

Napisala

MERI ŠELI

**JUGOSLAVIJA**

**PROSVETA**

Naslov originala
FRANKENSTEIN OR THE MODERN PROMETHEUS

Prevela
SLAVKA STEVOVIĆ

Recenzent
STANISLAVA RADOVANOVIĆ

Ilustracije
ĐURA PAVLOVIĆ

Ilustracija na omotu
BOŽIDAR VESELINOVIĆ

Idejno rešenje omota i naslovnog lista
MIH. S. PETROV

Tehnički urednik
MILAN MILOŠEVIĆ

Korektor
VERA DIKLIĆ

Zajedničko izdanje
OOUR Izdavački zavod „Jugoslavija“
i OOUR „Izdavačka delatnost“
Izdavačkog preduzeća „Prosveta“

Štampa i povez
ŠIRO „Srbija“
Mije Kovačevića 5, Beograd

Tiraž deset hiljada primeraka

# FRANKENŠTAJN

# PROLOG

## PRVO PISMO

*Gospođi Savil, Engleska*

Petrograd, 11. decembra 17..

Obradovaćeš se kad čuješ da nikakva nedaća nije pratila početak mog pothvata, na koji si ti gledala sa tako zlim slutnjama. Ovamo sam stigao juče; i moja prva dužnost je da svoju dragu sestru uverim da sam zdrav, i da sve više verujem u uspeh svog nauma.

Već sam daleko na severu od Londona; i dok šetam ulicama Petrograda, osećam kako mi na obrazima poigrava hladan severni povetarac, koji me krepi i ispunjava ushićenjem. Shvataš li ovaj osećaj. Ovaj vetrić, koji je došao iz predela u koje sam se ja uputio, omogućava mi da unapred osetim ta ledena podneblja. Nadahnuti ovim vetrom obećanja, moji budni snovi postaju usrdniji i življi. Uzalud pokušavam da sam sebe ubedim kako je pol predeo mraza i pustoši; o« se uvek pojavljuje u mojoj mašti kao predeo lepote i radosti. Tamo je, Margaret, sunce uvek vidljivo; njegov široki kotur kreće se duž horizonta i stalno rasipa svetlost. Tamo — jer, s tvojim dopuštenjem, sestro moja, pokloniću veru ranijim moreplovcima — tamo nema ni snega ni mraza; i jedreći preko mirnog mora, možda ćemo doploviti do zemlje koja po neobičnosti i lepoti prevazilazi svaku dosad otkrivenu oblast na zemljinoj kugli. Njene tvorevine i osobine mogu biti neuporedive, kao što su to, nesumnjivo, pojave nebeskih tela u tim neotkrivenim pustim predelima. Šta se sve ne može očekivati u zemlji večite svetlosti? Možda ću tamo otkriti čudesnu silu koja privlači iglu[1]; i možda ću srediti rezultate hiljada nebeskih posmatranja, kojima je potrebno samo ovo putovanje da bi njihove prividne nedoslednosti postale dosledne zauvek. Zadovoljiću svoju žarku radoznalost pogledom na deo sveta koji ranije niko nije posetio, i možda ću gaziti po zemlji na kojoj čovekova noga nikad ranije nije ostavila traga. To me privlači,

i dovoljno je da savlada svaki strah od opasnosti ili smrti, i da me nagna da krenem na ovo teško putovanje sa radošću koju oseća dete za vreme raspusta, kad se sa drugovima ukrca u mali čamac i pođe u istraživačku ekspediciju uz reku svog rodnog kraja. Ali, ako pretpostavimo da su sva ova nagađanja pogrešna, ipak ne možeš oporiti neocenjivu korist koju ću pružiti čovečanstvu, do poslednje generacije, ako pronađem put pored pola do onih zemalja u koje se stiže za nekoliko meseci; ili ako dokučim tajnu magneta, koja se, ako je to uopšte moguće, može otkriti jedino ovakvim pothvatom kao što je moj.

Ova razmatranja su rasejala uzbuđenje s kojim sam počeo pismo, te osećam da mi srce plamti od oduševljenja koje me uzdiže do neba; ništa u toj meri ne doprinosi smirenju duha kao postojan cilj — tačka u koju duša može da upre svoje intelektualno oko. Ova ekspedicija je bila omiljeni san moje mladosti. Žudno sam čitao izveštaje o raznim putovanjima preduzetim s ciljem da se stigne do severnog dela Tihog okeana, preko mora koja okružuju pol. Možda se sećaš da se cela biblioteka našeg dobrog ujaka Tomasa sastojala od istorija svih putovanja koja su imala istraživački cilj. Moje školovanje je bilo zanemareno, a ipak sam strasno voleo da čitam. Proučavao sam te knjige i danju i noću, a moja prisnost s njima povećavala je žaljenje koje sam osetio još kao dete kad sam saznao da je volja moga oca na samrti zabranjivala mome ujaku da mi dozvoli da se posvetim pomorskom životu.

Ove vizije su izbledele kad sam prvi put čitao pesnike čiji su izlivi zaneli moju dušu i uzdigli je do neba. I ja sam postao pesnik, pa sam godinu dana živeo u raju koji sam stvorio; zamišljao sam i da mogu dobiti mesto u hramu u kome su posvećena imena Homera i Šekspira. Ti si dobro upoznata s mojim neuspehom, i kako sam teško podneo to razočaranje. Ali baš u to vreme nasledih imanje svoga rođaka, te se moje misli okrenuše ranijoj sklonosti.

Prošlo je šest godina otkako sam se odlučio na ovaj pothvat. Mogu se čak i sada setiti onoga časa kad sam se posvetio ovom velikom naumu. Počeo sam time što sam navikao telo na nedaće. Pratio sam lovce na kitove u nekoliko ekspedicija do Severnog mora; dobrovoljno sam podnosio hladnoću, glad, žeđ i nespavanje; često sam radio više nego obični mornari u toku dana, a noći sam posvećivao proučavanju matematike, teorije medicine i onih grana fizičke nauke iz kojih bi pomorski pustolov mogao da izvuče najveću praktičnu korist. Dvaput sam se stvarno zaposlio kao podoficir na grenlandskom kitolovcu, i izvršio sam svoju dužnost na opšte divljenje. Moram priznati da sam bio ne malo ponosan kad mi je kapetan ponudio

dužnost svog zamenika na brodu, i sa najvećom ozbiljnošću me molio da ostanem; toliko je dragocenim smatrao moje usluge.

A sada, draga Margaret, zar ne zaslužujem da postignem neki veliki cilj? Moj život je mogao proteći u udobnosti i luksuzu; ali ja sam pretpostavljao slavu svakoj primamljivosti koju bi bogatstvo stavilo preda me. Oh, kad bi mi neki ohrabrujući glas odgovorio potvrdno! Moja hrabrost i odlučnost su postojani; ali moje nade se kolebaju, a duh mi je često potišten. Spremam se da pođem na dugo i teško putovanje, na kome će nepredviđeni događaji zahtevati svu moju snagu; treba ne samo da podižem duh drugih već da ponekad podržim i svoj, kad njihov popušta.

Ovo je najpovoljnije doba za putovanje po Rusiji. Ljudi brzo lete po snegu u svojim saonicama; takvo putovanje je prijatno i, po mom mišljenju, mnogo prijatnije nego u engleskim poštanskim kolima. Hladnoća nije preterana, ako je čovek umotan u krzno — a to odelo sam već nabavio; jer, velika je razlika između šetnje po palubi i nepomičnog sedenja satima, kad nikakvo kretanje ne sprečava krv da se bukvalno ledi u žilama. Nemam nameru da izgubim život na poštanskom putu između Petrograda i Arhangelska.

Krenuću za ovu varoš kroz dve ili tri nedelje; imam nameru da tamo iznajmim brod, što se može lako učiniti ako <se plati osiguranje u korist sopstvenika; zatim, da uposlim potreban broj mornara, od onih koji su navikli da idu u lov na kitove. Ne nameravam da otplovim do meseca juna; a kada ću se vratiti? Ah, draga sestro, kako mogu da odgovorim na ovo pitanje? Ako uspem, proći će mnogo, mnogo meseci, možda i godina, pre nego što se ti i ja ponovo sastanemo. Ako ne uspem, videćeš me uskoro, ili nikad.

Zbogom, moja draga, divna Margaret. Neka te bog blagoslovi, a mene spase da bih mogao ponovo posvedočiti svoju zahvalnost za svu tvoju ljubav i nežnost.

Voli te tvoj brat

*R. Volton*

## DRUGO PISMO

*Gospođi Savil, Engleska*

Arhangelsk, 28. marta 17 ..

Kako sporo prolazi vreme ovde, gde sam okružen snegom i ledom! Međutim, preduzet je i drugi korak za moj pothvat. Iznajmio sam lađu, i zauzet sam odabiranjem mornara; izgleda da su oni koje sam već angažovao ljudi na koje se mogu osloniti, i nesumnjivo se odlikuju neustrašivom hrabrošću.

Ali jednu potrebu još nikako ne mogu da zadovoljim, i taj nedostatak osećam kao najveće zlo. Nemam prijatelja, Margaret. Kad me bude obuzelo oduševljenje zbog uspeha, neće biti nikoga da sa mnom deli radost; ako me snađe razočaranje, niko se neće truditi da me izvuče iz potištenosti. Istina, preneću misli na hartiju; ali to je bedni način saopštavanja osećanja. Želim društvo čoveka koji bi mogao da saoseća sa mnom; čiji bi pogled odgovorio na moj. Možda misliš da sam romantičan, draga moja sestro, ali ja gorko osećam potrebu za prijateljem. Nemam nikog kraj sebe, plemenitog ali hrabrog, obrazovanog i široka duha, čiji bi ukus bio sličan mome, da odobrava ili koriguje moje planove. Kako bi takav prijatelj ispravio mane tvog jadnog brata! Ja sam suviše žustar na delu, a suviše nestrpljiv pri teškoćama. Ali još veće je zlo za mene što sam se sam obrazovao: prvih četrnaest godina svoga života jurcao sam kao divljak po imanju, i nisam čitao ništa sem putopisa našeg ujaka Tomasa. U to doba sam upoznao čuvene pesnike naše otadžbine; ali, tek kad više nije bilo u mojoj moći da izvučem glavnu korist iz takvog saznanja, osetio sam potrebu da upoznam još neki jezik osim jezika svoje otadžbine. Sada imam dvadeset osam godina, a u stvari sam manje obrazovan nego mnogi učenici od petnaest. Istina je da sam više razmišljao, i da su moji snovi na javi dalekosežniji i veličanstveniji; ali njih treba (kako kažu slikari) *održavati;* i meni je veoma potreban prijatelj koji bi imao dovoljno razuma da me ne prezire kao romantičara, i dovoljno ljubavi prema meni da bi se potrudio da upravlja mojom dušom.

Ali, ovo su beskorisne žalbe; sigurno neću naći prijatelja na širokom okeanu, pa čak ni ovde u Arhangelsku, među trgovcima i mornarima. Međutim, neko osećanje koje nije tuđe ni nižoj ljudskoj prirodi postoji čak i u grudima ovih grubih ljudi. Moj poručnik je, na primer, čovek čudesne hrabrosti i preduzimljivosti; on ludo žudi za slavom: ili bolje, da se jasnije izrazim, žudi za napredovanjem u svom pozivu. On je Englez, pa i pored nacionalnih i profesionalnih predrasuda, neublaženih kulturom, sačuvao je neke od najplemenitijih darova čovečanstva. Prvi put sam ga upoznao na

jednom kitolovcu; pošto sam saznao da nije zaposlen u ovom gradu, lako sam ga nagovorio da mi pomaže u mom pothvatu.

Kapetan je čovek divne naravi, i na brodu je uvek zbog svoje plemenitosti i blagosti u disciplini. Zbog ove okolnosti, kao i zbog njegove dobro poznate čestitosti i neustrašive hrabrosti, mnogo sam želeo da ga uzmem u službu. Mladost koja je prošla u usamljenosti, moje najbolje godine provedene pod tvojim blagim ženskim staranjem, toliko su oplemenile moj karakter da mogu obuzdati odvratnost prema uobičajenoj grubosti koja se često ispoljava na brodu. Nikad nisam verovao da je potrebna, i kad sam čuo za moreplovca koji je isto tako poznat po nežnosti svoga srca kao i po poštovanju i poslušnosti koju mu posada ukazuje, smatrao sam za neobičnu sreću što mogu da ga dobijem u službu. Prpi put sam čuo za njega na dosta romantičan način, od jedne gospođe koja mu duguje sreću u životu. Ovo je, ukratko, njegova istorija. Pre više godina voleo je neku mladu Ruskinju srednjeg imovnog stanja; pošto je prikupio znatnu sumu novca, devojčin otac je pristao na taj brak. Svoju dragu je video jedanput pre ceremonije venčanja; ali ona se kupala u suzama, i bacivši mu se pred noge, preklinjala ga da je poštedi, priznajući mu da voli drugoga, ali pošto je on siromašan, njen otac nikad neće pristati na tu vezu. Moj plemeniti prijatelj je umirio moliteljku, pa pošto je saznao ime njenog dragana, nije više navaljivao. On je već bio kupio imanje na kome je nameravao da provede ostatak života, ali ga je poklonio svome suparniku, zajedno sa ostatkom novca kako bi ovaj mogao kupiti što je potrebno, a zatim je sam molio oca mlade devojke da pristane na taj brak sa njenim draganom. Ali starac je odlučno odbio, smatrajući se obavezan čašću mome prijatelju; kad je ovaj video da je otac neumoljiv, napustio je otadžbinu i nije se vratio sve dok nije saznao da se njegova negdašnja draga udala prema svojoj naklonosti. „Kakav plemenit čovek!“ uzviknućeš. On to i jeste; ali ipak, on je potpuno neobrazovan: ćutljiv je kao Turčin, no ima u njemu neke neuke nebrižljivosti; mada usled toga njegovo ponašanje izgleda još čudnije, ona umanjuje interesovanje i simpatiju koju bi on inače budio.

Ipak, ako se malo žalim, ili ako pak možda nikad ne budem znao za utehu koja mi je potrebna u mom teškom poslu, nemoj misliti da sam se pokolebao u odluci. Ona je postojana kao sudbina; a moje putovanje se odlaže samo dok vreme ne dozvoli ukrcavanje. Zima je bila strašno oštra; ali proleće daje lepa obećanja, i smatra se da je veoma rano nastupilo, tako da ću možda otploviti pre nego što sam se nadao. Ni u čemu neću prenagliti: dovoljno me poznaješ da bi se mogla pouzdati u moju opreznost i promišljenost kad je bezbednost

drugih poverena mojoj brizi.

Ne mogu ti opisati svoja osećanja zbog dobrih izgleda za moj pothvat. Nemoguće mi je da ti objasnim osećanje nemirnog uzbuđenja, u isto vreme i prijatnog i punog strepnje, sa kojim se spremam za polazak. Odlazim u neispitane krajeve, u ‚zemlju magle i snega'; ali neću ubiti nikakvog albatrosa, te se ne brini za moju bezbednost, ili ću ti se možda vratiti iscrpen i žalostan kao *Stari mornar?* Nasmejaćeš se mojoj aluziji; ali otkriću ti jednu tajnu. Često sam svoju ljubav i strasno oduševljenje za opasne misterije okeana pripisivao tom delu modernog pesnika sa najviše mašte. Ima nečega u mojoj duši što ja ne razumem. Ja sam praktično marljiv — neumoran — radnik koji obavlja svoj posao sa istrajnošću i trudom: ali pored toga, postoji ljubav prema neobičnom, vera u neobično, koja se upliće u sve moje planove i koja me goni van uobičajenih ljudskih puteva, čak do divljeg mora i neispitanih predela koje nameravam da istražujem.

Ali da se vratim prijatnijim razmatranjima. Da li ću te ponovo videti, pošto pređem ogromna mora i vratim se pored najjužnijeg rta Afrike ili Amerike? Ne smem se nadati takvom uspehu, a ipak se ne mogu uzdržati da ne pogledam sliku i s druge strane. Piši mi i dalje kad se ukaže prilika: možda ću primiti tvoja pisma ponekad kad su mi najpotrebnija da bi mi podigla duh. Nežno te volim. Sećaj me se s ljubavlju ako nikad više ne dobiješ vesti od mene.

Voli te tvoj brat,

Robert *Volton*

## TREĆE PISMO

*Gospođi Savil, Engleska*

7. jula 17 ..

Draga moja sestro. Pišem ti nekoliko redaka u žurbi, kako bih ti javio da sam zdrav i da sam već odmakao na putu. Ovo pismo će stići u Englesku preko jednog trgovca koji sada putuje kući iz Arhangelska; srećniji je nego ja, koji možda neću videti svoju otadžbinu još mnogo godina. Međutim, dobro

sam raspoložen: moji ljudi su odvažni i smeli; ne izgleda da se plaše plovećih ledenih santi koje stalno prolaze kraj nas, nagoveštavajući opasnosti predela u čijem pravcu putujemo. Već smo na velikoj geografskoj širini; ali je sredina leta, pa, iako nisu tako topli kao u Engleskoj, južni vetrovi koji nas brzo nose ka obalama do kojih tako želim da stignem odišu prijatnom toplotom kojoj se nisam nadao.

Dosad nam se nije desilo ništa što bi vredelo zabeležiti. Jedna ili dve jače oluje i pomaljanje neke pukotine, to su nezgode kojih bi se iskusni pomorac jedva setio da ih pribeleži; a ja ću biti vrlo zadovoljan ako se ništa gore ne bude desilo u toku naše plovidbe.

Zbogom, draga Margaret. Budi sigurna da zbog tebe, a ni zbog samog sebe, neću biti nagao u slučaju opasnosti. Biću hladnokrvan i oprezan.

Ali uspeh *mora* krunisati moje napore. Zašto da ne? Dosad sam išao sigurnim putem preko besputnog mora: i same zvezde bile su svedoci moga uspeha. Zašto da i dalje ne napredujem preko neukroćenog ali poslušnog elementa? Šta može zaustaviti odlučno srce i čvrstu volju?

Moje prepuno srce i protiv volje se ovako izliva. Ali moram da završim. Neka bog blagoslovi moju voljenu sestru!

*R. V.*

## ČETVRTO PISMO

*Gospođi Savil, Engleska*

5. avgusta 17 ..

Desio nam se tako čudan događaj, da se ne mogu uzdržati da ga ne pribeležim, mada je vrlo verovatno da ćeš me videti pre nego što ovo pismo dođe do tebe.

Prošlog ponedeljka (31. jula) bili smo gotovo opkoljeni ledom, koji je okruživao brod sa svih strana, jedva mu ostavljajući prostora u moru za plovidbu. Naš položaj je bio prilično opasan, pogotovo što smo bili obavijeni vrlo gustom maglom. Stoga zaustavismo brod, nadajući se nekoj promeni u atmosferi i vremenu.

Oko dva sata magla se rasturi, i mi ugledasmo prostrane i nepravilne

ledene ravnice koje su se pružale u svim pravcima, kao da im nema kraja. Neki od mojih drugova počeše da gunđaju, a i moj mozak obuzeše brižne misli, kad jedan čudan prizor odjednom privuče našu pažnju i odvrati nam misli od sopstvenog položaja. Opazismo, na udaljenosti od pola milje, neka niska kola pričvršćena na saonice koje su vukli psi; išla su ka severu; stvorenje, koje je imalo čovečji oblik, ali očevidno džinovskog rasta, sedelo je na saonicama i upravljalo psima. Posmatrali smo pomoću teleskopa brzo putnikovo napredovanje dok se nije izgubio među udaljenim neravninama na ledu.

Ovo priviđenje izazva naše neizmerno čuđenje. Verovali smo da smo bili mnogo stotina milja udaljeni od ma kakve zemlje; ali ova pojava nam ukaza na to da nismo bili tako daleko kako smo pretpostavljali. Međutim, pošto smo bili okruženi ledom, nismo mogli poći za tim tragom, koji smo s najvećom pažnjom pratili.

Otprilike dva sata posle ovog događaja, začusmo tutnjavu mora; još pre noći led je popucao i oslobodio nam brod. Ipak, nismo krenuli do jutra, plašeći se da se u mraku ne sudarimo sa onim ledenim masama koje plove posle pucanja leda. Iskoristih to vreme da se odmorim nekoliko časova.

Ujutru, čim je svanulo, izišao sam na palubu i ugledao sve mornare okupljene na jednoj strani broda kako razgovaraju sa nekim u moru. To su u stvari bile saonice, slične onima koje smo ranije videli, koje su u toku noći doplovile do nas na jednom velikom komadu leda. Samo jedan pas bio je još u životu; ali unutra se nalazilo ljudsko biće, koje su mornari nagovarali da dođe na lađu. On nije bio divlji stanovnik neke nepoznate zemlje, kao što je to onaj drugi putnik izgledao, nego Evropljanin. Kad se pojavih na palubi, kapetan reče:

— Evo našeg vođe, a on vam neće dozvoliti da propadnete na otvorenom moru.

Kad me je ugledao, stranac mi se obrati na engleskom jeziku, mada sa stranim naglaskom:

— Pre nego što se ukrcam na vaš brod, reče on, hoćete li biti ljubazni da me obavestite kuda putujete?

Možeš zamisliti moje iznenađenje kad sam čuo takvo pitanje koje mi je uputio čovek na rubu propasti, i za koga bih pretpostavio da će mu moj brod biti spasenje za koje bi dao najveće blago što postoji na zemlji. Odgovorih da smo na istraživačkom putovanju u pravcu Severnog pola.

Kad je to čuo, izgledao je zadovoljan, i pristao da se ukrca. Blagi bože! Margaret, da si mogla videti čoveka koji se tako predao spasenju, tvom čuđenju ne bi bilo granica. Udovi su mu bili gotovo smrznuti, a telo užasno izmršavelo od umora i patnje. Nikad nisam video čoveka u tako bednom stanju. Pokušali smo da ga prenesemo u kabinu: ali čim se udaljio sa svežeg vazduha, onesvestio se. Zato ga vratismo na palubu i povratismo ga trljajući ga rakijom. Naterasmo ga i da proguta malo rakije. Čim je pokazao znake života, umotali smo ga u ćebad i namestili blizu odžaka kuhinjske peći. Polako se povratio i pojeo malo supe, koja ga je čudesno okrepila.

Tako su prošla dva dana pre nego što je bio u stanju da govori: a često sam pomišljao da su ga patnje lišile razuma. Kad se donekle povratio, premestio

sam ga u svoju kabinu, gde sam ga negovao koliko mi je to posao dopuštao. Nikad nisam video interesantnije stvorenje: oči su mu većinom imale surov, pa čak i ludački izraz. Ali bilo je trenutaka kad bi, ako bi mu neko ukazao kakvu pažnju, ili mu učinio i najmanju uslugu, celo njegovo lice ozario izraz dobroćudnosti i blagosti kakav nikad nisam video. No, on je obično melanholičan i očajan; a ponekad škrguće zubima, kao da je nestrpljiv zbog težine nevolja koje su ga pritisle.

Kad se moj gost malo povratio, imao sam mnogo muke da odstranim ljude, koji su želeli da mu postave hiljadu pitanja; ali nisam hteo da dopustim da ga muče svojom dokonom radoznalošću dok je u takvom stanju tela i duha, čije je oporavljanje očigledno zavisilo od potpunog odmora. Jednom, ipak, poručnik zapita: Zašto je došao tako daleko u ledeni predeo tako čudnim prevoznim sredstvom?

Njegovo lice namah dobi izgled najveće sete, i on odgovori:

— Da tražim nekoga ko je pobegao od mene.

— A da li je čovek koga gonite putovao na isti način?

— Da.

— Onda mislim da smo ga videli; jer, dan pre nego što smo našli vas, primetili smo pse kako vuku po ledu saonice u kojima se nalazio neki čovek.

Ovo je pobudilo strančevu pažnju, te on poče da postavlja mnoštvo pitanja u vezi sa pravcem u kome je demon, kako ga je nazvao, otišao. Uskoro zatim, kad sam ostao nasamo sa njim on reče:

— Besumnje sam pobudio vašu radoznalost, kao i radoznalost onih dobrih ljudi; ali vi imate suviše obzira da biste mi postavljali pitanja.

— Izvesno; bilo bi zaista vrlo neprilično i nečovečno od mene da vas mučim svojim ljubopitstvom.

— A ipak, spasli ste me iz čudne i opasne situacije, i s puno dobrote povratili me u život.

Ubrzo me upita mislim li da je pucanje leda UNIŠTILO one druge saonice? Odvratih da ne mogu odgovoriti ni sa kakvom izvesnošću; led je počeo da puca tek pred noć, a putnik je mogao stići do sigurnog mesta pre toga, pa to ne mogu da ocenim.

Od tog vremena nova iskra života planula je u propalom strančevom telu. Pokazivao je veliku želju da bude na palubi, da bi vrebao saonice koje su se ranije bile pojavile; ali, ja sam ga ubedio da ostane u kabini jer je suviše slab

da bi izdržao oštru atmosferu. Obećah mu da će neko stražariti i smesta ga obavestiti ako se ma kakav predmet pojavi na vidiku.

To je moj dnevnik povodom ovog čudnog događaja do današnjeg dana. Strancu se postepeno popravilo zdravlje, ali je vrlo ćutljiv i izgleda da se oseća nelagodno kad ma ko sem mene uđe u kabinu. Međutim, njegovo ponašanje i ophođenje tako je pomirljivo i blago da se svi mornari interesuju za njega, iako su vrlo malo opštili s njim. Što se mene tiče, počinjem da ga volim kao brata; a njegova stalna i duboka tuga ispunjava me saosećanjem i saučešćem. Sigurno je u svojim boljim danima bio plemenito biće, kad je čak i sada, ovako propao, toliko privlačan i prijatan.

Rekao sam u jednom pismu, draga moja Margaret, da neću naći prijatelja na širokom okeanu; a ipak, naišao sam na čoveka koji me je, pre nego što mu je nevolja slomila duh, mogao usrećiti kao brat po srcu.

Produžiću da pišem s vremena na vreme u dnevniku o ovom strancu, ako budem imao da zabeležim neke nove događaje.

13. avgusta 17 ..

Moja ljubav prema gostu svakim danom raste. On u isto vreme budi u meni u velikoj meri divljenje i sažaljenje. Kako mogu da gledam tako plemenito stvorenje koje je uništila nevolja, a da ne osećam najdublji bol? On je tako blag, a ipak tako mudar, veoma je obrazovan; kad govori, iako su mu reči birane s najvećom pažnjom, one teku brzo i neuporedivom rečitošću.

Sad se prilično oporavio od bolesti, i stalno je na palubi, svakako iščekujući saonice koje su prethodile njegovim. Samo, iako nesrećan, nije toliko obuzet svojom nevoljom da se ne bi interesovao za planove drugih. Često sa mnom razgovara o mojim planovima, koje sam mu saopštio bez ikakvog prikrivanja. Udubljivao se pažljivo u sve moje dokaze u prilog mom krajnjem uspehu, kao i u svaku i najmanju pojedinost u pogledu mera koje sam preduzeo da bih ga postigao. Saosećanjem koje mi je ukazivao lako me je podstakao na to da se poslužim jezikom svoga srca; da dam izraza vatrenom oduševljenju svoje duše; i da kažem, sa svim žarom koji me greje, kako bih rado žrtvovao svoje bogatstvo, svoj opstanak, svu svoju nadu, radi ostvarenja svog pothvata. Život ili smrt jednog čoveka bili su samo mala cena za sticanje znanja koje sam tražio; za nadmoćnost koju bih postigao nad glavnim neprijateljima naše rase. Dok sam govorio, mračan izraz prekri lice moga

slušaoca. U početku primetih kako pokušava da savlada svoje uzbuđenje; pokrio je oči rukama; glas mi zadrhta i izdade me kad sam opazio kako mu suze brzo kaplju između prstiju — jecaj mu se ote iz grudi koje su se nadimale. Zastadoh … Najzad on progovori isprekidanim glasom:

— Nesrećni čoveče! Zar je i vas obuzelo moje ludilo? Da li ste i vi pili taj otrovni napitak? Čujte me — da vam otkrijem svoju istoriju, pa ćete odbaciti pehar sa usana!

Možeš misliti koliku su radoznalost pobudile kod mene ovakve reči; ali nastup bola koji je obuzeo stranca savlada njegovu oslabelu snagu, pa je bilo potrebno mnogo sati odmora i tihog razgovora da bi povratio mirnoću.

Pošto je savladao žestinu svojih osećanja, izgledalo je da prezire samoga sebe što je bio rob strasti; pa, ugušujući nastup sumornog očajanja, ponovo me navede na razgovor o mojoj ličnosti. Raspitivao se za istoriju moje mladosti. Priča je bila brzo ispričana, ali je podstakla na različita razmišljanja. Govorio sam o svojoj želji da nađem prijatelja, o žudnji za prisnijim saosećanjem sa srodnim duhom na kakvo nisam dosad nikad naišao; izrazio sam ubeđenje da se čovek teško može pohvaliti srećom ako nije uživao tu blagodet.

— Slažem se s vama, odgovori stranac; mi smo nesavršena bića, upola dovršena, ako nam neko mudriji, bolji, vredniji od nas samih — što prijatelj treba da bude — ne pruži svoju pomoć da bismo usavršili svoju slabu i grešnu prirodu. Imao sam jednom prijatelja, najplemenitije od svih ljudskih stvorenja, pa stoga imam pravo da sudim o prijateljstvu. Vi imate nade i život pred sobom, te nemate razloga za očajanje. Ali ja, ja sam izgubio sve, i ne mogu iznova početi život.

Dok je ovo govorio, njegovo lice je dobilo izraz tihe, smirene tuge koja me je dirnula u srce. Ali on je ućutao i odmah se povukao u svoju kabinu.

Čak iako je tako slomljena duha, niko nije u stanju da dublje od njega oseća lepote prirode. Zvezdano nebo, more, i svaki prizor koji su pružali ovi divni predeli, izgleda da su još imali tu moć da uzdignu njegovu dušu sa zemlje. Takav čovek ima dvostruk život: on može osećati patnju i biti ophrvan razočaranjem, a ipak, kad se povuče u sebe, biće kao nebeski duh sa oreolom na glavi, koga nikakav bol ni ludilo ne mogu posetiti.

Hoćeš li se nasmejati mome oduševljenju za ovog božanstvenog putnika? Ne bi to uradila kad bi ga videla. Ti si vaspitana i obrazovana pomoću knjiga, povučena od sveta, pa te je zato teško zadovoljiti; ali baš zbog toga možeš

bolje oceniti neobične zasluge ovog divnog čoveka. Ponekad se trudim da pronađem koja je to njegova osobina što ga tako neizmerno uzdiže iznad svake druge osobe koju sam dosad poznavao. Verujem da je to neka intuitivna oštroumnost; brza, ali nepogrešiva moć rasuđivanja; udubljivanje u uzroke stvari, kome nema ravna po jasnoći i preciznosti; ovome treba dodati lakoću izražavanja i glas čija raznolika zvučnost podseća na muziku što osvaja dušu.

19. avgusta 17 ..

Juče mi je stranac rekao:

— Lako možete primetiti, kapetane Voltone, da sam pretrpeo velike i besprimerne nevolje. Jednom sam odlučio da uspomena na ove nesreće treba da umre sa mnom; ali vi ste me toliko pridobili, da sam promenio odluku. Vi tražite znanje i mudrost, kao što sam i ja nekad tražio; i ja se usrdno nadam da zadovoljavanje vaših želja neće biti zmija koja će vas ujesti, kao što je to sa mnom bilo. Ne znam da li će vam priča o mojim nesrećama koristiti. A ipak, kad pomislim da ste krenuli istim putem, izlažući se istim opasnostima koje su od mene načinile ono što sam, zamišljam da ćete možda izvući potrebnu pouku iz moje priče, koje ćete se možda pridržavati ako uspete u svom pothvatu, i utešiti u slučaju neuspeha. Pripremite se da čujete priču o događajima koji se obično smatraju čudesnim. Da se nalazimo u pitomijim predelima prirode, mogao bih se plašiti da ću kod vas pobuditi nevericu, možda i potsmeh; ali u ovim divljim i tajanstvenim krajevima izgledaće verovatne mnoge stvari koje bi inače izazvale smeh onih koji ne poznaju uvek promenljive sile prirode. Takođe, ne sumnjam u to da će moja priča u toku izlaganja pružiti večni dokaz o istinitosti događaja od kojih se sastoji.

Možeš misliti koliko sam bio zadovoljan ponuđenom pričom; a ipak, nisam mu mogao dozvoliti da obnavlja taj bol povešću o svojim nevoljama. Osećao sam veliku žudnju da čujem obećanu priču, nešto iz radoznalosti, a nešto iz želje da mu olakšam sudbinu, ako bi to bilo u mojoj moći. Ova osećanja izrazio sam u svom odgovoru.

— Hvala vam, odgovori on, na vašoj simpatiji, ali ona je uzaludna; moja sudbina je gotovo zapečaćena. Čekam još samo jeda« događaj, pa ću onda počivati u miru. Razumem vaše osećanje, produži on, primetivši da sam ga hteo prekinuti, ali varate se, prijatelju moj, ako dozvoljavate da vas tako

zovem; ništa ne može izmeniti moju sudbinu: saslušajte moju priču, pa ćete shvatiti kako je ona neopozivo određena.

Zatim mi je rekao da će svoje pričanje početi sutradan kad budem slobodan. Ovo obećanje izazva moju najtopliju zahvalnost. Odlučih da svako veče, kad nisam zauzet važnim dužnostima, zabeležim, što je više moguće njegovim rečima, ono što mi je ispričao u toku dana. Ako budem zauzet, bar ću napraviti zabeleške. Ovaj rukopis će ti, besumnje, pružiti zadovoljstvo; ali, što se tiče mene, koji ga poznajem i slušam tu priču sa njegovih usana, s kakvim ću ga interesovanjem i saosećanjem čitati jednog dana u budućnosti! Čak i sada, kad počinjem da ostvarujem ovaj zadatak, divna boja njegovog glasa odjekuje mi u ušima; njegove sjajne oči upravljene su u mene sa svom svojom melanholičnom blagošću; vidim njegovu ruku kako se u uzbuđenju podiže, dok mu duša obasjava crte lica. Kako čudna i mučna mora biti njegova priča; kako strašna bura koja je taj divni brod zahvatila na njegovom putu i ovako ga uništila!

# DEO PRVI

# I

# ELIZABETA

Rođen sam u Ženevi; moja porodica je jedna od najuglednijih u republici. Moji preci bili su mnogo godina savetnici i pravozastupnici; moj otac je obavljao nekoliko javnih dužnosti s čašću i ugledom. Svi koji su ga poznavali poštovali su ga zbog njegove čestitosti i neumorne brižljivosti u državnim poslovima. U mlađim danima bio je neprekidno zauzet poslovima svoje otadžbine; razne okolnosti sprečavale su ga da se rano oženi, tako da je tek u poznijim godinama postao suprug i otac porodice.

Pošto okolnosti u vezi s njegovom ženidbom daju sliku njegovog karaktera, ne mogu se uzdržati a da ih ne ispričam. Jedan od njegovih najprisnijih prijatelja bio je trgovac, koji je iz imućnog stanja, usled mnogih nedaća, zapao u bedu. Taj čovek, po imenu Bofor, bio je ponosnog i nesavitljivog karaktera, te nije mogao podneti da živi u siromaštvu i zaboravu u istoj zemlji u kojoj se isticao položajem i bogatstvom. Stoga, pošto je isplatio dugove na najčasniji način, povukao se sa ćerkom u grad Lucern, gde je živeo nepoznat i u bedi. Moj otac je voleo Bofora najiskrenije, pa je bio duboko ožalošćen njegovim povlačenjem pod tim nesrećnim okolnostima. Gorko je žalio što je lažni ponos nagnao njegovog prijatelja na postupak tako malo dostojan ljubavi koja ih je vezivala. Nije žalio vremena ni truda da ga pronađe, u nadi da će ga nagovoriti da počne život ispočetka njegovom pomoću i kreditom.

Bofor je bio preduzeo uspešne mere da se sakrije, pa je prošlo deset meseci pre nego što je moj otac otkrio njegovo boravište. Presrećan zbog otkrića, on požuri tom boravištu, koje se nalazilo u nekoj neuglednoj kući blizu Rojsa. Ali kad je ušao, dočekaše ga samo beda i očajanje. Bofor je od svoje propale imovine spasao samo malu sumu novca; ali ona je bila dovoljna da mu pruži podršku u toku nekoliko meseci. Nadao se da će u međuvremenu naći kakvo ugledno nameštenje u nekoj trgovačkoj kući. To međuvreme je, stoga, provodio u neradu; ali njegov bol se još više

produbljivao, nagrizajući ga, kad je imao vremena za razmišljanje; na kraju, tako je snažno obuzeo njegov duh, da je posle tri meseca ležao u postelji, nesposoban da se kreće.

Kći ga je negovala s najvećom nežnošću; ali je s očajanjem videla da se njihova mala rezerva brzo smanjuje, a da nema drugog izgleda na pomoć. No Karolina Bofor imala je neobično sazdanu dušu, a hrabrost joj je porasla da bi je podržala u nesreći. Našla je grub posao: plela je slamu. Tako je na razne načine uspevala da zarađuje jedva koliko je bilo dovoljno da se održi život.

Tako je prošlo više meseci. Ocu je bilo sve gore; gotovo sve vreme provodila je negujući ga; sredstva za život su se smanjivala, a posle deset meseci umre joj otac na njenim rukama, ostavivši je tako kao siroče i prosjakinju. Ovaj poslednji udarac savladao ju je; klečala je kraj Boforovog odra gorko plačući, kad moj otac stupi u sobu. Došao je kao neki zaštitnički duh sirotoj devojci, koja se prepustila njegovoj brizi. Posle pogreba svog prijatelja, on je odvede u Ženevu i smesti je pod zaštitu neke rođake. Dve godine posle ovog događaja Karolina mu postade žena.

Bila je velika razlika u godinama između mojih roditelja, ali ta okolnost ih je, izgleda, samo još sjedinjavala vezama odane ljubavi. U čestitom karakteru moga oca bilo je osećanja pravičnosti, tako da je on mnogo cenio pravu ljubav. Možda je u toku ranijih godina propatio zbog poznog saznanja da voljeno biće nije bilo vredno, pa je zato bio spreman da još više ceni pravu vrednost. U njegovoj ljubavi prema mojoj majci bilo je osećanja zahvalnosti i obožavanja, što se potpuno razlikovalo od lude zaljubljenosti starijih ljudi. Njegova ljubav je bila nadahnuta poštovanjem njenih vrlina i željom da joj bude na neki način nagrada za patnje koje je pretrpela, tako da je njegovo ophođenje prema njoj bilo puno neizrecive blagosti. Sve je činio da bi joj zadovoljio želje i pružio udobnost. Trudio se da je zaštiti, kao što baštovan štiti neki egzotičan cvet od svakog jačeg vetra, i da je okruži svim onim što bi moglo izazvati prijatno uzbuđenje u njenoj nežnoj i dobroj duši. Njeno zdravlje, pa čak i smirenost njenog ranije postojanog duha, bili su poljuljani zbog onoga što je pretrpela. U toku dve godine koje su protekle pre njihovog braka, moj otac je postepeno napustio sve svoje državne poslove, tako da su odmah po venčanju, radi oporavka njenog oslabelog tela, potražili prijatno italijansko podneblje, promenu sredine i interesovanja koju pruža putovanje kroz tu divnu zemlju.

Posle Italije posetili su Nemačku i Francusku. Ja, njihov najstariji sin, rodio sam se u Napulju, i kao malo dete pratio sam ih u njihovim lutanjima.

U toku više godina bio sam njihovo jedino dete. Ma koliko da su bili privrženi jedno drugom, izgledalo je da izvlače neiscrpne rezerve nežnosti iz pravog izvora ljubavi da bi ih izlili na mene. Nežna milovanja moje majke, i očev osmeh blagog zadovoljstva dok me je posmatrao, to su moja prva sećanja. Bio sam njihova igračka i idol, i još više — njihovo dete, nevino i bespomoćno biće koje im je bog podario da bi ga odgajili u dobru, čija je sudbina bila u njihovim rukama, da je upute ka sreći ili nesreći, prema tome kako su ispunjavali svoju dužnost prema meni. Usled ove duboke svesti o tome šta duguju biću kome su poklonili život, dodajući uz to veliku nežnost koja ih je oboje nadahnjivala, može se zamisliti da sam, dok su me u detinjstvu učili strpljenju, milosrđu i samosavlađivanju, bio tako vođen na svilenom povocu da mi je život ličio na neprekidno uživanje.

Dugo vremena bio sam im jedina briga. Majka je želela da ima kćer, ali ja sam i dalje bio jedini potomak. Kad sam imao pet godina, na jednom izletu van granica Italije, proveli su nedelju dana na obalama jezera Komo. Kako su bili dobroćudni, često su zalazili u kućice siromašnih ljudi. To je za moju majku bilo više nego dužnost; bila je to kod nje potreba, čak strast — pošto se sećala šta je propatila i kako joj je ukazana pomoć — da i ona bude anđeo čuvar potištenima. Za vreme jedne njihove šetnje neka bedna koliba u prevojima doline privuče njihovu pažnju svojim neobično tužnim izgledom, dok je mnoštvo polunage dece oko nje odavalo bedu u najgorem obliku. Jednog dana, kad je moj otac otišao sam u Milano, majka je sa mnom posetila ovu kuću. Zatekla je seljaka i njegovu ženu, izmučene, pogrbljene od briga i rada, kako dele oskudan obrok na petoro gladne dece. Među njima bilo je jedno koje je privuklo pažnju moje majke mnogo više od ostalih. Izgledalo je da je sasvim drugog porekla. Ostalo četvoro dece bili su crnokosi grubi seljačići, a ova devojčica mršava i sasvim plava. Imala je vrlo zlatastu kosu, koja, uprkos bednom odelu, kao da je krunisala njenu glavu otmenošću. Čelo joj je bilo široko i čisto, plave oči vedre, a usne i oblik lica izražavali su toliku osećajnost i nežnost, da niko nije mogao da je posmatra a da ne oseti kako je ona neko izuzetno biće, koje je bog poslao i iz čijih crta lica izbija nešto božanstveno.

Primetivši da moja majka posmatra sa čuđenjem i davljenjem ovu krasnu devojčicu, seljanka odmah ispriča njenu istoriju. To nije bilo njeno dete, već kći nekog milanskog plemića. Majka joj je bila Nemica, a umrla je prilikom porođaja. Novorođenče je dato na negu ovim dobrim ljudima: u to vreme bili su imućniji. Nisu bili dugo u braku, a najstarije dete tek što se bilo rodilo. Otac deteta o kome su se starali bio je jedan od onih Italijana odgajenih u

uspomenama na negdašnju slavu Italije — jedan od *schiavi ognor framenti*[2] koji se borio za slobodu svoje otadžbine i postao njena žrtva. Nije bilo poznato da li je umro ili još čami u austrijskim tamnicama. Imovina mu je konfiskovana, a dete je ostalo siroče i ubogo. I dalje je ostalo kod roditelja koji su ga usvojili, ali se u njihovoj seljačkoj kući razvilo lepše nego baštenska ruža u trnovitom žbunu tamnog lišća.

Kad se moj otac vratio iz Milana, zatekao je kako se na tremu naše vile sa mnom igra dete legane od naslikanog anđela — biće iz čijih očiju kao da su se rasipali zraci, i čiji su pokreti i telo bili gipkiji nego u divokoze. Sve mu je uskoro bilo objašnjeno. Sa očevom dozvolom majka je nagovorila njene seoske staraoce da je predadu njoj na čuvanje. Oni su voleli ovo nežno siroče. Njegovo prisustvo bilo je za njih blagoslov; ali ne bi bilo prema njoj pravično da je zadrže u bedi i nemaštini, kad joj proviđenje pruža tako moćnu zaštitu. Posavetovaše se sa mesnim svešteni̇kom, a posle toga Elizabeta Lorenca postade stanovnik kuće mojih roditelja — meni više nego sestra — divni i obožavani drug u svakom mom radu i zadovoljstvu.

Svi su voleli Elizabetu. Strasna privrženost puna poštovanja koju joj je svako ukazivao, a koju sam i ja delio, postala je moj ponos i radost. Uoči njenog dolaska u naš dom majka mi je rekla u šali — „Imam lep poklon" za svog Viktora, sutra će ga dobiti“. Pa, kad mi je sutradan pretstavila Elizabetu kao obećani dar, ja sam, sa detinjom ozbiljnošću, bukvalno protumačio njene reči, i smatrao sam Elizabetu svojom — svojom da je štitim, volim i branim. Sve hvale, koje su joj bile upućivane, primao sam kao da su ukazivane mojoj svojini. Zvali smo jedno drugo prisnim imenima rođaka. Nikakve reči ni izrazi ne bi mogli opisati njen odnos prema meni — bila mi je više nego sestra, pošto je do smrti imala da bude moja.

# II

# TAJNE ŽIVOTA

Odrasli smo zajedno; nije bilo ni godinu dana razlike između nas. Ne treba ni da kažem da među nama nije bilo nikakvog neslaganja ni prepirke. Sloga je bila osnov našeg drugarstva, a razlike i suprotnosti koje su postojale u našim karakterima još više su nas zbližavale. Elizabeta je bila staloženije i mirnije prirode; ali i pored sve svoje vatrenosti, ja sam bio sposoban za veću marljivost, i više me je obuzimala žeđ za znanjem. Ona je volela da se udubljuje u nestvarne pesničke tvorevine; a u veličanstvenim i čudesnim predelima koji su okruživali naš švajcarski dom — visoki oblici planina, smenjivanje godišnjih doba, oluja i zatišje; zimska tišina, i živost i bučnost naših alpskih leta — nalazila je široko polje za divljenje i ushićenje. Dok je moja drugarica ozbiljna i zadovoljna duha posmatrala izgled stvari, ja sam uživao u istraživanju njihovih uzroka. Svet je za mene bio tajna koju sam želeo da odgonetnem. Radoznalost, ozbiljna težnja da dokučim skrivene zakone prirode, radost slična ushićenju kad bi mi oni bili otkriveni, spadaju među najranija osećanja kojih mogu da se setim.

Po rođenju drugog sina, sedam godina mlađeg od mene, moji roditelji sasvim napustiše lutalački život, i nastaniše se u svojoj otadžbini. Imali smo kuću u Ženevi, i vilu na Belrivu, istočnoj obali jezera, preko jedne milje udaljenu od grada. Uglavnom smo boravili u ovoj drugoj kući, tako da je život mojih roditelja tekao u priličnoj povučenosti. Ja sam po prirodi izbegavao gomilu, a usrdno se pridruživao nekolicini. Prema tome, uglavnom sam bio ravnodušan prema školskim drugarima; ali zbližio sam se vezama najprisnijeg prijateljstva sa jednim od njih. Henri Klerval bio je sin jednog trgovca iz Ženeve. Bio je to dečak sa neobičnim talentom i maštom. Voleo je smele podvige, teškoće, čak i opasnost, zbog njih samih. Mnogo je čitao knjige o viteštvu i romantičnim doživljajima. Sastavljao je junačke pesme i počeo da piše priče o čarolijama i viteškim pustolovinama. Pokušavao je da nas natera da izvodimo pozorišne komade, kao i da učestvujemo u maskaradama, u kojima su likovi bili pozajmljivani od junaka Ronceavala,

Okruglog stola kralja Artura, i vitezova koji su prolivali svoju krv da bi oslobodili sveti grob iz ruku nevernika.

Nijedno ljudsko biće nije moglo provesti detinjstvo srećnije od moga. Moji roditelji su bili nadahnuti nežnošću i blagošću. Osećali smo da to nisu bili tirani koji upravljaju našom sudbinom po svojim ćudima, već nam pružaju i stvaraju radosti u kojima uživamo. Kad sam dolazio u dodir sa drugim porodicama, jasno sam uviđao koliko je neobično srećna bila moja sudbina, te je moju ljubav pratila zahvalnost.

Moja narav je ponekad bila plahovita, a uzbuđenja žestoka; ali po nekom zakonu moga temperamenta to me nije navodilo na detinjasta zanimanja, već je izazivalo žarku želju da učim, i to ne da učim sve odreda. Priznajem da me nisu privlačili ni građa jezika, ni zakonodavstvo pojedinih vladavina, ni politika raznih država. Ja sam želeo da dokučim tajne neba i zemlje; pa, bilo da me je privlačila spoljna suština stvari, ili unutrašnji duh prirode i tajanstvenost čovekove duše, moja istraživanja su ipak upravljena ka metafizičkim ili, u najvišem smislu, ka fizičkim tajnama sveta.

Klerval se, međutim, bavio, da tako kažemo, moralnim odnosima. Živa pozornica života, vrline junaka i ljudska dela bili su njegova tema. On je sanjao o tome da postane jedan od onih čija se imena beleže u pričama, kao imena hrabrih i odvažnih dobrotvora ljudskog roda. Pobožna Elizabetina duša blistala je u našem tihom domu kao sveća na oltaru. Ona je saosećala sa nama; njen blagi glas, nežan pogled njenih nebesno plavih očiju, uvek su bili tu da nas blagoslove i potstaknu. Ona je bila živi duh koji smiruje i privlači: mogao sam biti mrzovoljan dok sam učio, grub zbog žestine svoje prirode, ali ona je bila tu da me obuzda svojom krotkošću. A Klerval — da li bi ma šta rđavo moglo uticati na plemenitu Klervalovu dušu? A ipak, on možda ne bi bio tako savršeno čovečan, tako pun obzira u svojoj plemenitosti, tako pun ljubaznosti i nežnosti i pored svoje strasti prema pustolovnim podvizima, da mu ona nije otkrila pravu lepotu čovekoljublja, i Dobročinstvo postavila kao svrhu i cilj njegove uzvišene ambicije.

Osećam izvanredno zadovoljstvo kad se setim uspomena iz detinjstva, života pre nego što je nesreća pomračila moj um i pretvorila vedre vizije o opštoj koristi u tmurna i uskogruda razmišljanja o sebi samom. Osim toga, slikajući svoju mladost, ja istovremeno prikazujem događaje koji su me neosetno doveli do patnji o kojima ću docnije pričati: jer kad bih tražio objašnjenja za poreklo te strasti koja je docnije upravljala mojom sudbinom, nalazio bih da ona izbija, kao planinska reka, iz bednih, gotovo zaboravljenih

izvora; ali nadolazeći u daljem toku, postala je bujica koja je odnela sa sobom sve moje nade i radosti.

Filosofija prirode je taj dobri duh koji je dao pravac mojoj sudbini; stoga želim da u ovoj priči izložim one činjenice koje su dovele do moje naklonosti prema toj nauci. Kad sam imao trinaest godina, svi smo otišli na neku zabavu u banju blizu Tonona. Rđavo vreme prinudilo nas je da ostanemo ceo dan zatvoreni u krčmi. U toj kući slučajno sam naišao na jednu svesku dela Korneliusa Agripe. Otvorio sam je ravnodušno, ali teorija koju on pokušava da izloži i čudesne činjenice o kojima priča uskoro pretvoriše ravnodušnost u oduševljenje. Izgledalo mi je kao da je neka nova svetlost obasjala moj duh, te skačući od radosti saopštih ocu svoje otkriće. Otac pogleda naslovnu stranu knjige i reče: „Ah, Kornelius Agripa! Dragi moj Viktore, ne traći vreme na to; stvar je bez vrednosti“.

Da se umesto ove primedbe, moj otac potrudio da mi objasni kako su Agripini principi potpuno propali i da je uveden moderan naučni sistem, koji ima mnogo veću vrednost nego stari — pošto je moć starog sistema bila himerična, dok je snaga novog bila praktična i stvarna — ja bih sigurno odbacio Agripu, i zadovoljio svoju raspaljenu maštu vrativši se predašnjim studijama s još većim žarom. Mogućno je čak da tok mojih misli nikad ne bi dobio kobni potstrek koji me je doveo do propasti. Letimičan pogled koji je moj otac bacio na knjigu nije me ubedio da je bio upoznat sa njenom sadržinom, te produžih da je čitam s najvećom žudnjom.

Kad sam se vratio kući, pobrinuo sam se odmah da nabavim celokupna dela tog pisca, a docnije Paracelzusa i Albertusa Magnusa. Sa uživanjem sam čitao i proučavao lude fantazije ovih pisaca; izgledalo mi je da sem mene to blago malo ko poznaje. Već sam objasnio da sam uvek bio obuzet žarkom željom da prodrem u tajne prirode. No uprkos velikom trudu i čudesnim otkrićima modernih filosofa, uvek sam posle svojih studija ostajao nezadovoljan i nezadovoljen. Kažu da je ser Isak Njutn priznavao da se oseća kao dete koje skuplja školjke pored velikog i neispitanog okeana istine. A njegovi sledbenici u svakoj grani prirodnih nauka, koje sam upoznao, čak i po mom dečačkom shvatanju izgledali su kao početnici na istom putu.

Neuki seljak posmatrao je elemente oko sebe, i upoznao je njihovu praktičnu primenu. Ni najučeniji filosof nije znao mnogo više. On je delimično otkrio lice prirode, ali njeni besmrtni oblici još uvek su predstavljali čudo i misteriju. Mogao je sekcirati, rastavljati na delove i davati imena; ali, da i ne govorimo o krajnjem uzroku, uzroci drugog i trećeg

stepena bili su mu potpuno nepoznati. Razmatrao sam prepreke i utvrđenja koja su, izgleda, sprečavala ljudska bića da uđu u tvrđavu prirode, pa sam prenagljeno i iz neznanja negodovao.

Ali tu su bile knjige i ljudi koji su prodrli dublje i znali više. Poverovao sam u sve što su oni tvrdili, i postao sam njihov učenik. Može izgledati čudno što se tako nešto dogodilo u osamnaestom veku; ali, iako sam dobio uobičajeno obrazovanje u ženevskim školama, bio sam u velikoj meri samouk u pogledu svojih omiljenih studija. Moj otac nije bio naučnik, te sam bio ostavljen da se borim sa detinjskom zaslepljenošću, koju je pratila studentska žeđ za znanjem. Pod vođstvom svojih novih učitelja bacio sam se s najvećom marljivošću na traganje za filosofskim kamenom mudrosti i eliksirom života; ali ovo drugo je ubrzo u potpunosti privuklo moju pažnju. Bogatstvo mi nije značilo mnogo, ali kakva bi slava pratila takvo otkriće kad bih mogao odagnati bolesti iz ljudskog tela i učiniti da čovek podleže samo nasilnoj smrti.

No, ovo nisu bile moje jedine vizije. Moji omiljeni pisci izdašno su najavljivali pojave duhova ili đavola, a ja sam strasno želeo da se one realizuju; ako moja bajanja nisu uspevala, taj neuspeh sam pripisivao više svom neiskustvu negoli nedostatku veštine i verodostojnosti mojih učitelja. I tako sam se neko vreme bavio odbačenim sistemima, mešajući, pošto sam bio neupućen, hiljadu protivrečnih teorija, batrgajući se očajno u pravom haosu raznovrsnog znanja, vođen bujnom maštom i detinjim rasuđivanjem, sve dok jedan događaj ne promeni tok mojih ideja.

Kad sam imao petnaest godina povukli smo se u našu kuću blizu Belriva, gde smo doživeli strašnu oluju s grmljavinom. Dolazila je putem sa planine Jure. Odjednom se začuo strašan tresak sa raznih krajeva neba. Posmatrao sam raspojasani tok oluje sa radoznalošću i uživanjem.

Stojeći na vratima, odjednom ugledah kako plamen izbija iz jednog divnog starog hrasta koji se uzdizao na dvadesetak metara od naše kuće; a čim je bleštava svetlost iščezla hrast je nestao, i na njegovom mestu ostao je samo izgoreo panj. Kad smo sledećeg jutra otišli tamo videli smo da je drvo uništeno na čudan način. Nije bilo rascepljeno od udara, nego raskomadano na sitne deliće. Nikad nisam video nešto tako potpuno uništeno.

Pre ovoga nisam bio upoznat sa tako očiglednim zakonima elektriciteta. Tom prilikom s nama je bio jedan čovek koji se mnogo bavio proučavanjem prirodnih nauka pa je, pobuđen katastrofom, počeo natenane da objašnjava teoriju o elektricitetu i galvanizmu. Za mene je ta teorija bila u isto vreme i

nova i neobična. Sve što je rekao bacalo je u zasenak Korneliusa Agripu, Albertusa Magnusa i Paracelzusa, gospodare moje mašte, tako da mi je nekom čudnom fatalnošću svrgavanje ovih ljudi oduzelo volju da produžim svoje uobičajene studije. Izgledalo mi je da čovek ništa neće saznati, odnosno nikad neće moći da sazna. Sve što je dotle privlačilo moju pažnju odjednom je postalo ništavno. Usled neke od onih ćudljivosti kojima smo možda najpodložniji u ranoj mladosti odmah sam prekinuo dotadašnja proučavanja; odbacio sam istoriju prirode i sve njoj srodne nauke kao nešto izopačeno i neuspelo; osećao sam najveći prezir prema takozvanoj nauci, koja ne može čak ni da stupi na prag istinskog znanja. U ovakvom duševnom raspoloženju bacih se na matematiku, kao i na njoj srodne grane, pošto je ona bila sagrađena na sigurnim temeljima i stoga dostojna moje pažnje.

Tako su čudno sazdane naše duše, i tako slabim sponama smo vezani za sreću ili propast. Kad bacim pogled unatrag, izgleda mi kao da je ova gotovo čudesna promena sklonost i želja nastupila pod uticajem anđela čuvara moga života — kao poslednji pokušaj duha samoodržanja da odagna buru koja je već tada lebdela među zvezdama, spremna da me zahvati. Njegovu pobedu su najavljivale neobična duševna radost i smirenost, koje su nastupile posle napuštanja mojih pređašnjih, u poslednje vreme već mučnih studija. Trebalo je da me to nauči da smatram kako će biti zlo ako nastavim te studije, a sreća ako ih napustim.

Bio je to jak uticaj dobrog duha, ali bezuspešan. Sudbina je bila suviše moćna, a njeni neumitni zakoni već su odredili moju strašnu i potpunu propast.

# III

# ODLAZAK NA STUDIJE

Kad sam napunio sedamnaest godina, moji roditelji odlučiše da studiram na univerzitetu u Ingolštatu. Do tog doba pohađao sam školu u Ženevi; ali otac je smatrao potrebnim da radi upotpunjenja svog obrazovanja upoznam običaje i drugih zemalja. Stoga je trebalo da moj odlazak ubrzo usledi; ali pre nego što je stigao određeni dan dogodi se prva nesreća u mome životu — kao neki predznak budućih nevolja.

Elizabeta je dobila šarlah. Bolest je bila teška i ona se nalazila u najvećoj opasnosti. Za vreme bolesti, nastojali smo da na svaki način odvratimo moju majku od namere da je neguje. U početku je popustila na naša preklinjanja, ali kad je čula da je život njene ljubimice u opasnosti nije više mogla da savlada svoj strah. Nije se odmicala od bolesničke postelje — njena brižljiva nega pobedila je opaku bolest — Elizabeta je bila spasena, ali posledice ove neopreznosti bile su kobne po njenu negovateljicu. Trećeg dana razbole se moja mati; groznicu su pratili vrlo uznemirujući simptomi, tako da je izraz lekarevog lica predskazivao najgori ishod. Hrabrost i dobrota ove najbolje od svih žena nisu je napustili ni na samrtničkoj postelji. Spojila je Elizabetinu i moju ruku:

— Deco moja, rekla je, moje najčvršće nade u srećnu budućnost počivale su na iščekivanju vašeg braka. Ova nada će sada biti uteha vašem ocu. Elizabeta, ljubavi moja, ti me moraš zameniti kod mlađe dece. Avaj! Ja žalim što odlazim od vas; pošto sam bila srećna i voljena, zar nije teško da vas sve napustim? Ali te misli mi ne priliče; trudiću se da se vedro pomirim sa smrću, i prepustiću se nadi da ću vas naći na drugom svetu.

Umrla je tiho; lice joj je izražavalo ljubav čak i u smrti. Nije potrebno da opisujem osećanja onih čije je najdraže veze pokidalo ovo nepopravljivo zlo, prazninu koja se oseća u duši, i očajanje koje se ogleda na licu. Treba da prođe dosta vremena dok nas razum ubedi da je ona, koju smo gledali svakog dana i čiji nam je život izgledao kao deo našega, mogla zauvek otići — da sjaj

voljenih očiju može biti zauvek ugašen, da zvuk tako prisnog glasa, dragog našim ušima, može ućutati da ga nikad više ne čujemo. Ovako se razmišlja u prvim danima; ali kad vremenom uvidimo da je zlo stvarno, onda počinjemo da osećamo pravu oštrinu bola. Međutim, kome nije ta surova ruka oduzela neko drago biće? I zašto da opisujem tugu koju smo svi osetili, i koju moramo osetiti? Na kraju dolazi vreme kad je bol pre zadovoljstvo nego potreba; kad osmeh koji nam zaigra na usnama ne odstranjujemo, iako ga možda smatramo kao skrnavljenje. Majka je bila mrtva, ali mi smo ipak imali dužnosti koje je trebalo obavljati; morali smo ići dalje sa ostalima i naučiti da se smatramo srećnim dokle god ostane ijedan koga otmičar nije ugrabio.

Moj odlazak za Ingolštat, koji je bio odložen zbog ovih događaja, ponovo je utvrđen. Otac mi je odobrio nekoliko nedelja odmora. Izgledalo mi je kao obesvećenje da tako brzo napustim mir, nalik na smrt, u ovoj kući žalosti, i da odjednom uđem u bučan život. Tuga je za mene bila nešto novo, ali me zato nije manje uznemirila. Nisam hteo da izgubim iz vida one koji su mi preostali; a pre svega želeo sam da vidim svoju dragu Elizabetu donekle utešenu.

Ona je, u stvari, prikrivala svoj bol i trudila se da pruži utehu svima nama. Gledala je hrabro na život i preuzela svoje dužnosti sa odvažnošću i revnošću. Posvetila se onima koje je naučila da zove čikom i rođacima. Nikad nije bila tako divna kao u to vreme kad je povratila svoj zračni osmeh i delila ga nama. Zaboravila je čak i svoju žalost trudeći se da je mi zaboravimo.

Najzad je došao dan mog odlaska. Klerval je proveo poslednje veče s nama. Nagovarao je svog oca da ga pusti da pođe sa mnom na studije, ali uzalud. Otac mu je bio uskogrudi trgovac, koji je u težnjama i ambicijama svoga sina video samo besposličenje i propast. Henri je duboko osećao tu nevolju što mu je uskraćeno slobodoumno obrazovanje. Malo je govorio; ali kad je to činio, u njegovim užagrenim očima i živahnom pogledu mogao sam pročitati uzdržanu ali čvrstu odlučnost da ne dozvolim da bude sputan trgovačkim poslovima.

Dugo smo sedeli. Nismo se mogli rastati ni odlučiti da izgovorimo reč ‚3bogom!‘ Najzad je rekosmo, i povukosmo se pod izgovorom da tražimo odmora, verujući da smo jedan drugog obmanuli. A kad sam u zoru sišao do kola kojima je trebalo da otputujem, svi su bili tu — otac da me ponovo blagoslovi, Klerval da mi još jednom stisne ruku, moja Elizabeta da me opet zamoli da često pišem i da ukažem poslednju pažnju svom drugu u igri i prijatelju.

Uskočih u kočije koje će me odvesti, i prepustih se najsumornijim razmišljanjima. Sad sam bio sam, ja koji sam uvek bio okružen dragim osobama, koje su se stalno trudile da jedna drugoj pruže zadovoljstvo. Na univerzitetu ću morati da sam stvorim prijatelje i sam sebe štitim. Živeo sam dotad veoma povučeno, u krugu porodice, pa sam stoga ocećao nesavladljivu netrpeljivost prema novim licima. Voleo sam svoju braću, Elizabetu i Klervala, to su bila ‚stara omiljena lica', ali sebe sam smatrao potpuno nepodesnim za društvo stranih osoba. Takva su bila moja razmišljanja na početku puta; ali što sam dalje odmicao, raspoloženje i nade me nisu ostavljale. Usrdno sam želeo da steknem što više znanja. Kod kuće sam često mislio kako bi mi bilo teško da u mladosti ostanem vezan za jedno mesto, i žudeo sam da odem u svet i zauzmem svoje mesto među ostalim ljudskim bićima. Sad su mi želje bile ispunjene, pa bi zaista bilo ludo kajati se.

Imao sam dovoljno vremena za ova i druga razmišljanja na putu u Ingolštat, koji je bio dug i zamoran. Najzad ugledah visoki beli toranj. Kad sam sišao s kola, odvedoše me do mog usamljenog stana da provedem veče kako želim.

Sledećeg jutra predadoh pisma sa preporukama i posetih neke od najpoznatijih profesora. Slučaj — ili bolje zao uticaj, anđeo rušilac, koji je preuzeo svemoćnu vladavinu nada mnom od trenutka kad sam nevoljna koraka pošao sa očevog praga — odvede me prvo gospodinu Krempeu, profesoru prirodnih nauka. To je bio neugledan čovek, ali je pokazivao duboko poznavanje tajni ovih nauka. Postavio mi je nekoliko pitanja, u vezi s mojim poznavanjem raznih naučnih grana koje pripadaju filosofiji istorije. Odgovarao sam nemarno, i s malim prezrenjem pomenuo imena mojih alhemičara kao glavne pisce koje sam proučavao.

— Zar ste zaista provodili vreme u proučavanju takvih gluposti? reče on.

Odgovorih potvrdno.

— Svaki minut, produži g. Krempe žustro, svaki trenutak koji ste utrošili na te knjige potpuno je i sasvim izgubljen. Opteretili ste mozak odbačenim sistemima i beskorisnim imenima. Blagi bože, u kakvoj ste to pustinji živeli, gde niko nije bio toliko pažljiv da vas obavesti da su se te fantazije, kojima ste se tako žudno napajali, hiljadu godina stare, i zastarele isto toliko koliko su stare? Nisam očekivao da ću u ovo prosvećeno i naučno doba naići na učenika Albertusa Magnusa i Paracelzusa. Dragi moj gospodine, morate početi sa studijama sasvim ispočetka.

Rekavši to, on se malo odmače, i sastavi spisak nekoliko knjiga koje su se bavile filosofijom prirode i koje je želeo da nabavim. Zatim me otpusti, pošto je napomenuo kako namerava da početkom iduće nedelje započne niz predavanja o prirodnim naukama u opštim crtama, a da će profesor Valdman predavati hemiju u dane u koje on sam ne predaje.

Nisam se vratio kući razočaran, jer sam već rekao da sam smatrao bezvrednim pisce koje je profesor osudio: ali nisam bio nimalo više voljan da produžim ove studije ma u kom obliku. G. Krempe je bio poguren čovek, gruba glasa i neprijatnog lika, tako da njegov uticaj na mene nije bio u korist nauka kojima se bavio. Možda sam ja na suviše filosofski i zamršen način izneo zaključke do kojih sam bio došao u pogledu ovih nauka u svojoj ranoj mladosti. Kao dete nisam bio zadovoljan rezultatima koje su obećavali savremeni profesori prirodnih nauka. Zbrkanih ideja, što se moglo objasniti samo mojim veoma mladim godinama, kao i time što nisam imao vođe u toj oblasti, ponovo sam prelazio puteve znanja iz ranog doba, tako da sam umesto skorašnjih otkrića prihvatio snove zaboravljenih alhemičara. Pored toga, prezirao sam primenjivanje moderne filosofije prirodnih nauka. Sasvim je bilo drukčije kad su gospodari nauke tražili besmrtnost i moć; takva gledišta, iako uzaludna, bila su uzvišena; ali sad se sve izmenilo. Izgledalo je da se moja istraživačka ambicija svodila na uništavanje onih vizija na kojima se moje interesovanje za nauku poglavito zasnivalo. Od mene se tražilo da priviđenje bezgranične uzvišenosti zamenim stvarnošću male vrednosti.

Takva su bila moja razmišljanja u toku prva dva ili tri dana mog boravka u Ingolštatu, koje sam uglavnom proveo upoznajući se sa gradom i glavnim stanovnicima mog prebivališta. Ali kad je započela sledeća nedelja, setio sam se obaveštenja koja mi je dao g. Krempe u vezi s predavanjima. Pa, ako se nisam mogao složiti s tim da odem i slušam tog malog uobraženog čoveka kako predaje sa katedre, ipak se setih šta mi je rekao o g. Valdmanu, koga

nikako nisam video, pošto do tog vremena nije bio u gradu.

Nešto iz radoznalosti, a nešto od duga vremena, odoh u salu za predavanja, u koju uskoro potom uđe g. Valdman. Ovaj profesor nije nimalo ličio na svog kolegu. Izgledalo je da ima oko pedeset godina, a izgled njegovog lica izražavao je najveću dobrotu; nekoliko sedih vlasi pokrivalo mu je slepoočnice, ali na potiljku kosa mu je bila gotovo crna. Bio je onizak, ali se držao izvanredno pravo, a imao je najprijatniji glas koji sam ikad čuo. Počeo je predavanje ukupnim pregledom istorije hemije i raznih dostignuća pojedinih naučnika, izgovarajući sa žarom imena najistaknutijih istraživača. Zatim je dao kratak pregled sadašnjeg stanja te nauke, i objasnio mnoge njene osnovne principe. Pošto je izveo nekoliko pripremljenih eksperimenata, zaključio je panegirikom moderne hemije, čiji tekst nikad neću zaboraviti:

— Stari učitelji ove nauke, govorio je, obećavali su nemoguće, a nisu učinili ništa. Sadašnji naučnici obećavaju vrlo malo; oni znaju da se metali ne mogu pretvarati u zlato i da je eliksir života samo himera. Ali ovi filosofi, čije su ruke, izgleda, stvorene samo zato da se prljaju blatom, a oči da pilje u mikroskop ili peć za topljenje metala, zaista su postigli čuda. Oni prodiru u skrovišta prirode, i pokazuju kako ona deluje na skrivenim mestima. Oni se uzdižu do neba: otkrili su kako cirkuliše krv, sastav vazduha koji udišemo. Saznali su za nove i gotovo neograničene sile; mogu da upravljaju gromovima sa neba, da podražavaju zemljotres, i čak da se rugaju nevidljivom svetu pomoću njegovih sopstvenih senki.

Takve su bile profesorove reči — ili, bolje da kažem, takve su bile reči sudbine, koje su nagoveštavale moju propast. Dok je on dalje govorio, ocećao sam kao da mi dušu obuzima neki opipljivi neprijatelj; on je dodirivao, jedan po jedan, razne ključeve koji su sačinjavali mehanizam moga bića: žice su odjekivale jedna za drugom, i uskoro je moj um bio obuzet jednom mišlju, jednom idejom, jednim ciljem. Toliko je dosad učinjeno — uskliknula je Frankenštajnova duša — ali ja ću postići još više, mnogo više; stupajući već ugaženim stazama, ja ću prokrčiti nov put, ispitati nepoznate sile i otkriti svetu najdublje tajne stvaranja.

Te noći nisam trenuo. Moje unutrašnje biće bilo je u stanju pobune i nemira; osećao sam da će iz toga proizići red, ali nisam imao snage da ga stvorim. San mi je došao postepeno u samu zoru. Kad se probudih, misli iz prošle noći ličile su mi na san. Ostala je samo odluka da se vratim pređašnjim studijama, i da se posvetim nauci za koju sam verovao da imam prirodnog

talenta. Istog dana posetih g. Valdmana. Njegovo ophođenje u privatnom životu bilo je još prijatnije i privlačnije nego u javnom; bilo je izvesnog dostojanstva u njegovom držanju za vreme predavanja, dok je kod kuće bio veoma srdačan i ljubazan. Podneo sam mu gotovo isti izveštaj o svojim ranijim proučavanjima kao i njegovom kolegi profesoru. Pažljivo je slušao kratku priču o mojim studijama, i nasmešio se kod imena Korneliusa Agripe i Paracelzusa, ali bez prezira koji je g. Krempe pokazao. Rekao je da su to bili ljudi čijoj neumornoj revnosti moderni filosofi duguju za temelje svog znanja. Kao lakši zadatak oni su ostavili nama da damo nova imena i da klasifikujemo činjenice, koje su iznesene na videlo u velikoj meri zahvaljujući njima. Napori genijalnih ljudi, ma kako pogrešno bili upravljeni, retko kad nisu uspeli da pruže trajnu korist čovečanstvu. Slušao sam njegovo izlaganje, koje je bilo izrečeno bez preterivanja i izveštačenosti, a zatim sam dodao da je njegovo predavanje odagnalo moje predrasude o modernim hemičarima. Izražavao sam se umerenim rečima, sa skromnošću i poštovanjem koje sam zbog svoje mladosti dugovao učitelju, ne odajući (jer bih se stideo svog neiskustva u životu) oduševljenje koje me je podsticalo na nameravani podvig. Zamolih ga za savet u pogledu knjiga koje treba da nabavim.

— Srećan sam, reče g. Valdman, što sam stekao učenika; pa ako vaša marljivost bude ravna vašoj sposobnosti, ja ne sumnjam u vaš uspeh. Hemija je ona grana prirodnih nauka u kojoj se može postići najveći napredak: zato je ona postala predmet mojih potrebnih proučavanja; ali u isto vreme nisam zanemario ni druge grane tih nauka. Onaj ko bi se posvetio samo tom delu ljudskog znanja bio bi vrlo rđav hemičar. Ako želite da postanete pravi naučnik, a ne samo beznačajan eksperimentator, proučite onda sve grane prirodnih nauka, uključujući i matematiku.

Zatim me odvede u svoju laboratoriju da bi mi objasnio upotrebu raznih mašina; upućivao me je šta treba da nabavim i obećao da će mi dozvoliti da se služim njegovim spravama kad budem toliko napredovao u nauci da neću pokvariti njihov mehanizam. Dao mi je spisak knjiga koje su mi bile potrebne, i ja se oprostih s njime.

Tako se završio taj značajni dan koji je odredio moju buduću sudbinu.

# IV

# ČUDESNO OTKRIĆE

Od tog dana prirodne nauke, a naročito hemija u najužem smislu te reči, postadoše gotovo jedini predmet moga zanimanja. Sa oduševljenjem sam čitao ona dela iz ovih oblasti, tako puna genijalnosti i dubokih zapažanja, koja su pisali savremeni naučnici. Pohađao sam predavanja univerzitetskih naučnika, sklapao sa njima poznanstva. Čak i kod g. Krempea naišao sam na mnogo zdravog razuma i pravog znanja, doduše uz neprijatnu fizionomiju i ophođenje, ali zato ništa manje vrednih. U g. Valdmanu našao sam pravog prijatelja. Njegova plemenitost nije bila pomešana s dogmatizmom; a pouke je davao iskreno i dobroćudno, bez traga pedanterije. Na hiljadu načina mi je olakšavao put ka saznanju, i učinio mi jasnim i razumljivim najzamršenija istraživanja. Moj rad je u početku bio kolebljiv i nesiguran, ali se postepeno sve više produbljivao, i uskoro je postao tako usrdan i strastan, da su zvezde često iščezavale u jutarnjoj svetlosti dok sam ja još radio u laboratoriji.

Pošto sam tako vredno učio, može se zamisliti koliko sam brzo napredovao. Moja marljivost je zaista izazivala čuđenje studenata, a moj napredak je iznenadio učitelje. Profesor Krempe me je često s lukavim osmehom pitao kako napreduje Kornelius Agripa, dok je g. Valdman izražavao najiskreniju radost zbog mog uspeha. Tako su prošle dve godine. Za to vreme nisam odlazio u Ženevu, jer sam bio zauzet, i srcem i dušom, radom na nekim otkrićima. Niko sem onoga ko je to i sam iskusio ne može shvatiti koliko je nauka primamljiva. U drugim proučavanjima dolazite donde dokle su drugi pre vas došli, ali u naučnom radu uvek ima novih otkrića i stvari koje izazivaju divljenje. Um osrednjih sposobnosti, koji se marljivo predao jednom proučavanju, mora neizostavno postići veliki napredak u toj grani; a ja, koji sam neprekidno težio dostignuću jednog jedinog cilja, i toliko potpuno bio obuzet njime, napredovao sam toliko brzo da sam, na kraju druge godine, učinio izvesna otkrića u pogledu usavršavanja nekih hemijskih instrumenata, što je na univerzitetu izazvalo divljenje i poštovanje prema meni. Kad sam došao dotle, i kad sam dobro upoznao prirodne nauke u

teoriji i praksi ukoliko je to zavisilo od časova profesora u Ingolštatu, moj boravak tamo nije mi više mogao koristiti. Stoga pomislih da se vratim svojim prijateljima i rodnom gradu, ali se dogodilo nešto što je produžilo moj boravak.

Fenomen koji je naročito privlačio moju pažnju bio je sastav čovekovog tela, odnosno svakog bića kome je podaren život. Često sam sebi postavljao pitanja o poreklu života. To je bilo smelo pitanje koje je uvek smatrano misterijom.

Međutim, koliko mnogo stvari bismo saznali da kukavičluk i nehat nisu prekratili naša istraživanja! Prevrtao sam ove pojedinosti po mislima, i odlučio da se posvetim naročito onim granama prirodnih nauka koje se odnose na fiziologiju. Da nisam bio podstaknut gotovo natprirodnim oduševljenjem, moje bavljenje ovim studijama bilo bi dosadno, gotovo nepodnošljivo. Da bismo ispitali uzroke života, moramo se prvo okrenuti smrti. Upoznao sam se sa anatomijom; ali to nije bilo dovoljno. Morao sam posmatrati prirodno propadanje i raspadanje čovekovog tela. Baveći se mojim vaspitanjem otac je preduzeo najveće mere predostrožnosti, da nikakve natprirodne strahote ne ostave traga na mojoj duši. Ne sećam se da sam ikad uzdrhtao zbog neke priče o praznoverju, ili da sam se bojao pojave duhova. Mrak nije imao dejstva na moju maštu, groblje je za mene bilo samo mesto za smeštaj tela bez života, koja su ranije bila puna lepote i snage, a sada postala hrana za crve. Morao sam ispitivati uzrok i tok ovog raspadanja, pa sam bio prinuđen da provodim dane i noći u mrtvačnicama i grobnicama. Moja pažnja bila je upravljena baš na one pojave koje su najnepodnošljivije za nežna ljudska osećanja. Posmatrao sam kako se divni oblik čovekov gubi i uništava; video sam kako posle zdravog izgleda živog čoveka nastupa razaranje smrti; gledao sam kako crv nagriza oči i mozak. Zastajao sam, ispitujući i anališući sve sitne pojedinosti uzročnosti, za koje sam nalazio primere u prelaženju iz života u smrt, i iz smrti u život, dok mi iz dubine ove tame nije iznenada sinula neka svetlost — svetlost tako blistava i čudesna, a ipak tako jednostavna da sam, iako zbunjen velikim izgledom na uspeh koji mi je ona nagoveštavala, bio iznenađen što sam među tolikim genijalnim ljudima koji su svoja istraživanja upravili ka istoj nauci jedino ja bio određen da otkrijem tako čudnu tajnu.

Shvatite da ja ne iznosim vizije nekog ludaka. Kao što je sigurno da sunce sija na nebu, istinito je i ono što ja tvrdim. Možda je neko čudo i dovelo do toga, ali ipak stadijumi otkrića bili su jasni i verovatni. Posle mnogo dana i

noći neverovatnog napora i premaranja uspeo sam dao otkrijem uzrok rađanja i života; i još nešto više, bio sam u stanju da podarim život beživotnoj stvari.

Čuđenje koje sam u početku osećao pri ovom otkriću ubrzo je ustupilo mesto radosti i ushićenju. Posle toliko vremena provedenog u mučnom radu, odjednom stići do vrhunca svojih težnji — bio je to najprijatniji završetak mojih napora. Ali ovo otkriće bilo je toliko veliko i neodoljivo da je sve ono što me je postepeno dovelo do njega bilo izbrisano, i ja sam video samo rezultat. Konačni cilj proučavanja i želja najmudrijih ljudi od postanka sveta sada su se nalazili na domaku moje ruke. Ali to mi nije, kao nekom magijom, otkriveno sve odjednom: saznanje koje sam stekao bilo je takve prirode da je pre davalo pravac mojim naporima čim bih ove uputio ka predmetu istraživanja, nego što mi je sam taj predmet predstavljalo kao već dovršen. Ličio sam na onog Arabljanina koji je bio sahranjen sa mrtvacima, pa je našao izlaz u život samo pomoću jedne škiljave i naizgled slabe svetiljke.

Vidim, prijatelju moj, po vašem žudnom izrazu, i po čuđenju i nadi koje vaše oči izražavaju, da očekujete da vam otkrijem tajnu koju poznajem. Ali to ne može biti. Slušajte strpljivo do kraja moju priču, pa ćete lako shvatiti zašto sam toliko uzdržan. Neću da vas, tako nezaštićenog i vatrenog kao što sam onda ja bio, dovedem do propasti i neizbežne nesreće. Naučite od mene — ako ne iz mojih pouka, onda bar iz mog primera — kako je opasno sticanje znanja, i kako je mnogo srećniji čovek koji veruje da je njegovo polje rada ceo svet nego onaj koji teži da postane veći nego što to dopušta njegova priroda.

Kad sam video da mi je stavljena u ruke tako čudesna moć, dugo sam se kolebao na koji način da upotrebim tu moć. Iako sam imao tu sposobnost da podarim život, ipak je pripremanje tela koje će ga primiti, sa svim njegovim spletovima vlakana, mišića i nerava, još uvek predstavljalo nepojmljivo težak i mučan posao. U početku sam se dvoumio da li da pokušam da stvorim biće slično sebi, ili neko biće prostijeg sastava; ali moja mašta je bila i suviše zaneta prvim uspehom da bi mi dozvolila da posumnjam u svoju sposobnost da oživim tako složeno i divno biće kao što je čovek. Materijal kojim sam tada raspolagao nije izgledao mnogo podesan za tako težak poduhvat; ali nisam sumnjao da ću na kraju uspeti! Pripremio sam se za razne neuspehe; možda će moji radovi biti osujećivani, a moje krajnje delo ostati nesavršeno: međutim, razmišljanje o napretku koji se svakog dana postiže u nauci i usavršavanju mašina podsticalo je moju nadu da će moji sadašnji pokušaji

bar postaviti temelje budućeg uspeha. Nisam mogao smatrati da su veličina i složenost mog plana dokaz njegove neizvodljivosti. Sa ovakvim osećanjima počeo sam da stvaram ljudsko biće. Kako je složenost rada na sitnim delovima predstavljala veliku smetnju mojoj brzini, odlučih da, suprotno svojoj prvobitnoj nameri napravim stvorenje džinovskog rasta; to će reći, osam stopa[3] visoko i u odgovarajućoj srazmeri široko. Pošto sam doneo ovu odluku i proveo nekoliko meseci u uspešnom prikupljanju i sređivanju materijala, počeh rad.

Niko ne može pojmiti raznolikost osećanja koja su me gonila napred, kao uragan, u onom prvom oduševljenju uspehom. Život i smrt izgledali su mi kao idealne granice kroz koje ću ja prvi prodreti, i ubaciti mlaz svetlosti u naš mračni svet. Nov rod će me blagosiljati kao svog tvorca i kao svoj izvor; mnoga srećna i divna stvorenja dugovaće svoj postanak meni. Nijedan otac ne može polagati pravo na zahvalnost svoga deteta kao što ću ja zasluživati njihovu. Dok sam o ovome razmišljao, pomislio sam da ću možda, ako bih uspeo da udahnem život beživotnoj stvari, tokom vremena (mada sad uviđam da je to nemoguće) povratiti život u telo koje je smrt predala raspadanju.

Ovakve misli podržavale su mi duh dok sam sa istrajnom revnošću sprovodio u delo ovoju zamisao. Obrazi su mi ubledeli usled rada, a telo izmršavelo zbog tamnovanja. Ponekad bih, sasvim blizu ostvarenja, pretrpeo neuspeh; a ipak sam se i dalje držao nade koja će se sledećeg dana ili sledećeg časa možda ostvariti. Tajna za koju sam samo ja znao predstavljala je nadu kojoj sam se bio posvetio. Mesec me je posmatrao u mom ponoćnom radu, dok sam, s nesmanjenim i neumornim žarom, pokušavao da prodrem u tajne prirode. Niko ne može ni zamisliti strahote mog tajnog rada, dok sam se brljao po vlažnoj zemlji oskrnavljenog groba, ili mučio žive životinje da bih udahnuo dušu mrtvoj ilovači. Noge mi klecaju i oči se zamagljuju kad se sada toga setim; ali onda me je neki nemiran, gotovo pomaman podstrek gonio napred; izgledalo je da sam izgubio i dušu i osećanja radi ovog jednog cilja. Ustvari, to je bio samo prolazni zanos, posle koga su moja osećanja postala još jača čim sam se vratio starim navikama, pošto je neprirodni podsticaj prestao da deluje. Sakupljao sam kosti iz mrtvačnica, pa sam ih, uvežbanim pokretima prstiju, raspoređivao prema veoma složenom obliku ljudskog tela. U usamljenoj odaji, ili, bolje, ćeliji, na vrhu kuće, odvojenoj od svih ostalih soba stepenicama i galerijama, imao sam radionicu svog gnusnog stvaranja; oči su mi iskakale iz duplji dok sam usredsređivao pažnju na pojedinosti ovoga rada. Veći deo materijala nabavljao sam u sali za sekciranje i na klinici;

moja ljudska priroda često se gnušala tog posla, dok sam, i dalje gonjen žudnjom koja se stalno pojačavala, privodio rad kraju.

Dok sam bio, srcem i dušom, ovako obuzet tim radom, prođoše letnji meseci. Bilo je to najlepše doba godine; nikad polja nisu dala obilniju žetvu, niti su vinogradi pružili bogatiju berbu. Ali moje oči su bile neosetljive za čari prirode. A ista osećanja zbog kojih sam zanemario sve oko sebe učinila su da zaboravim prijatelje koji su bili udaljeni mnogo milja i koje toliko dugo vremena nisam video. Bio sam svestan toga da ih moje ćutanje uznemiruje; i dobro sam se sećao očevih reči: ‚Znam da ćeš, dok si zadovoljan samim sobom, misliti na nas s ljubavlju. Moraš mi oprostiti ako svaki prekid u tvom pisanju smatram kao dokaz da su i ostale tvoje dužnosti isto tako zanemarene'.

Znao sam stoga dobro kakva će biti očeva osećanja; ali nisam mogao da otrgnem misli od ovog posla, koji je, ma kako da je sam po sebi bio odvratan, neodoljivo privlačio moju uobrazilju. Želeo sam, tako reći, da odgodim sve što je bilo u vezi sa mojim osećanjima ljubavi, dok ne ostvarim ovaj veliki cilj, koji je poremetio sve moje navike.

Onda sam mislio da će moj otac biti nepravedan ako moju nemarnost bude pripisivao poroku, ili nekoj mojoj mani; ali sad sam ubeđen da je bio u pravu kada je smatrao da će krivica ipak biti i do mene. Savršeno ljudsko biće treba da sačuva miran i staložen duh, i da nikad ne dozvoli da strast ili neka prolazna želja poremeti njegov mir. Smatram da ni žeđ za znanjem nije izuzetak od ovog pravila. Ako neki naučni rad kome ste se posvetili ima tendenciju da oslabi vaše naklonosti, i da uništi vašu sklonost prema jednostavnim zadovoljstvima u kojima ne može biti ničeg rđavog, onda je taj rad sigurno neispravan, to jest nepriličan ljudskom duhu. Kad bismo se uvek držali ovog pravila; kad nijedan čovek ne bi dozvoljavao da ma kakav poziv poremeti mir njegovih osećanja, Grčka ne bi bila porobljena; Cezar bi poštedeo svoju zemlju; Amerika bi postepenije bila otkrivena; a carstva Meksika i Perua ne bi bila uništena.

Ali zaboravljam da sam počeo moralisati baš u najinteresantnijem delu priče. Vaši pogledi me podsećaju na to da treba da produžim.

Otac mi nije ništa prebacivao u pismima, a pokazivao je da primećuje moje ćutanje samo time što se podrobnije raspitivao čime sa bavim. Zima, proleće i leto prođoše mi u mučnom radu; ali nisam posmatrao kako biljke cvetaju ni kako se razvija lišće — što mi je ranije uvek pričinjavalo najveće uživanje — toliko sam bio obuzet svojim radom. Lišće je te godine uvelo pre

nego što se moj posao približio kraju; sad sam svakim danom sve jasnije uviđao koliko sam napredovao. Ali strah mi je prigušivao oduševljenje, te sam pre ličio na nekoga ko je osuđen na robiju da radi u rudniku, ili na nekom drugom nezdravom poslu, nego na umetnika koji se bavi svojim omiljenim radom. Svake noći obuzimala me je mala groznica, postojao sam nervozan do najveće mere; trgao bi me pad lista, a izbegavao sam ljude kao da sam skrivio neki zločin. Ponekad bih se uznemirio kad bi primetio koliko sam oronuo; podržavala me je jedino želja da postignem cilj; moj mučan posao biće uskoro završen, pa sam verovao da će kretanje i razonoda odagnati bolest koja me je obuzimala, i zaricao sam se da ću sve to sebi pružiti kad moje stvaranje bude završeno.

# V

# ROĐENjE ČUDOVIŠTA

Bilo je to jedne tmurne novembarske noći, kad sam konačno sagledao kako se moj cilj ostvaruje. Sa strahom koji je gotovo prelazio u agoniju, prikupljao sam oko sebe instrumente života da bih mogao uliti iskru života u mrtvu stvar koja je ležala kraj mojih nogu. Bio je već jedan sat po ponoći; kiša je sumorno dobovala po prozorskim oknima, a sveća već dogorevala, kad pri svetlosti gotovo poslednjeg plamena opazih kako se otvoriše mutne žute oči toga stvorenja; ono udahnu duboko, udovi mu se pokretoše i zgrčiše.

Kako da opišem svoje uzbuđenje pri ovom događaju, kako da prikažem to strašno biće koje sam se trudio da stvorim s tolikim beskrajnim naporom i mukom? Udovi su mu bili srazmerni i smatrao sam da su mu crte lica lepe. Lepe! Blagi bože! Njegova žuta koža jedva je pokrivala splet mišića i žila; kosa mu je bila crna, sjajna i lepršava, zubi beli kao biser; ali ova raskošnost činila je samo još strašniji kontrast njegovim vodnjikavim očima, koje su izgledale gotovo iste boje kao i tamne duplje u kojima su ležale, njegovom smežuranom licu i ravnim crnim usnama.

Razni događaji u životu ne menjaju se tako brzo kao ljudska osećanja. Mučno sam radio skoro dve godine sa jednim jedinim ciljem: da udahnem

dušu u beživotno telo. Radi toga sam se lišavao odmora i zdravlja. Želeo sam to sa preteranim žarom. Ali sada, kad sam završio, divni san je iščezao a srce su mi ispunjavali neizmeran užas i odvratnost. Ne mogavši da podnesem izgled bića koje sam stvorio, pobegoh iz sobe. Dugo sam hodao tamo-amo po spavaćoj sobi, pošto nisam mogao da se smirim i zaspim. Na kraju, posle tolikog uzbuđenja savlada me umor. Bacih se obučen na postelju, pokušavajući da se za kratko vreme zaboravim. Ali bilo je uzalud: istina, spavao sam, ali su me morili najluđi snovi. Pričinilo mi se da vidim Elizabetu, u punom zdravlju, kako šeta ulicama Ingolštata. Ushićen i iznenađen, zagrlih je; ali kad spustih prvi poljubac na njene usne, one mrtvački prebledeše; crte lica joj se izmeniše, i učini mi se da držim u naručju mrtvo telo svoje majke; telo joj je obavijao pokrov i ja opazih kako crvi mile u naborima platna. Trgoh se iza sna užasnut. Hladan znoj mi orosi čelo, zubi mi zacvokotaše a udovi se zgrčiše: pri bledoj i nejasnoj mesečevoj svetlosti ugledah strašno biće — bedno čudovište koje sam stvorio, — kako prilazi prozoru. Ono podiže zavese na krevetu i upre u mene oči, ako se to moglo nazvati očima. Zatim otvori vilice i promrmlja nešto nerazumljivo, a osmeh mu nabra obraze. Možda je govorio, ali ja nisam čuo; jednu ruku je ispružio, kao da me zadrži, ali ja pobegoh i jurnuh niz stepenice. Sklonio sam se u dvorište kuće u kojoj sam stanovao. Tu sam ostao do kraja noći, hodajući gore-dole u najvećem uzbuđenju, pažljivo osluškujući u strahu od svakog zvuka koji bi mogao nagovestiti dolazak onog demonskog tela kome sam podario tako bedan život.

O! Nijedno smrtno biće ne bi moglo podneti to užasno lice! Ni mumija povraćena u život ne bi mogla biti tako strašna kao to čudovište. Gledao sam ga dok još nije bilo dovršeno; i onda je bilo ružno; ali kad su mu mišići i zglobovi dobili sposobnost kretanja, postao je biće koje ni Dante ne bi mogao zamisliti.

Noć sam proveo vrlo rđavo. Ponekad mi je bilo udaralo tako brzo da sam osećao kucanje svake arterije, a zatim bih se skoro srušio na zemlju od iznemoglosti i velike slabosti. Zajedno sa tim užasom osećao sam gorko razočaranje; snovi koji su tako dugo predstavljali za mene hranu i prijatan odmor, sad su se pretvorili u pravi pakao. Promena je nastala tako naglo, a propast je bila tako potpuna!

Najzad je osvanulo jutro, tmurno i kišovito. Pred mojim sanjivim i bolnim očima ukaza se ingolštatska crkva, njen beli toranj sa satom koji je pokazivao šest časova. Vratar otvori kapiju i ja iziđoh na ulicu iz dvorišta, u kome sam te

noći našao pribežište. Koračao sam brzo, kao da hoću da pobegnem od onog strašnog bića, plašeći se da će mi se pojaviti pred očima na svakom zaokretu ulice. Nisam se usuđivao da se vratim kući; nešto me je gonilo da žurim dalje, iako sam bio sav mokar od kiše, koja je lila iz neprijatno crnog neba.

Išao sam tako neko vreme, pokušavajući da telesnim kretanjem olakšam teret koji mi je pritiskivao dušu. Prelazio sam ulice, ne shvatajući jasno gde sam i šta radim. Srce mi je lupalo od iznemoglosti i straha; ali žurio sam dalje neravna koraka, ne usuđujući se da pogledam oko sebe:

*Kao onaj koji, usamljenim putem,*
*Korača pun strave i užasa,*
*Pa, pošto se jednom osvrnuo, ide dalje,*
*I ne okreće više glavu,*
*Jer zna da ga strašni neprijatelj*
*Sledi sasvim blizu.*[4]

Produživši tako, stigoh najzad pred krčmu kod koje su se obično zaustavljali diližansi i kola. Zastadoh, ni sam ne znajući zašto. Ostadoh tu nekoliko trenutaka očiju uprtih u poštanska kola koja su dolazila sa drugog kraja ulice. Kad se približiše, videh da je to švajcarska diližansa; ona se zaustavi baš tamo gde sam ja stajao, i kad se vrata otvoriše ugledah Henrija Klervala, koji, kad me opazi, odmah iskoči.

— Dragi moj Frankenštajne, uzviknu on, kako se radujem što te vidim! Kakva sreća što si ovde baš u trenutku mog dolaska!

Ništa se ne može porediti s mojom radošću kad sam ugledao Klervala; njegovo me prisustvo seti na oca, na Elizabetu i na sve one domaće prizore, meni tako drage. Stegoh mu ruku, i za trenutak zaboravih sav svoj užas i nesreću. Odjednom sam osetio, prvi put posle mnogo meseci, tihu i spokojnu radost. Dočekao sam prijatelja najsrdačnije, pa se uputismo mome koledžu. Klerval je neko vreme govorio o našim zajedničkim prijateljima i o svojoj oreći što mu je dopušteno da dođe u Ingolštat.

— Možeš zamisliti, reče on, koliko mi je bilo teško da ubedim oca da se sve potrebno znanje ne nalazi u plemenitoj veštini knjigovodstva. I, zaista, verujem da ga ipak nisam u to ubedio, jer je njegov večiti odgovor na moja

neumorna preklinjanja bio uvek isti, kao i odgovor onog holandskog učitelja u *Vikfildskom. sveštenik*u: „Imam deset hiljada florina godišnje i bez grčkog jezika, obilno se hranim i bez grčkog jezika.“ Ipak je njegova ljubav prema meni na kraju savladala odvratnost prema učenosti te mi je dozvolio da krenem na istraživačko putovanje u zemlju znanja.

— Najveća mi je radost što te vidim; ali, reci mi kako si ostavio moga oca, braću i Elizabetu?

— Oni su vrlo dobro i vrlo srećni, samo malo uznemireni što im tako retko pišeš. Spremam se da te mesto njih malo izgrdim. Ali, dragi moj Frankenštajne, nastavi on, pošto je zastao i pogledao me pravo u lice, nisam odmah primetio koliko rđavo izgledaš. Tako si bled i mršav: izgledaš kao da više noći nisi ni oka sklopio.

— Dobro si pogodio. U poslednje vreme bio sam toliko zauzet jednim poslom da se nisam, kao što vidiš, dovoljno odmarao. Ali se nadam, iskreno se nadam, da su svi ti radovi sada završeni i da sam najzad slobodan.

Strašno sam drhtao. Nisam mogao podneti ni misao na njih, a kamoli da pomenem događaj od prošle noći. Pošao sam brzim korakom, tako da smo uskoro stigli do mog koledža. Tada se setih i zadrhtah pri pomisli da je stvorenje koje sam ostavio u svom stanu možda još tamo, živo, *m* da se po njemu šeta. Plašio sam se da ugledam to čudovište; ali još više sam se bojao da će ga Henri videti. Stoga sam ga zamolio da sačeka nekoliko trenutaka na dnu stepenica, pa se uputih u svoju sobu. Ruka mi je već bila na brani, a još se nisam bio pribrao. Zato malo zastadoh, obliven hladnim znojem. Onda naglo odgurnuh vrata, kao što to obično čine deca kad se plaše da ih neka avet čeka s druge strane; ali ništa se ne dogodi. Uđoh bojažljivo unutra. Soba je bila prazna, a ni u spavaćoj sobi nije bilo jezivog gosta. Teško sam mogao poverovati da me je snašla tolika sreća; ali pošto sam se uverio da je moj neprijatelj zaista pobegao, zapljeskah rukama od radosti i strčah do Klervala.

Popesmo se u moju sobu, gde sluga uskoro donese doručak. Nisam bio u stanju da se savlađujem. Nije go bila samo radost koja me je obuzela; osećao sam da sav gorim od preteranog uzbuđenja, a srce mi je brzo udaralo. Nisam bio u stanju ni za trenutak da ostanem na istom mestu; preskakao sam stolice, tapšao rukama i glasno se smejao. Klerval je u početku moje neobično raspoloženje pripisivao radosti zbog njegovog dolaska. Ali pošto me je malo duže posmatrao, primetio je nešto divlje u mojim očima što nije mogao da shvati; a moj glasan, neobuzdan smeh, koji nije dolazio od srca, plašio ga je i čudio.

— Dragi moj Votktore, uzviknu on, šta je za ime božje? Ne smej se tako. Ta, ti si bolestan! Šta je uzrok svemu ovome?

— Ne pitaj me, povikah ja, pokrivši rukama oči, jer mi se učinilo da sam ugledao strašnu avet kako polako ulazi u sobu; on može da ti kaže. Oh, opasi me! Spasi me! Uobražavao sam da me je čudovište ščepalo; pomamno sam se borio, i srušio se na pod u tom nastupu.

Jadni Klerval! Kakva su morala biti njegova osećanja? Susret, koji je iščekivao s tolikom radošću, pretvorio se na tako čudan način u jad. Ali ja nisam bio svedok njegovog bola, jer sam ležao bez svesti, i dugo, dugo se nisam povratio.

To je bio početak živčane groznice koja me je držala u postelji nekoliko meseci. Za sve to vreme jedino me je Klerval negovao. Docnije sam saznao da je on, znajući koliko je moj otac star i nesposoban za tako dug put, i kako bi Elizabeta bila nesrećna zbog moje slabosti, hteo da ih poštedi ove žalosti, pa je krio od njih pravo stanje moje bolesti. Znao je da me niko nije mogao negovati brižljivije i usrdnije od njega samog. Čvrsto verujući u moje ozdravljenje, smatrao je da mi time čini dobro delo, a ne zlo.

Ali ja sam stvarno bio mnogo bolestan, i sigurno me ništa drugo ne bi moglo povrati u život da nije bilo velike i neprekidne nege moga prijatelja. Uvek mi je bio pred očima oblik čudovišta kome sam podario život, i stalno sam buncao o njemu. Besumnje su moje reči čudile Klervala. U početku je verovao da je to lutanje moje uznemirene mašte; ali upornost s kojom sam se uvek vraćao na isti predmet uveriše ga da je moju bolest prouzrokovao neki neobičan i strašan događaj.

Oporavljao sam se veoma sporo i uz često vraćanje bolesti, što je uznemiravalo i žalostilo moga prijatelja. Sećam se kad sam prvi put bio u stanju da posmatram spoljne stvari sa makar i najmanjim zadovoljstvom, da sam primetio kako je nestalo suvog lišća i da na drveću pred mojim prozorom izbijaju mladi pupoljci. Bilo je to veličanstveno proleće, i ono je mnogo doprinelo mom ozdravljenju. Osećao sam kako mi radost i ljubav nadimaju grudi. Mog sumornog raspoloženja nestade, i ubrzo postadoh opet veseo kao i pre no što me je bila obuzela ona kobna strast.

— Najdraži moj Klervale, uzviknuo sam, kako si ljubazan, kako si dobar prema meni! Celu ovu zimu proveo si u mojoj bolesničkoj sobi, umesto da je provedeš u studiranju, kao što si nameravao. Kako ću ikad moći da ti se odužim za ovo? Osećam veliku grižu savesti zbog tog razočaranja kome sam ja uzrok. Ali ti ćeš mi oprostiti.

— Odužićeš mi se potpuno ako se ne uzrujavaš nego ozdraviš što je moguće pre. A pošto izgledaš tako dobro raspoložen, mogu da razgovaram s tobom o jednom predmetu. Zar ne?

Ja uzdrhtah. O jednom predmetu! Šta bi to moglo biti? Da li on to nagoveštava onu stvar na koju čak ne smem ni da pomislim?

— Smiri se, reče Klerval, koji je primetio da sam promenio boju lica, neću to ni pominjati ako te uzbuđuje. Ali tvoj otac i rođaka bili bi vrlo srećni kada bi dobili pismo tvojom rukom pisano. Oni i ne znaju koliko si bio bolestan, pa brinu zbog tvog dugog ćutanja.

— Zar je to sve, dragi moj Henri? Kako možeš predpostaviti da moje crne misli neće poleteti tim dragim, dragim prijateljima koje volim, i koji toliko zaslužuju moju ljubav.

— Ako je tvoje raspoloženje takvo, prijatelju moj, onda ćeš se svakako obradovati da vidiš jedno pismo koje te već nekoliko dana ovde čeka: mislim da je od tvoje rođake.

# VI

# OZDRAVLjENjE

Klerval mi zatim dade to pismo. Bilo je od moje drage Elizabete:

Mili moj rođače,

Bio si bolestan, vrlo bolestan, tako da čak ni redovna pisma dragog i ljubaznog Henrija nisu dovoljna da umire moju brigu za tobom. Zabranjeno ti je da pišeš — da držiš pero; međutim, potrebna je bar jedna reč od tebe, dragi Viktore, da bi se naše strahovanje stišalo. Već dugo sam od svakog poštarovog dolaska očekivala da će doneti taj redak, pa su moja ubeđivanja uspevala da zadrže čiku da ne krene na put u Ingolštat. Poštedela sam ga neprijatnosti, a možda i opasnosti tako dugog puta. Ali, koliko sam puta zažalila što ja sama ne mogu da dođem! Zamišljam kako je dužnost da te neguje u postelji pripala nekoj staroj milosrdnoj bolničarki, koja nikad ne bi mogla pogoditi tvoje želje, niti ih zadovoljiti s onom pažnjom i ljubavlju kao tvoja sirota rođaka. Ali sad je to prošlo: Klerval piše da ti je zaista bolje. Željno očekujem da i ti uskoro potvrdiš tu vest svojom rukom.

Ozdravi i vrati nam se. Naći ćeš srećan i vedar dom, kao i prijatelje koji te nežno vole. Tvoj otac je dobrog zdravlja, i samo traži da te vidi — da bi se uverio da si dobro; onda nikakva briga neće više pomračivati njegovo dobroćudno lice. Kako ćeš biti zadovoljan kad budeš video koliko se naš Ernest promenio! On sad ima šesnaest godina, pun je duha i okretan. Želi da bude pravi Švajcarac, i da stupi u stranu vojnu službu. Ali mi ne možemo da se rastanemo od njega, bar dok mu se ne vrati stariji brat. Čika nije zadovoljan tom idejom o vojnoj karijeri u nekoj dalekoj zemlji; ali Ernest nije nikad bio prilježan u radu kao ti. On studiranje smatra mrskim okovima; vreme provodi na čistom vazduhu penjući se po brdima ili veslajući po jezeru. Bojim se da će postati besposličar ako ne popustimo i ne dozvolimo da se oda pozivu koji je izabrao.

Otkako si otišao od nas malo se šta promenilo, sem što su deca porasla.

Plavo jezero i snegom pokrivene planine nikad se ne menjaju; a ja mislim da se naš tihi dom i zadovoljna srca upravljaju po istim nepromenljivim zakonima. Moji sitni poslovi ispunjavaju mi vreme i zabavljaju me, a za ovoj trud nagrađena sam time što oko sebe vidim samo srećna i prijatna lica. Otkako si ti otišao, dogodila se samo jedna promena u našem domaćinstvu. Da li se sećaš kojom je prilikom Justina Moric ušla u našu porodicu? Verovatno se ne sećaš; zato ću ti u nekoliko reči ispričati njenu istoriju. Njena majka, gospođa Moric, bila je udova sa četvoro dece, od kojih je Justina treće po redu. Ta devojčica je uvek bila ljubimica svoga oca; ali zbog neke čudne izopačenosti, majka nije mogla da je podnosi, pa je posle smrti g. Morica vrlo rđavo sa njom postupala. Tvoja mati je to primetila, pa kad je Justina imala dvanaest godina, nagovorila je njenu majku da joj dozvoli da živi u našoj kući. Republikanske ustanove u našoj zemlji dovele su do ophođenja među ljudima prirodnijeg i prijatnijeg od onog koje preovlađuje u velikim monarhijama što nas okružuju. Otuda i manja razlika između raznih klasa našeg stanovništva; a niži staleži, pošto nisu ni tako siromašni ni prezreni, imaju uglađenije i moralnije ponašanje. Biti sluga u Ženevi ne znači isto što i biti sluga u Francuskoj i Engleskoj. Justina, tako primljena u našu porodicu, naučila je dužnosti služavke; ali ovaj poziv u našoj srećnoj zemlji ne povlači neminovno za sobom neznanje, niti ikakav gubitak dostojanstva ljudskog bića.

Justina je, kao što znaš, bila tvoja velika ljubimica. Sećam se tvoje napomene jednom prilikom, da je jedan Justinin pogled mogao da odagna tvoje rđavo raspoloženje, sa istim objašnjenjem koje i Ariosto daje povodom Anđelikine lepote — izgledala je toliko prostosrdačna i srećna. Tetka ju je mnogo zavolela, tako da joj je pružila veće obrazovanje nego što je u početku nameravala. Ovo dobročinstvo bilo je ubrzo nagrađeno: Justina je bila najzahvalnije stvorenje na svetu. Ne mislim da kažem da je ona to izražavala rečima; nikad nisam čula da je takva reč prešla preko njenih usana. Ali iz njenih očiju moglo se pročitati da gotovo obožava zaštitnike. Iako je imala veselu narav i u mnogo čemu bila nemarna, ipak je obraćala najveću pažnju na svaki tetkin pokret. Smatrala ju je oličenjem svih vrlina i trudila se da podražava njen način govora i ponašanje, tako da me čak i sad podseća na nju.

Kad je draga tetka umrla, svi smo bili suviše obuzeti svojim bolom da bismo mogli obratiti pažnju na sirotu Justinu, koja ju je negovala u toku bolesti s najnežnijom ljubavlju. Jadna Justina bila je mnogo bolesna; ali čekala su je druga iskušenja.

Jedno za drugim pomreše njena sestra i braća, pa njenoj majci od sve dece ostade ta zanemarena kći. Njena savest bila je uznemirena: počela je verovati da je smrt njenih ljubimaca bila božja hazna zbog njene pristrasnosti. Kako je bila katolkinja, verujem da je i njen ispovednik potvrdio tu njenu misao. Usled toga, nekoliko meseci posle tvog odlaska u Ingolštat, Justinina majka se pokajala pa je pozvala da se vrati kući. Jadna devojka, plakala je kad je napuštala našu kuću. Bila se mnogo promenila posle tetkine smrti; usled žalosti, u njenom ponašanju se zapažala neka bojažljivost i privlačna blagost, dok se ranije više isticala njena živahnost. Boravak kod majke nije joj mogao povratiti veselost. Jadna žena bila je vrlo ćudljiva u svom pokajanju. Ponekad bi molila Justinu da joj oprosti za neljubaznost, ali mnogo češće ju je optuživala za smrt braće i sestre. Neprekidno mučenje je u početku pojačalo njenu razdražljivost, na kraju je upropastilo zdravlje gospođe Moric, koja je sad već našla večni mir. Umrla je čim su nastali prvi hladni dani početkom prošle zime. Justina se vratila nama, i veruj mi da je mnogo volim. Vrlo je pametna i plemenita devojka, i veoma lepa. Kao što sam već ranije napomenula, njeno držanje i govor stalno me podsećaju na dragu tetku.

Moram ti takođe reći, dragi moj rođače, nekoliko reči o malom zlatnom Viljemu. Volela bih da ga možeš videti; vrlo je visok za svoje godine, a ima divne plave nasmejane oči, crne trepavice i kovrdžavu kosu. Kad se smeje, na obrazima, rumenim od zdravlja, pojavljuju mu se dve rupice. Već je imao jednu ili dve *žene,* ali ljubimica mu je Lujza Varon, lepa devojčica od pet godina.

Sada, dragi Viktore, mislim da ćeš želeti da čuješ malo ogovaranja u pogledu dobrih ljudi Ženeve. Lepa gospođica Mensfild već prima čestitanja povodom svog skorog venčanja sa mladim Englezom Džonom Melburnom. Njena ružna sestra Manon udala se prošle godine za g. Divilara, bogatog bankara. Tvoj najmiliji školski drug Luj Manoar pretrpeo je nekoliko razočaranja posle Klervalovog odlaska iz Ženeve. Ali već je povratio dobro raspoloženje, i kažu da je na pragu ženidbe sa lepuškastom Francuskinjom, gospođom Tavernije. Ona je udovica i mnogo starija od Manoara, ali izaziva mnogo divljenja i vrlo je omiljena.

U toku pisanja raspoloženje mi se popravilo, dragi rođače; ali na završetku mi se vraćaju brige. Piši, mili moj Viktore — jedan redak, jedna reč značiće za nas blagoslov. Hiljadu puta hvala Henriju za njegovu dobrotu, ljubav i mnoga pisma: iskreno smo mu blagodarni.

Zbogom! Rođače; čuvaj se i, preklinjem te, piši!

Ženeva, 18. marta 17 ..

*Elizabeta Lavenca*

— Draga, draga Elizabeta! uzviknuo sam kad sam pročitao pismo... Pisaću odmah, da im odagnam brigu koja ih sigurno tišti. Napisao sam pismo, ali me je to naprezanje mnogo zamorilo. Međutim, moje ozdravljenje se nastavljalo, te sam posle petnaest dana mogao da napustim sobu.

Moja prva dužnost po ozdravljenju bila je da upoznam Klervala sa nekim profesorima univerziteta. Tom prilikom pretrpeo sam izvesne neprijatnosti, koje su povredile rane moje duše. Još od one kobne noći kad je moj rad bio završen, i kad su počele moje nevolje, začela se kod mene jaka antipatija čak i prema imenu prirodnih nauka. Mada sam inače povratio zdravlje, već samo pogled bačen na neki hemijski instrument obnovio bi svu agoniju moje nervne uznemirenosti. Henri je to primetio, pa je uklonio sve aparate da ih više ne vidim. Čak mi je i stan promenio, jer je opazio da mrzim sobu koja mi je ranije služila kao laboratorija. Ali sve ovo Klervalovo staranje nije vredelo had sam otišao u posetu profesorima. Za mene je to bilo mučenje kad ga je g. Valdman, ljubazno i sa toplinom, hvalio neobičan napredak koji sam učinio u prirodnim naukama. On je ubrzo primetio da ne volim taj predmet razgovora; ali, ne pogađajući pravi razlog, pripisivao je to mojoj skromnosti, pa sa mog rada pređe na samu nauku, u želji, kako sam najzad shvatio, da mi pomogne. Šta sam mogao da činim? On je hteo da mi ugodi, a mučio me je. Imao sam osećaj kao da pažljivo ređa sve one instrumente, koji će docnije biti upotrebljeni da bi me doveli do lagane i svirepe smrti. Njegove reči su me razdirale, ali se nisam usuđivao da iskažem bol koji sam osećao. Klerval, koji je svojim očima i osetljivošću uvek zapažao tuđa osećanja, prekide tu temu, navodeći kao izgovor svoje potpuno neznanje, te razgovor dobi opštiji tok. U srcu sam zahvaljivao prijatelju, ali nisam to govorio. Jasno sam video da je iznenađen, ali nije pokušavao da izvuče moju tajnu; mada sam ga voleo bezgraničnom ljubavlju pomešanom sa poštovanjem, ipak se nisam mogao rešiti da mu ispričam događaj koji mi se tako često vraćao u sećanje, plašeći se da će ostaviti još dubljeg traga ako ga budem nekome poverio.

G. Krempe nije bio tako delikatan; pošto sam u to vreme bio skoro nepodnošljivo osvetliv, njegove preterane i nespretne pohvale pričiniše mi još veći bol nego dobrodušno odobravanje g. Valdmana.

— Dovraga! uzviknuo je, uveravam vas, g. Klervale, da nas je sve prevazišao. Da, čudite se ako hoćete, ali to je ipak istina. Mladić koji je, još do pre nekoliko godina čvrsto verovao u Korneliusa Agripu kao u jevanđelje, sad se popeo na čelo univerziteta; pa ako se uskoro ne spusti, svi ćemo biti van sebe. Da, da, nastavi primetivši izraz patnje na mome licu, gospodin Frankenštajn je skroman, a to je divna osobina kod mladog čoveka. Znate, gospodine Klervale, mladi ljudi treba da budu stidljivi; i ja sam bio takav kao mlad, ali to vrlo brzo iščezne.

Sad g. Krempe poče da hvali sam sebe, i tako, srećom, skrete razgovor sa predmeta koji mi je bio toliko nesnosan.

Klerval se nikad nije slagao *s* mojom ljubavlju prema prirodnim naukama; a njegovo proučavanje književnosti potpuno se razlikovalo od mog rada. Došao je na univerzitet s namerom da potpuno savlada istočne jezike, da bi tako ostvario životni cilj koji je sebi postavio. Kad je odlučio da oproba karijeru slave, upravio je pogled na isto«, koji će proširiti vidike njegovom preduzimljivom duhu. Persijski, arapski i sanskritski jezik zadržaše njegovu pažnju, pa ni mene nije bilo teško pridobiti da se posvetim istim studijama. Besposličenje mi je uvek bilo mrsko, a sada kad sam želeo da pobegnem od svojih misli, i pošto sam omrznuo svoje ranije studije, osećao sam veliko olakšanje što učim sa svojim drugom. Tako sam u delima istočnih pisaca nalazio ne samo pouku nego i utehu. Ja nisam, kao on, težio kritičkom poznavanju njihovih dijalekata, jer nisam mislio da ih drukčije primenim sem kao privremeno zanimanje. Čitao sam jedino da bih razumeo šta su ti pisci hteli da kažu, a oni su obilno nagrađivali moj trud. Njihova melanholija smiruje, a njihova radost toliko podiže duh, da na tako nešto nikad nisam naišao kod pisaca ma koje druge zemlje. Kad čitate njihova dela, izgleda vam da se život nalazi na toplom suncu i u ružinom vrtu — u osmesima i mrgođenjima časnog neprijatelja, i u vatri koja sažiže vaše sopstveno srce. Kako je to različito od muževne i junačke grčke poezije!

Leto mi prođe u tom radu, a moj povratak u Ženevu bio je određen za kraj jeseni. Međutim, pošto je zbog raznih događaja polazak više puta odlagan, dođe zima i sneg, pa kako su putevi bili neprohodni, moj put se odloži za početak proleća. Ovo odlaganje sam vrlo teško podneo, jer sam žudeo da vidim svoj rodni grad i svoje mile prijatelje. Pre toga sam odlagao povratak samo zato što sam nerado ostavljao Klervala u tuđoj varoši dok ne stekne nova poznanstva. Zima mi je, međutim, prošla u vedrom raspoloženju; i mada je proleće došlo neobično dockan, njegova lepota je naknadala to

zakašnjenje.

Mesec maj je već bio počeo, a ja sam svakog dana iščekivao pismo koje će utvrditi dan moga odlaska, kad Henri predloži šetnju pešice po okolini Ingolštata, da bih se oprostio sa zemljom u kojoj sam tako dugo živeo. Sa zadovoljstvom prihvatih predlog: voleo sam kretanje, a Klerval mi je uvek bio omiljen drug u šetnjama ove vrste, koje sam preduzimao kroz predele svoje otadžbine.

Proveli smo četrnaest dana u ovim obilaženjima. Moje zdravlje i raspoloženje odavno su se povratili, a jačali su ih zdrav vazduh, obični doživljaji na putu i razgovori sa mojim prijateljem. Studiranje me je ranije odstranilo od druženja sa ljudima, pa sam postao nedruštven. Ali Klerval je probudio u mom srcu lepša osećanja; ponovo me je naučio da volim prirodu i vesela dečja lica. Izvanredni prijatelju! Kako si me iskreno voleo i trudio se da uzdigneš moj duh dok nije postao ravan tvome! Samoživ rad bio me je učinio skučenim i uskogrudim, dok tvoja plemenitost i ljubav nisu zagrejali i probudili moja čula. Postao sam opet ono srećno stvorenje koje je volelo i bilo od svih voljeno, i koje do pre nekoliko godina nije znalo ni za brigu ni za žalost. Kad sam bio srećan, priroda je imala moć da kod mene probudi najlepša osećanja. Vedro nebo i zelena polja ispunjavali su me ushićenjem. Ovo godišnje doba bilo je zaista božanstveno; prolećno cveće kitilo je žive ograde, dok je letnje već bilo u pupoljcima. Nisu me više uznemiravale misli koje su me u toku noći pritiskivale kao težak teret, uprkos mojim naporima da ih se otresem.

Henri se radovao mom veselju i iskreno saosećao sa mnom. Trudio se da me zabavi, izražavajući osećanja koja su mu ispunjavala dušu. Dovitljivost njegovog duha tom prilikom zaista je iznenađivala: u razgovor je unosio puno mašte, i vrlo često je, podražavajući persijske i arapske pisce, izmišljao priče pune fantazije i strasti.

Vratismo se u koledž u nedelju popodne: seljaci su igrali, i svi koje smo sretali izgledali su veseli i srećni. I ja sam bio dobro raspoložen, tako da sam usput poskakivao od neobuzdane radosti i razdraganosti.

# VII

# STRAŠNO SAZNANjE

Kad sam se vratio, zatekoh očevo pismo sledeće sadržine:

Dragi moj Viktore,

Sigurno nestrpljivo iščekuješ pismo koje će odrediti dan tvog povratka nama, pa sam u početku dolazio u iskušenje da ti napišem samo nekoliko redaka koji će te obavestiti o danu kada te očekujem. Ali to bi bila svirepa ljubaznost, pa se ne usuđujem da to učinim. Kakvo bi bilo tvoje zaprepašćenje, sine moj, kad bi umesto srećnog i veselog dočeka ugledao suze i jad. A kako mogu, Viktore, da ti ispričam našu nesreću. Odsutnost te nije mogla učiniti neosetljivim prema našim radostima i žalostima, pa kako da nanesem bol svom dugo odsutnom sinu? Želeo bih da te pripremim na tužnu vest, ali znam da to nije moguće; čak i sad tvoje oči preleću po mom pismu, tražeći reči koje će ti preneti užasnu poruku.

Viljem je mrtav! To slatko dete, čiji je osmeh radovao i zagrevao moje srce, to dete koje je bilo tako nežno i toliko veselo. Vektore, on je ubijen!

Neću ni pokušavati da te tešim, nego ću ti prosto ispričati okolnosti toga događaja.

Prošlog četvrtka (7. maja), ja, moja nećaka i tvoja dva brata otišli smo u šetnju u Plenpale. Veče je bilo vedro i toplo, pa smo produžili šetnju dalje nego obično. Bio je već sumrak kad smo pomislili na povratak, a onda primetismo da nigde nema Viljema i Ernesta, koji su išli napred. Stoga sedosmo da se odmorimo dok se oni ne vrate. Ubrzo dođe Ernest i zapita da li smo videli njegovog brata. Reče da se igrao s njime, da je Viljem otrčao da se sakrije, i da ga je uzalud tražio, pa posle dugo čekao, ali se on nije vratio.

Ova priča prilično nas je uznemirila, te produžismo da ga tražimo dok se nije spustila noć, kad Elizabeta pomisli da se možda vratio kući. Tamo ga nije bilo. Vratismo se ponovo s bakljama, jer nisam mogao imati mira pri pomisli

da se moj slatki dečko izgubio i da je izložen vlazi i noćnoj rosi. Elizabetu je takođe obuzeo veliki strah. Oko pet ujutro pronašao sam svog divnog dečka, koga sam još uveče video živahnog i potpuno zdravog, kako leži na travi pomodreo i nepomičan: na vratu su mu se videli otisci ubičinih prstiju.

Preneli smo ga kući, a užas koji se ocrtavao na mome licu odmah je otkrio tajnu Elizabeti. Odlučno je tražila da vidi telo. U početku sam pokušavao da je sprečim, ali ona je navaljivala. Kad je ušla u sobu gde je ono ležalo, pregledala je žrtvin vrat, sklopila ruke i uzviknula: „O bože! Ubila sam milo dete!“

Onesvestila se, i jedva smo je povratili. Kad je došla sebi, stalno je plakala i uzdisala. Ispričala mi je da je te iste večeri Viljem molio za dozvolu da nosi jednu vrlo dragocenu minijaturu tvoje majke, koja je njoj pripadala. Ta slika je nestala i besumnje je bila iskušenje koje je nagnalo ubicu na to delo. Zasad mu još nismo na tragu, mada se naši napori da ga pronađemo ne umanjuju; ali to nam neće povratiti našeg milog Viljema!

Dođi, dragi Viktore! Jedino ti možeš utešiti Elizabetu. Ona neprestano plače, i nepravedno optužuje sebe da je kriva za njegovu smrt; njene reči paraju mi srce. Svi smo nesrećni, pa zar to neće biti za tebe, sine moj, još jedna pobuda da se vratiš i da nam budeš utešitelj? Tvoja mila majka! Avaj, Viktore! Sad kažem hvala bogu što nije živa da bude svedok ove svirepe, žalosne smrti svog najmlađeg deteta!

Dođi, Viktore, ali ne obuzet osvetničkim mislima prema ubici, već sa miroljubivim i plemenitim osećanjima, koja će zalečiti, umesto da pozlede naše duševne rane. Uđi, prijatelju moj, u kuću žalosti samo s nežnošću i ljubavlju prema onima koji te vole, a ne s mržnjom prema neprijatelju.

Voli te tvoj ucveljeni otac

Ženeva, 12. maja 17 ..

*Alfons Frankenštajn*

Klerval, koji je posmatrao izraz moga lica dok sam čitao to pismo, bio je iznenađen kad je opazio kako je posle radosti po prijemu vesti od kuće, nastupilo očajanje. Bacih pismo na sto i pokrih lice rukama.

— Dragi moj Frankenštajne, uzviknu Henri kad je video kako gorko plačem, zar ćeš uvek biti nesrećan? Šta se dogodilo, dragi prijatelju?

Pokazah mu da uzme pismo, počeh da hodam gore-dole po sobi u najvećem uzbuđenju. Suze grunuše i Klervalu dok je čitao vesti o mojoj nesreći.

— Ne mogu te ničim utešiti, prijatelju moj, reče on; tvoja nesreća je nepopravljiva. Šta nameravaš da uradiš?

— Da smesta odem u Ženevu: pođi sa mnom, Henri, da poručimo konje.

Usput je Klerval pokušavao da mi kaže nekoliko utešnih reči, ali je uspeo samo da izrazi svoje usrdno saučešće.

— Jadni Viljem! govorio je, divio, milo dete, sad spava sa svojom majkom, koja je bila pravi anđeo. Svako ko je video njegovu nežnu lepotu, vedrinu i veselost, mora oplakivati taj prerani gubitak. Umreti tako strašno: osetiti ubičine ruke! Kako je to gnusan ubica koji je mogao ubiti onako divno nevinašce! Jadni mališan! Ostaje nam jedna jedina uteha: njegovi prijatelji plaču i tuguju, ali on počiva u miru. Bol je prošao, patnje su zauvek završene. Zemlja pokriva njegovo nežno telo, i on ne zna više za muke. On više ne može biti predmet sažaljenja; moramo žaliti one jadnike koji su ostali živi.

Klerval je tako govorio dok smo žurili kroz ulice. Njegove reči urezaše mi se u pameti, pa sam ih se docnije sećao kad sam ostao sam. Ali onda, čim stigoše konji, uskočih u kočiju i oprostih se s prijateljem.

Putovanje mi je bilo vrlo tužno. U početku sam hteo da požurim, jer sam želeo da tešim svoje drage i ojađene rođake; ali kad sam se približio rodnom mestu, usporio sam vožnju. Nisam mogao da podnesem navalu osećanja koja su me preplavila. Prolazio sam kroz predele koji su mi u mladosti bili bliski, ali koje nisam video skoro šest godina. Kako se ove moglo promeniti za to vreme! Dogodila se jedna iznenadna i strašna promena; ali hiljadu sitnih okolnosti moglo je postepeno izazvati i druge promene koje, mada su se izvršile mirnije, možda nisu bile manje značajne. Obuze me strah; nisam se usuđivao da idem dalje plašeći se hiljada nepoznatih nevolja od kojih sam drhtao, iako nisam bio u stanju da ih razaberem.

Ostao sam dva dana u Lozani, u tom teškom duševnom stanju. Posmatrao sam jezero: voda je bila mirna: sve unaokolo bilo je tiho, a snežne planine, te „prirodne palate“, bile su nepromenjene. Tišina i veličanstven predeo postepeno me povratiše, te produžih put ka Ženevi.

Put je vodio pored jezera, koje se sužavalo što sam se više približavao rodnom gradu. Jasnije sam opažao tamne padine Jure i osvetli vrh Mon-Blana. Zaplakah kao dete. „Drage planine! Divno moje jezero! Kano

dočekujete svoga putnika? Vaši vrhovi su čisti; nebo i jezero su plavi i tihi. Da li to najavljuju mir, ili se rugaju mojoj nesreći?“

Bojim se, prijatelju, da ću biti dosadan što se zadržavam na ovim prethodnim opisima; ali to su bili dani umerene sreće, pa ih se sa zadovoljstvom sećam. Otadžbino, draga moja otadžbino! Samo domorodac može da iskaže radost koju sam osećao što ponovo vidim tvoje potoke, planine, i pre svega tvoje divno jezero!

Međutim, što sam se više približavao kući, tuga i strah opet su me obuzimali. Noć se takođe već spustila, pa kako sam jedva nazirao tamne planine, osećao sam se još sumornije. Predeo mi je ličio na ogromnu i mračnu pozornicu zla, pa sam nejasno predosećao da sam predodređen da postanem najnesrećnije ljudsko biće. Avaj! Tačno sam predskazao, a pogrešio sam samo u jednoj stvari: od sve bede koju sam zamišljao i koje sam se plašio, nisam mogao zamisliti ni stoti deo onih muka koje mi je sudbina odredila da pretrpim.

Bio je potpun mrak kad sam stigao u okolinu Ženeve; gradske kapije već su bile zatvorene, pa sam morao da provedem noć u Sešeronu, selu na pola milje od grada. Nebo je bilo vedro, pa kako nisam mogao da spavam, odlučih da odem na ono mesto gde je Viljem ubijen. Pošto nisam mogao proći kroz varoš, morao sam preći jezero čamcem da bih stigao do Plenpalea. Za vreme te kratke vožnje video sam kako munje poigravaju na vrhu Mon-Blana i prave najlepše figure. Izgledalo je da se oluja naglo približava, pa sam se popeo na jedno brdašce da bih posmatrao njeno kretanje. Dolazila je; nebo se naoblačilo i uskoro osetih kišu kako polako pada krupnim kapima, ali se ubrzo pojačala.

Ustadoh i pođoh dalje, iako su se mrak i oluja svakog trenutka povećavali. Grom puče strašnim treskom iznad moje glave. Odjeknuo je sa Saleva, Jure i Savojskih Alpa; jak blesak munje zaseni mi oči, osvetljavajući jezero tako da je ličilo na veliku vatrenu ploču. Zatim je za trenutak izgledalo obavijeno mrklim mrakom dok se oči nisu povratile od prethodnog bleska. Oluja s grmljavinom, kao što je to često slučaj u Švajcarskoj, pojavila se u isto vreme na raznim stranama neba. Najsnažnija je bila tačno nad severnim delom grada, iznad onog dela jezera koje se nalazi između predgorja Belriva i sela Kopea. Druga je slabim sevanjem osvetljavala Juru. I Mol, šiljata planina istočno od jezera, povremeno je bio osvetljavan i zamračivan.

Posmatrajući oluju, tako lepu i strašnu, žurio sam dalje. Taj veličanstveni rat na nebu podizao mi je duh: sklopih ruke i uzviknuh:

— Viljeme, anđele moj! Ovo je tvoj pogreb, ovo je tvoja pogrebna pesma!

Dok sam izgovarao te reči, opazih neku priliku kako se pomalja iza grupe drveća u mojoj blizini. Stao sam i napregnuto posmatrao: nisam se mogao prevariti. Blesak munje osvetli tu pojavu i jasno mi pokaza njen oblik. Džinovski rast i nakazni izgled, užasniji nego što može biti čovekov, odmah me je uverio da je to bilo čudovište, odvratni demon kome sam ja podario život. Šta radi ovde? Da li je možda on (stresoh se pri toj pomisli) ubica moga brata? Tek što mi je ta misao sinula, bio sam uveren da je to istina. Zubi su mi cvokotali, pa sam morao da se naslonim na drvo. Prilika prođe brzo kraj mene pa je nestade u mraku. Niko ko ima ljudski oblik ne bi mogao ubiti to lepo dete. On je bio ubica! Nisam mogao sumnjati u to. I sama ideja bila je neodoljiv dokaz te činjenice. Pomislio sam da gonim tog đavola; ali bilo bi uzalud, pošto mi ga nova munja pokaza kako se ocrtava među stenama na gotovo sasvim okomitoj padini Mon Saleva, brda koje graniči Plenpale s južne strane. Ubrzo je stigao do vrha i iščezao.

Stajao sam kao skamenjen. Grmljavina je prestala, ali kiša je i dalje padala, a predeo je bio obavijen neprozirnom tamom. Prevrtao sam po pameti događaje koje sam dotle želeo da zaboravim: ceo tok stvaralačkog rada, pojavu živog bića koje su moje ruke stvorile kraj moje postelje, i njegov nestanak. Već su prošle skoro dve godine od one noći kad je dobilo život; a da li mu je ovo bio prvi zločin? Avaj! Pustio sam u svet izopačeno čudovište, koje je uživalo u pokolju i nesreći; zar nije ono ubilo moga brata?

Niko ne može ni zamisliti muke što sam ih pretrpeo u toku ostatka noći, koju sam proveo, mokar i prozebao, pod vedrim nebom. Ali ja nisam osećao vremenske nezgode; misli su mi bile obuzete prizorima nesreće i očajanja. Gledao sam ovo biće koje sam ubacio među ljude, i obdario voljom i snagom da čini jeziva dela kao što je ono koje je tu učinilo. Gotovo kao da je to moj vampir, moj sopstveni duh, oslobođen iz groba i prisiljen da uništava sve što mi je bilo drago.

Osvanuo je dan, i ja se uputih u varoš. Kapije su bile otvorene, te požurih očevoj kući. Prva mi je misao bila da otkrijem sve što znam o ubici, da bi se odmah počelo gonjenje. Ali sam se pokolebao kad sam razmislio o priči koju treba da iznesem. Biće koje sam ja sam stvorio i udahnuo mu život, susreo sam u ponoć na litici nepristupačne planine. Setio sam se takođe živčane groznice koja me je bila obuzela baš onda kad sam završio stvaranje, i zbog koje bi moja priča, već inače potpuno neverovatna, ličila na buncanje. Znao sam dobro da bih i ja sam, kad bi mi neko drugi saopštio takvu priču, smatrao

da su to buncanja ludaka. Pored toga, ovo biće bi zbog svoje čudne prirode uspelo da izbegne svako gonjenje, čak i kad bi mi rođaci poverovali i preduzeli ga. A onda, kakva bi korist bila od tog traganja? Ko bi mogao uhapsiti stvorenje koje je bilo u stanju da se popne uz okomite padine Mon Saleva? Pod uticajem ovih razmišljanja odlučih da ćutim.

Bilo je oko pet ujutru kad uđoh u očevu kuću. Posluzi rekoh da ne uznemirava moju porodicu, pa odoh u biblioteku da sačekam uobičajeni čas

njihovog ustajanja.

Šest godina bilo je proteklo, prošlo kao san, osim jednog nezaboravnog događaja — a ja sam stajao na istom mestu na kome sam poslednji put zagrlio oca pred svoj odlazak u Ingolštat. Moj mili, poštovani otac! Njega sam još uvek imao. Posmatrao sam sliku svoje majke, koja je stajala iznad kamina. Prikazivala je događaj iz prošlosti, naslikan po očevoj želji, i predstavljala je Karolinu Bofor kako u očajnom bolu kleči kraj kovčega svog mrtvog oca. Odelo joj je bilo obično, obrazi bledi; ali na licu joj se video izraz dostojanstva i lepote, koji nije izazivao osećanje sažaljenja. Ispod te slike se nalazila Viljemova minijatura, te mi suze potekoše kad je ugledah. Dok sam bio time zauzet, uđe Ernest; čuo me je kad sam stigao, pa je pohitao da me dočeka.

— Dobro došao, mili moj Viktore, reče mi. Ah, da si došao pre tri meseca, zatekao bi nas sve radosne i vesele! Sad dolaziš da deliš s nama nesreću koju ništa ne može popraviti. Ipak se nadam da će tvoje prisustvo povratiti u život oca, koji je klonuo zbog ove nesreće. A tvoja ubeđivanja će nagnati Elizabetu da više ne muči sebe samooptuživanjem. Jadni Viljem! Bio je naše ljubimče i naš ponos!

Suze, koje nije uzdržavao, tekle su iz očiju moga brata, a ja sam u celom telu osećao samrtne muke. Pre toga sam samo zamišljao nevolje svog tužnog doma, ali sad mi se stvarnost učinila kao nova, ne manja nesreća. Pokušavao sam da umirim Ernesta; raspitivao sam se podrobnije o ocu i onoj koju sam nazivao rođakom.

— Njoj je više od svih potrebna uteha, reče Ernest. Optužila je sebe da je izazvala smrt našeg brata, pa je zbog toga vrlo nesrećna. Ali otkako je ubica pronađen …

— Ubica je pronađen! Dobri bože! Kako to može biti? Ko je to mogao pokušati da ga goni? To je nemoguće! Čovek bi isto tako mogao pokušati da dostigne vetar, ili da zaustavi planinski potok jednom slamkom. Ja sam ga video, bio je na slobodi prošle noći!

— Ne znam šta hoćeš da kažeš, odgovori moj brat sa čuđenjem, ali nama je to otkriće upotpunilo nesreću. U početku niko nije hteo u to da poveruje, pa čak ni sada niko ne može da ubedi Elizabetu, ni pored svih dokaza. Zaista, ko bi mogao i pomisliti da bi Justina Moric, koja je bila tako dobrodušna i toliko volela celu našu porodicu, odjednom bila u stanju da izvrši tako strašan i gnusan zločin?

— Justina Moric! Jadna, jadna devojka, zar je ona optužena? Ali to je

pogrešno; svi to moraju znati, niko, sigurno, ne veruje u to, Erneste?

— Niko i nije verovao, u početku; ali su se pojavile razne okolnosti koje su nas gotovo silom ubedile; a i njeno ponašanje bilo je tako zbunjeno da je samo potvrdilo verodostojnost dokaznih činjenica, koje ne ostavljaju nikakvu nadu da se u njih može sumnjati. Ali danas će joj biti suđenje, pa ćeš sve čuti.

Ispričao mi je da se onog jutra kad je otkriveno ubistvo sirotog Viljema, Justina razbolela i ostala u postelji nekoliko dana. Za to vreme jedna od služavki slučajno je u haljini koju je ona nosila one noći kad se dogodilo ubistvo našla sliku moje majke, za koju se smatralo da je ubicu dovela u iskušenje. Ta služavka je sliku pokazala jednoj drugoj, koja je odnese sudiji, ne rekavši o tome ni reči mojoj porodici; i na osnovu njihovog iskaza Justina je uhapšena. Pošto je bila optužena, sirota devojka je još više potvrdila sumnju svojim zbunjenim držanjem.

Bila je to čudna priča, koja nije pokolebala moje uverenje, te odgovorih ozbiljno:

— Svi se vi varate, ja znam ubicu. Justina, jadna dobra Justina je nevina.

U tom trenutku uđe otac. Video sam na njegovom licu jasne tragove nesreće, ali on se trudio da me vedro dočeka. Pošto smo izmenili tužne pozdrave, hteo je da počne razgovor o nečem drugom, ali Ernest uzviknu:

— Blagi bože, tata! Viktor kaže da zna ko je Viljemov ubica.

— Nažalost, i mi to znamo, odgovori otac; jer, zaista, više bih voleo da to nikad nisam saznao, nego što sam otkrio toliku pokvarenost i nezahvalnost nekoga koga sam mnogo cenio.

— Dragi moj oče, ti se varaš: Justina je nevina.

— Ako jeste, ne dao bog da pati kao kriva. Danas će joj biti suđenje, pa se nadam, iskreno se nadam, da će biti oslobođena.

Ovaj razgovor me je umirio. Čvrsto sam u duši bio uveren da Justina, kao ni ma koje drugo ljudsko biće, nije bila kriva za ovo ubistvo. Stoga se nisam bojao da bi mogli biti izneti ma kakvi posredni dokazi na osnovu kojih bi ona bila osuđena. Moja priča nije bila takva da bi se mogla javno izneti; njenu čudnu stravičnost obični ljudi bi tumačili kao ludilo. Da li je u stvari postojao ma ko, osim mene, tvorca, ko bi poverovao, dok se ne bi svojim očima uverio, da postoji ovaj živi spomenik uobraženosti i neodgovornosti koji sam pustio slobodno u svet?

Uskoro nam se pridružila i Elizabeta. Vreme ju je bilo promenilo otkako

sam je poslednji put video; obdarilo je ljupkošću koja je prevazilazila njenu lepotu iz detinjstva. Bila je tu ona ista iskrenost, ista živahnost, ali sa izrazom veće osećajnosti i inteligencije. Dočekala me je veoma nežno.

— Tvoj dolazak mi, dragi rođače, rekla je ona, uliva nadu. Možda ćeš naći neki način da opravdaš moju jadnu nevinu Justinu. Avaj! Ko je onda bezbedan ako nju osude za zločin? Verujem u njenu nevinost isto tako kao i u svoju. Naša nesreća je dvostruka: ne samo što smo izgubili divno milo dete nego će ova jadna devojka, koju iskreno volim, pretrpeti još goru sudbinu. Ako bude osuđena, nikad više neću znati za radost. Ali neće biti, sigurna sam da neće; a onda ću opet biti srećna, čak i posle žalosne smrti svog malog Viljema.

— Ona je nevina, Elizabeta, rekoh ja, i to će se dokazati. Ništa se ne boj; razvedri se, jer će sigurno biti oslobođena.

— Kako si dobar i plemenit! Svi ostali veruju u njemu krivicu, pa sam zbog toga bila nesrećna, jer sam znala da je to nemoguće. Kad sam videla da su svi stekli tako strašno predubeđenje, izgubila sam nadu i bila očajna.

Ona zaplaka.

— Mila moja nećako, reče moj otac, utri suze. Ako je, kao što veruješ, ona nevina, osloni se na pravednost naših zakona i na to da ću se ja truditi da sprečim i najmanju pristrasnost.

# VIII

# OKRIVLjENA JUSTINA

Proveli smo nekoliko tužnih časova do devet, kad je trebalo da počne suđenje. Pošto su moj otac i ostali članovi porodice morali prisustvovati kao svedoci, otpratio sam ih do suda. Za vreme cele ove parodije pravosuđa trpeo sam paklene muke. Trebalo je da bude odlučeno da li će rezultat moje radoznalosti i bespravnog pronalaska prouzrokovati smrt dva meni bliska lica: jedno je bilo nasmejano detence, oličenje nevinosti i radosti; a drugo bi bilo još svirepije ubijeno, uz najveću sramotu, što bi učinilo da se ubistvo pamti po grozoti. Justina je bila veoma zaslužna, sa osobinama koje su obećavale da je usreće. No sad je sve to trebalo da uništi sramna smrt, a ja sam bio uzrok tome! Sto puta radije bih priznao da sam ja kriv za zločin koji se pripisivao Justini; ali bio sam odsutan kad je on izvršen, pa bi se takva izjava smatrala kao buncanje ludaka, i ne bi opravdala onu koja zbog mene pati.

Kad se pojavila, Justina je bila mirna. Bila je u crnini, a lice, koje je uvek bilo prijatno, postalo je vanredno lepo zbog ozbiljnosti njenih osećanja. Izgledalo je da ima poverenja u svoju nevinost i nije drhtala, mada su je stotine ljudi posmatrali i gnušali je se. Jer, sva blagost koju bi inače njena lepota mogla pobuditi, nestala je iz srca posmatrača pri samoj pomisli na gnusno delo koje je, pretpostavljalo se, izvršila. Bila je mirna, ali ta mirnoća očigledno je bila usiljena; jer, pošto je njena ranija zbunjenost smatrana kao dokaz krivice, sad se trudila da izgleda hrabra. Kad je ušla u sudnicu, pogledala je oko sebe i brzo pronašla gde mi sedimo. Učini mi se da joj suze zamagliše oči kad nas je ugledala, ali se brzo pribra, pa je izgledalo da izraz tužne ljubavi prema nama potvrđuje njenu potpunu nevinost.

Poče suđenje. Pošto je tužilac pročitao optužnicu, pozvano je nekoliko svedoka. Više čudnih činjenica udružilo se protiv nje, i one su mogle pokolebati svakoga ko nije imao takav dokaz o njenoj nevinosti kakav sam imao ja. Bila je napolju celu noć kad je izvršeno ubistvo, i tek u zoru je

primetila neka seljanka nedaleko od mesta na kome je docnije pronađeno telo ubijenog deteta. Žena je upitala šta tu radi; ali ona je izgledala vrlo čudno, i odgovorila nešto zbunjeno i nerazumljivo. Vratila se kući oko osam časova, pa kad su je upitali gde je provela noć, odgovorila je da je tražila dete, i ozbiljno se raspitivala da li se štogod saznalo o njemu. Kad su joj pokazali leš, dobila je jak histeričan napad, te je posle toga ostala u postelji nekoliko dana. Zatim je doneta slika koja je pronađena u njenom džepu. Kad je Elizabeta, nesigurnim glasom, potvrdila da je to ista ona koju je ona stavila detetu oko vrata jedan čas pre nego što je ono nestalo, žamor užasa i gneva popuni sudnicu.

Justina je pozvana da se brani. Dok je trajalo saslušanje svedoka, izraz njenog lica se menjao. Iznenađenje, užas i tuga jasno su se ocrtavali na njemu. Ponekad se borila sa suzama; ali kad su joj rekli da se brani, ona se pribrala i govorila je jasnim, mada neujednačenim glasom.

— Bog zna, reče ona, da sam potpuno nevina. Ali ne računam da će moja uveravanja biti ta koja će me osloboditi. Dokazaću svoju nevinost jasnim i jednostavnim objašnjenjem činjenica koje su navedene protiv mene; nadam se da će dobar glas koji sam uvek uživala navesti moje sudije da povoljno protumače svaku okolnost koja bi mogla izgledati sumnjiva i neizvesna.

Zatim je ispričala da je, sa Elizabetinim odobrenjem, provela ono veče kad je izvršeno ubistvo kod neke tetke u Šenu, selu udaljenom oko jedan kilometar od Ženeve. Pri povratku, oko devet sati, srela je nekog čoveka koji je upitao da li je videla dete koje se izgubilo. Ova vest ju je uznemirila, te je provela nekoliko časova tražeći ga; ali, pošto su kapije Ženeve bile već zatvorene, bila je prinuđena da provede ostatak noći u nekom ambaru pored kuće čije je stanovnike dobro poznavala, ali nije htela da ih budi. Veći deo noći provela je budna. Zaspala je tek pred zoru, no posle nekoliko trenutaka čula je korake koji su je probudili. Bilo je već jutro, pa je izašla iz skloništa da bi ponovo pokušala da nađe mog brata. Ako je i pošla blizu mesta na kome je ležalo njegovo telo, ona to nije znala. Nije bilo nikakvo čudo što je bila zbunjena kad je seljanka pitala, jer je provela noć bez sna, a sudbina jadnog Viljema bila je još neizvesna. U vezi sa slikom nije mogla dati nikakvo objašnjenje.

— Ja znam, produžila je nesrećna žrtva, koliko me teško i kobno tereti ova jedna okolnost, ali nisam u stanju da je objasnim. Pošto sam već rekla da ništa o tome ne znam, mogla bih samo da pravim pretpostavke o tome kako je slika dospela u moj džep. No i tu sam u nedoumici. Verujem da nemam

nijednog neprijatelja na svetu, a niko valjda ne bi bio toliko zao da me namerno uništi. Da li ju je ubica stavio tamo? Ne znam da li je imao prilike za to, ili, ako jeste, zašto bi ukrao nakit da se tako brzo od njega rastane... Uzdam se u pravednost svojih sudija, ali ne vidim da za mene ima nade. Molim za dozvolu da se ispita nekoliko svedoka o mom karakteru, pa ako njihovi iskazi ne prevagnu nad mojom pretpostavljenom krivicom, moram biti osuđena, iako se mogu zakleti u spas svoje duše da sam nevina.

Ispitano je nekoliko svedoka koji su je mnogo godina poznavali, i svi su lepo govorili o njoj. Ali iz straha i odvratnosti prema zločinu, bili su bojažljivi pa nisu želeli da se zauzmu. Kad je Elizabeta videla da čak ni ovo poslednje sredstvo, divna narav i besprekorno ponašanje, neće pomoći optuženoj, tražila je dozvolu da se obrati sudu.

— Ja sam, rekla je, rođaka nesrećnog deteta koje je ubijeno, ili bolje, njegova sestra, jer su me odgajali njegovi roditelji i živela sam s njima još mnogo pre njegovog rođenja. Zato može izgledati neprikladno što istupam u ovoj prilici. Ali kad vidim da će ova jadna devojka propasti zbog kukavičluka njenih tobožnjih prijatelja, želim da mi se dozvoli da govorim, kako bih mogla da kažem šta znam o njenom karakteru. Ja dobro poznajem optuženu. Živela sam sa njom u istoj kući najpre pet a zatim opet skoro dve godine. Za celo to vreme smatrala sam je za najdobroćudnije i najbolje ljusko biće. Negovala je gospođu Frankenštajn, moju tetku, prilikom njene poslednje bolesti s najvećom ljubavlju i staranjem. Docnije je negovala svoju majku u toku njene teške bolesti, tako da je budila divljenje svih koji su je poznavali. Posle majčine smrti vratila se da živi u kući moga čike, u kojoj je cela porodica volela. Bila je vrlo privržena detetu koje je sada mrtvo, i ophodila se sa njim kao najnežnija mati. Što se mene tiče, ne ustručavam se reći da, pored svih dokaza koji su protiv nje izneti, verujem i ubeđena sam u njenu potpunu nevinost. Ništa je nije moglo dovesti u iskušenje da učini takvo delo; što se tiče one tričarije na kojoj se zasniva glavni dokaz — da je želela, ja bih joj je rado poklonila — toliko je cenim i poštujem.

Začu se žamor odobravanja posle Elizabetine jednostavne i snažne odbrane; ali je to povlađivanje bilo izazvano njenim plemenitim zauzimanjem, a nije išlo u prilog sirotoj Justini, protiv koje su sve više negodovali, optužujući je za najveću nezahvalnost. Ona je plakala dok je Elizabeta govorila. Moje muke i uzbuđenje bili su veliki u toku celog sudskog pretresa; verovao sam u njenu nevinost i znao da nije kriva. Da li je možda onaj isti demon koji je ubio moga brata (a u to nisam ni za trenutak

sumnjao), u svojoj igri gonio u smrt i sramotu ovu nevinu devojku? Nisam više mogao izdržati to mučenje, pa kad sam po javnom mnenju i izrazu sudijinih lica video da je moja nesrećna žrtva već osuđena, u užasu istrčah iz sudnice. Muke optužene bile su manje od mojih. Nju je održavalo to što je nevina; ali meni je griža savesti razdirala grudi i nije me puštala.

Proveo sam noć u najvećoj potištenosti. Rano ujutro sam otišao u sud. Usta su mi bila suva. Nisam se usuđivao da postavim kobno pitanje, ali činovnik me je poznavao i pogodio je uzrok moje posete. Glasačke kuglice već su bile spuštene i sve su bile crne: Justina je osuđena.

Neću ni pokušati da opišem šta sam tada osećao. Već sam ranije iskusio osećanje užasa, i pokušavao sam da ga opišem odgovarajućim izrazima; ali rečima se ne može objasniti neizmerno očajanje koje sam tada osetio. Čovek s kojim sam razgovarao dodade da je Justina već priznala svoju krivicu.

— Taj dokaz, primeti on, nije ni bio potreban u ovako jasnom slučaju; ali bolje je tako, jer u stvari nijedan od naših sudija ne voli da osudi zločinca na osnovu posrednih dokaza, ma kako da su oni sigurni.

Ovo je bila čudna i neočekivana vest. Šta je to moglo značiti? Da li su me oči prevarile? Jesam li zaista tako lud kao što bi ceo svet mislio da jesam, kad bih otkrio predmet svojih sumnji? Požurih natrag kući, gde me Elizabeta nestrpljivo upita za rezultat.

— Rođako moja, odgovorih, odlučeno je onako kako se i moglo očekivati. Sve sudije više vole da deset nevinih ljudi strada, nego da jedan krivac pobegne. No, ona je priznala.

Ovo je bio strašan udarac za Elizabetu, koja je čvrsto verovala u Justininu nevinost.

— Avaj, uzviknula je, kako ću više ikad verovati u ljudsku dobrotu? Kako je Justina, koja se onako nevino smešila, i koju sam volela i cenila kao svoju sestru, mogla toliko da se pretvara samo da bi nas prevarila? Izgledalo je da je, s onim blagim očima, nesposobna za ma kakvu grubost ili pritvorstvo, a ipak je izvršila ubistvo.

Uskoro zatim saznali smo da je jadna žrtva izrazila želju da vidi moju rođaku. Otac nije želeo da ona ide, ali je rekao da ostavlja njoj samoj da odluči prema svojim osećanjima.

— Da, reče Elizabeta, otići ću, iako je kriva, a ti ćeš me, Viktore, pratiti, jer ne mogu ići sama.

I sama pomisao na tu posetu bila je za mene mučenje, ali nisam mogao

odbiti.

Ušli smo u mračnu zatvorsku ćeliju i ugledali Justinu kako sedi na slami u krajnjem uglu; ruke su joj bile u okovima, a glava joj je počivala na kolenima. Ustala je kad je primetila da smo ušli, a kad smo ostali nasamo s njom, bacila se Elizabeti pred noge, gorko plačući. Moja rođaka je takođe zaplakala.

— Oh, Justina! reče ona. Zašto si me lišila i poslednje utehe? Verovala sam u tvoju nevinost; pa mada sam i onda bila nesrećna, nisam tako žalosna kao sada.

— Pa zar i vi verujete da sam ja tako mnogo, mnogo zla? Zar se i vi pridružujete mojim neprijateljima, koji hoće da me satru, da me osude kao ubicu?

Jecaji su joj gušili reči.

— Ustani, jadna devojko, reče joj Elizabeta, zašto klečiš ako si nevina? Ja nisam tvoj neprijatelj. I pored svih dokaza, verovala sam da nisi kriva sve dok nisam čula da si sama priznala krivicu. Kažeš da je ta vest netačna, pa budi uverena, draga Justina, da ništa drugo ni za trenutak ne može pokolebati moju veru u tebe, sem tvog sopstvenog priznanja.

— Ja jesam priznala, ali sam priznala laž. Priznala sam da bih mogla dobiti oproštaj. No, sada mi ta laž pritiskuje srce više nego svi ostali moji grehovi. Bog neka mi oprosti. Otkako sam osuđena, moj ispovednik stalno navaljuje na mene. Pretio mi je i plašio me sve dok nisam gotovo i sama počela da verujem da sam ono čudovište kakvim me on predstavlja. Pretio mi je izbacivanjem iz crkve i paklenim mukama u poslednjim trenucima života ako ostanem uporna. Draga gospođice, nisam imala nikog da me podrži; svi su u meni gledali bednicu osuđenu na propast i sramotu. Šta sam mogla da radim? Potpisala sam lažno priznanje, i tek sada sam zaista nesrećna.

Zastala je plačući, pa je zatim produžila.

— Sa užasom sam pomišljala, draga moja gospođice, da ćete i vi verovati da je vaša Justina, koju je vaša blažena tetka mnogo cenila i koju ste vi voleli, zaista stvorenje sposobno da izvrši zločin koji bi samo đavo mogao počiniti. Dragi Viljeme! Blagosloveno dete! Uskoro ću te ponovo videti na nebu, gde ćemo svi biti srećni. U tome nalazim utehe što ću pretrpeti sramotu i smrt.

— Oh, Justina! Oprosti mi što ti za trenutak nisam verovala. Zašto si priznala? Ali, ne žalosti se, draga devojko. Ne boj se. Ja ću objaviti, ja ću dokazati tvoju nevinost! Omekšaću suzama i molitvama kamena srca tvojih neprijatelja. Nećeš umreti! Ti, moja drugarica u igri, moja prijateljica, moja

sestra, da umreš na gubilištu! Ne! Ne! Nikad ne bih mogla preživeti takvu užasnu nesreću.

Justina tužno zavrte glavom.

— Ja se ne bojim smrti, reče ona; ta je patnja prošla. Bog krepi moju slabost i daje mi hrabrosti da podnesem i najgore. Napuštam bedni i žalosni svet; pa ako me se vi budete sećali i mislili na mene kao na nepravedno osuđenu, pomiriću se sa sudbinom koja me očekuje. Naučite od mene, draga gospođice, da se strpljivo pokoravate božjoj volji!

Za vreme tog razgovora ja sam se bio povukao u ugao zatvorske ćelije, gde sam mogao prikriti užasan bol koji sam osećao. Očajanje? Ko bi smeo na to i pomisliti? Jadna žrtva, koja će sutradan preći strašnu granicu života i smrti, nije mogla osećati onako velike i grozne muke kao ja. Škrgutao sam i škljocao zubima, a jecaj mi se ote iz dubine duše. Justina se trže. Kad je videla ko je to, približi mi se i reče:

— Dragi gospodine, vrlo ste ljubazni što ste me posetili. Vi, nadam se ne verujete da sam ja kriva?

Nisam mogao da odgovorim.

— Ne, Justina, reče Elizabeta, on je još više ubeđen u tvoju nevinost nego što sam to ja bila; jer čak i kad je čuo da si priznala, nije verovao.

— Srdačno mu zahvaljujem. U ovim mojim poslednjim trenucima osećam najiskreniju zahvalnost prema onima koji na mene misle s dobrotom. Kako je prijatna vaša ljubav, koju ukazujete ovakvoj nesrećnici kao što sam ja! Ona mnogo ublažuje moju nesreću. Osećam da mogu mirno umreti sada, kad vi, draga gospođice, i vaš rođak priznajete moju nevinost.

Tako je sirota patnica pokušavala da uteši i sebe i druge. I zaista je postala smirena kako je želela. Ali ja, pravi ubica, osećao sam kao da me crv nagriza u grudima, te nisam imao ni nade ni utehe. Elizabeta je takođe plakala i bila nesrećna; ali i to je bio jad nevinog stvorenja koji, slično oblaku kad prelazi preko svetlog meseca, samo za trenutak sakrije njegov sjaj, ali ne može da ga pomrači. Meni su patnja i očajanje prodrli u sred srca; u duši mi je bio pakao, koji ništa nije moglo odagnati. Ostali smo nekoliko časova sa Justinom, i Elizabeta se vrlo teško otrgla od nje.

— Želela bih, uzviknula je, da i ja umrem s tobom. Ne mogu da živim u ovom bednom svetu.

Justina se pretvarala da je vedra, dok je u stvari s mukom uzdržavala gorke suze. Zagrlila je Elizabetu i, gušeći uzbuđenje, rekla:

— Zbogom, mila gospođice, draga Elizabeta, moja voljena i jedina prijateljice. Neka vas bog, u svojoj dobroti, blagoslovi i čuva; neka ovo bude poslednja nesreća koju ćete ikad pretrpeti! Živite i budite srećni, i učinite i druge srećnim.

Sutradan je Justina umrla. Elizabeta nije svojom rečitošću, koja srce para, pokolebala sudije u njihovom čvrstom uverenju da je ova sveta patnica bila zločinac. Moje usrdne i ogorčene žalbe nisu imale nikakvog dejstva. A kad sam dobio hladne odgovore tih ljudi i čuo njihovo strogo i bezosećajno rezonovanje, zamrlo je na mojim usnama priznanje koje sam nameravao da učinim. Samo su me mogli proglasiti ludim, ali ne bi opozvali presudu koja je izrečena mojoj nesrećnoj žrtvi. Umrla je na gubilištu kao ubica.

Pored svojih sopstvenih muka, gledao sam i duboku, nemu Elizabetinu tugu. I to je bilo moje delo! I očev bol, i očajanje ovog do nedavno srećnog doma — sve je to bilo delo mojih prokletih ruku! Vi plačete, nesrećni, ali to vam nisu poslednje suze! Ponovo će nastati potrebno naricanje i ponovo će se čuti vaša jadikovanja! Frankenštajn, vaš sin, vaš rođak, vaš voljeni prijatelj; on koji bi prolio i poslednju kap svoje krvi vas radi, koji nema nijedne misli niti radosti što se ne bi ogledale i na vašim dragim licima, on koji bi vas obasipao srećom i proveo ceo život služeći vama, on vas nateruje da plačete, da prolivate gorke suze! On bi bio bezgranično srećan kad bi se neumitna sudbina time zadovoljila, i kad bi uništavanje bilo prekinuto pre nego što, posle ovih žalosnih muka, nađete mir u grobu!

Tako je govorila moja proročka duša dok sam, rastrzan grižom savesti, strahom i očajanjem posmatrao one koje volim kako uzalud tuguju nad grobovima Viljema i Justine, tih prvih nesrećnih žrtava moje bezbožne veštine.

# IX

# DANI PATNjE

Ništa nije bolnije za čoveka nego kad posle brzog smenjivanja događaja koji su pobudili razna osećanja nastane potpuno mirovanje i izvesnost, koji ga liše nade i slobode straha. Justina je umrla; ona je počivala u miru, a ja sam ostao živ. Krv je slobodno tekla mojim žilama, ali su mi veliko očajanje i griža savesti pritiskivali srce i ništa ih nije moglo odagnati. Izgubio sam san; lutao sam kao neki zao duh, jer sam počinio rđava dela neopisivo užasna, a nešto još gore, još mnogo gore (kako sam verovao) imalo je tek do dođe. Međutim, moje srce je bilo prepuno nežnosti i ljubavi prema vrlini. Počeo sam život sa dobrim namerama, i žudeo sam za trenutkom kad ću ih primeniti u delo i postati koristan drugim ljudima. Sad se sve srušilo; umesto mirne savesti pored koje sam sa zadovoljstvom mogao da se osvrnem u prošlost da bih našao podstreka za nove nade, bio sam obuzet grižom savesti i osećanjem krivice, zbog čega sam trpeo paklene muke, kakve se nikakvim rečima ne mogu iskazati.

Ovakvo duševno stanje narušavalo mi je zdravlje, koje se, izgleda, i nije sasvim povratilo posle onog prvog udara koji sam pretrpeo. Izbegavao sam ljudska lica; svaki izraz radosti i zadovoljstva za mene je bio mučenje; samoća mi je bila jedina uteha — potpuna, strašna samoća, nalik na smrt.

Otac je s bolom zapažao vidljivu promenu u mom ponašanju i navikama. Pokušavao je argumentima koji su poticali iz njegovih osećanja čiste savesti bezgrešnog života da mi ulije snage i probudi u meni hrabrost da odagnam crni oblak koji se nada mnom nadvio.

— Zar misliš, Viktore, govorio mi je, da ja ne patim isto toliko? Niko ne može voleti svoje dete više nego što sam ja voleo tvoga brata (suze su mu navirale na oči dok je to govorio), ali zar nije naša dužnost prema onima koji su živi da sa trudimo da ne povećavamo njihovu nesreću preteranim ispoljavanjem svoga bola? To je i naša dužnost prema samima sebi, jer nas preterana tuga sprečava da se oporavimo, da ma u čemu uživamo, ili čak da

obavljamo svakodnevne poslove, bez kojih se nijedan čovek ne može zamisliti.

Taj savet, mada dobar, nije se nikako mogao primeniti u mom slučaju. Ja bih se prvi trudio da sakrijem svoj bol i tešim svoje rođake da se griža savesti i užasan strah nisu pomešali sa drugim osećanjima. A ovako sam mogao da odgovorim ocu samo pogledom punim očajanja i potrudim se da mu se sklonim iz vida.

Otprilike u to vreme povukli smo se u našu kuću u Belrivu. Ova promena je na mene naročito povoljno delovala. Pošto su se kapije zatvarale tačno u deset časova, nisam mogao ostajati na jezeru posle tog vremena, pa mi je boravak među zidinama Ženeve postao veoma dosadan. Sad sam bio slobodan. Često sam, kad bi se ostali članovi povukli na spavanje, uzimao čamac i mnogo časova provodio na vodi. Ponekad me je, kad bih razapeo jedra, nosio vetar; a neki put sam, pošto bih doveslao do sredine jezera, puštao čamac da ide svojim tokom i predavao se tužnim razmišljanjima. Kad bi se smirilo sve oko mene i tišinu remetilo jedino moje uznemireno lutanje po tako divnom i veličanstvenom predelu — ako ne računam ponekog slepog miša ili žabu, čije sam kreketanje čuo samo u blizini obale — često sam dolazio u iskušenje da skočim u to mirno jezero, da bi se voda sklopila nada mnom i nad mojim nevoljama. Ali sam se uvek uzdržao kad bih pomislio na hrabru i izmučenu Elizabetu, koju sam nežno voleo i čiji je život bio povezan s mojim. Mislio sam takođe na svog oca i brata koji je ostao u životu: zar treba tako bedno da ih napustim i ostavim nezaštićene i izložene zlobi đavola kota sam pustio među njih?

U tim trenucima gorko sam plakao i želeo da se moja duša opet smiri, samo da bih im mogao pružiti utehu i sreću. Ali to nije bilo moguće. Griža savesti gušila mi je svaku nadu. Ja sam bio tvorac nepopravljivih zala, i neprekidno sam živeo u strahu da čudovište koje sam stvorio ne počini neko novo zlodelo. Imao sam neki nejasni osećaj da sve još nije prošlo, i da će ono opet izvršiti neki zločin, koji će svojom grozotom gotovo zbrisati iz sećanja one pređašnje. Uvek će biti razloga za strah, dokle god bude postojao neko koga volim. Ne može se ni zamisliti moja odvratnost prema tom zlotvoru! Kad sam mislio na njega škrgutao sam zubima, oči bi mi se zakrvavile, i usrdno sam želeo da ugasim taj život koji sam onako nepromišljeno sazdao. Kad sam razmišljao o njegovim zločinima i pakostima, moja mržnja i žeđ za osvetom prelazile su sve granice normalnog. Pošao bih u pohod do najvišeg vrha Anda, da sam ga mogao odande strmoglaviti u njihovo podnožje. Želeo

sam da ga ponovo vidim da bih mogao iskaliti na njega svoju veliku mržnju i osvetiti Viljemovu i Justininu smrt.

Naša kuća postala je dom žalosti. Očevo zdravlje bilo je mnogo poljuljano zbog nedavnih strašnih događaja. Elizabeta je bila tužna i utučena. Više nije nalazila uživanja u domaćim poslovima. Svako zadovoljstvo joj je izgledalo kao greh prema mrtvima. Mislila je da su večita tuga i suze pravedan danak koji treba da plati zato što su nevini tako strašno uništeni. Ona više nije bila ono srećno stvorenje koje je u ranoj mladosti lutalo sa mnom po obalama jezera i ushićeno razgovaralo o našim planovima za budućnost. Prva od onih žalosti koje nam prekidaju bezbrižan život zadesila je i nju, i pod njenim uticajem ugasio joj se najlepši osmeh na licu.

— Kad razmišljam, dragi moj rođače, o bednoj smrti Justine Moric, govorila mi je ona, više mi svet i njegove tvorevine ne izgledaju isti kao nekada. Ranije sam smatrala da su priče o poroku i nepravdi, o kojima sam čitala u knjigama i slušala od drugih, u stvari priče iz starih dana ili izmišljena zla; ali to je bilo daleko i više pristupačno razumu nego uobrazilji; ali sad nam je nesreća došla u kuću, pa mi ljudi liče na čudovišta žedna tuđe krvi. Ali, sigurno sam nepravična. Svi su verovali u to da je jedna devojka kriva; pa, da je ona zaista izvršila zločin zbog koga je stradala, jamačno bi bila najgnusnije ljudsko biće. Za ljubav nekog nakita da ubije sina svoga dobrotvora i prijatelja, dete koje je negovala od njegovog rođenja i koje je izgledalo da voli kao svoje rođeno! Ja ne bih mogla odobriti lišavanje života ma kog ljudskog bića, ali sigurno bih smatrala da takvo stvorenje ne sme ostati u ljudskom društvu. Ali ona je bila nevina. Znam, osećam da je bila nevina. Ti imaš to isto mišljenje, pa ono potvrđuje i moje. Avaj! Viktore, kad laž može toliko da liči na istinu, ko može verovati u sigurnu sreću? Osećam se kao da idem po rubu provalije, gde se tiskaju stotine ljudi i pokušavaju da me strmoglave u ponor. Viljem i Justina su ubijeni, a ubica je pobegao; on hoda slobodno po svetu, možda poštovan od sviju. Ali čak ni kad bih bila osuđena na gubilište zbog tih istih zločina, ne bih želela da budem na mestu toga bednika.

Slušao sam te reči sa najvećim bolom. Ja sam bio pravi ubica, iako nisam učinio to delo. Elizabeta je pročitala moje muke na mom licu, pa uhvativši me za ruku reče:

— Mili moj prijatelju, moraš se umiriti. Ovi događaji su me potresli, sam bog zna koliko duboko; ali ja nisam toliko nesrećna kao ti. Tvoje lice je očajničko, a ponekad osvetničko, što me plaši. Dragi Viktore, odagnaj od sebe

te mračne strasti. Seti se prijatelja oko sebe, koji sve svoje nade polažu u tebe. Zar nije više u našoj moći da te učinimo srećnim? Ah! dok se volimo, dok smo jedno drugom odani, ovde, u ovoj mirnoj i lepoj zemlji, tvojoj otadžbini, možemo postići tihu sreću — šta može poremetiti naš mir?

Zar nisu ove reči devojke koju sam voleo i cenio više od svega na svetu dovoljne da odagnaju neprijatelja koji mi se bio uvukao u srce? Još dok je govorila, primakao sam joj se bliže, da ne bi baš u tom trenutku došao ubica i oteo mi je.

Tako ni nežno prijateljstvo, ni zemaljska ni nebeska lepota, nisu mogle osloboditi moju dušu od jada; i same reči ljubavi bile su uzaludne. Bio sam obavijen maglom kroz koju nikakav blagotvoran uticaj nije mogao prodreti. Ličio sam na ranjenog jelena koji se na slabim nogama vuče od nekog usamljenog čestara, da bi tu pogledao strelu koja ga je probola.

Neki put sam mogao da se borim sa sumornim očajanjem koje me je obuzimalo; ali ponekad me je vihor strasti moje duše gonio da u telesnom kretanju i promeni mesta potražim neko olakšanje od nepodnošljivih osećanja. U jednom takvom nastupu naglo sam napustio kuću i uputio se u obližnje alpske doline, u želji da u tim veličanstvenim i večnim predelima zaboravim na sebe i na svoje prolazne, ljudske žalosti. Lutajući, pošao sam u pravcu doline Šamuni. Često sam odlazio tamo dok sam bio dečak. Poslednji put sam bio pre šest godina: ja sam bio propao — ali ništa se nije promenilo u onim divnim i postojanim predelima.

Prvi deo puta prešao sam na konju. Zatim sam iznajmio mazgu pošto je sigurnija na nogama, i teže može da se povredi na ovim neravnim putevima. Vreme je bilo lepo; bila je sredina avgusta, skoro dva meseca posle Justinine smrti, tog nesrećnog doba otkad su počele sve moje nevolje. Teret koji mi je pritiskivao dušu dosta mi se smanjio kad sam prodro dublje u klisuru reke Arv. Ogromne planine i provalije koje su je sa svih strana okružavale — šum reke koja se probijala kroza stene, grmljavina vodopada, sve je to govorilo o nekoj svemoćnoj sili — i ja sam prestao da se plašim, ili da se priklanjam pred ma kojim bićem koje nije bilo toliko svemoguće kao ono koje je stvorilo svet i vladalo elementima, koji su ovde bili prikazani u najstrašnijem vidu. Ipak, ukoliko sam se više peo, dolina je dobijala sve veličanstveniji i čudniji izgled. Porušeni zamkovi koji su se uzdizali nad ponorima planina obraslih četinarima, burni Arv, i kućice koje su ovde onde izvirivale između drveća, sačinjavali su izvanredno lep predeo. A ovu lepotu su povećavali i činili je uzvišenom ogromni Alpi, čiji su se beli i blistavi vrhovi u obliku piramida i

kubeta uzdizali iznad svega, kao da pripadaju nekom drugom svetu, na kome žive stvorenja druge vrste.

Prešao sam preko mosta Pelisije, gde se preda mnom otvarala klisura kroz koju protiče reka, i počeo da se penjem na planinu koja se nad njom uzdiže. Uskoro zatim ušao sam u dolinu Šamuni. Ta dolina je čudesnija i veličanstvenija, ali ne tako lepa i živopisna kao dolina Servo, kroz koju tek što sam prošao. Sa svih strana su je okružavale snežne planine, ali više nisam video porušene zamkove i plodna polja. Ogromni glečeri nalazili su se u blizini puta; čuo sam potmulu tutnjavu lavine noja se ruši i video oblak snežne prašine koja se potom digla. Mon-Blan, visoki i veličanstveni Mon-Blan, uzdizao se iznad svih ostalih planinskih vrhova, a njegovo gorostasno kube nadvišavalo je čitavu tu prekrasnu dolinu.

Za vreme ovog puta često me je obuzimao ustreptali, odavno zaboravljeni osećaj zadovoljstva. Poneki zaokret na putu, ili neki nov predmet koji bih ugledao i poznao, podsećali su me na prošlost i na bezbrižnu radost dečaštva. I sam vetar šaputao mi je umirujuće reči, a majka priroda zabranjivala da plačem. Zatim bi opet povoljan uticaj prestajao da deluje — i ja bih se ponovo osetio pritisnut tugom i predavao se žalosnim mislima. Onda bih poterao mazgu, trudeći se da zaboravim ceo svet, svoj strah i, pre svega, sebe samoga — ili bih, u još većoj potištenosti, sjahao i bacio se na travu, savladan strahom i očajanjem.

Najzad stigoh u selo Šamuni. Bio sam iscrpen od preteranog telesnog i duševnog zamora koji sam izdržao. Kratko vreme ostadoh kraj prozora, posmatrajući blede munje koje su poigravale iznad Mon-Blana i slušajući buku Arva koji je hučno ispod njega proticao. Ovi umirujući zvuci delovali su kao uspavanka na moje suviše osetljive živce. Čim sam spustio glavu na jastuk, savladao me je san; osećao sam kad je naišao, pa sam ga blagosiljao što mi donosi zaborav.

# X

# SUSRET U ALPIMA

Sledeći dan proveo sam lutajući po dolini. Zastao sam kraj izvora Arvirona, koji se odvajaju iz glečera što se polako spušta sa vrhova brda i pregrađuje dolinu. Preda mnom su bile strme padine ogromnih planina, ledeni zid glečera uzdizao se nada mnom, a oko mene je bilo rastureno nekoliko borova. Svečanu tišinu ovog predvorja božanstvene prirode narušavali su samo bučni talasi ili pad nekog većeg kamena, tutnjava lavine ili pucanje nagomilanog leda koje je odjekivalo sa planina, jer se pod tihim dejstvom neumitnih zakona led s vremena na vreme lomio i pucao, kao da je bio samo igračka u njihovim rukama. Ovi uzvišeni i veličanstveni prizori pružali su mi najveću moguću utehu. Oni su me uzdizali nad sitnim osećanjima, pa iako nisu otklonili moj bol, savladali su ga i stišali. Donekle su me takođe odvratili od misli kojima sam se podavao prethodnog meseca. Noću sam se povlačio na odmor, a svi oni divni predeli koje sam posmatrao preko dana pomagali su i doprinosili mome snu. Oko mene su se prikupljali čisti snežni planinski vrhovi, blistavi visovi, borove šume i kamenita gola klisura, orao koji je kružio među oblacima — svi su se okupljali oko mene i pomagali mi da se smirim.

Ali, kuda su pobegli kada sam se sledećeg jutra probudio? Sve što mi je razgaljivalo dušu nestalo bi sa snom, a sumorna melanholija pomračivala mi je svaku misao. Kiša je pljuštala, a gusta magla skrivala je planinske vrhove, tako da čak nisam mogao ni videti ove ovoje velike prijatelje. Uprkos tome hteo sam da prodrem kroz taj magloviti veo i da ih potražim, iako su se povukli iza oblaka. Šta su za mene bili kiša i oluja? Dovedoše mi mazgu pred vrata, te odlučih da se popnem do vrha Montanvera. Sećao sam se utiska koji je na mene učinio ogroman pokretni glečer kad sam ga prvi put ugledao. Onda me je ispunio ushićenjem koje je mojoj duši davalo krila da iz mračnog sveta poleti ka svetlosti i radosti. Strašni i veličanstveni prizori u prirodi uvek su u meni izazivali svečano raspoloženje i uticali da zaboravim prolazne brige u životu. Odlučih da pođem bez vođe, jer sam dobro poznavao put, a tuđe

prisustvo bi narušavalo lepotu ovog pustog predela.

Uspon je strm, ali urezana staza ima česte i kratke zavoje, koji olakšavaju čoveku da se penje uz okomitu planinu. To je strašno pust predeo. Na stotinu mesta mogu se videti tragovi zimskih lavina, polomljeno drveće koje leži razbacano po zemlji, neko sasvim uništeno, a neko povijeno i naslonjeno na isturene planinske stene ili na drugo drveće. Ukoliko se čovek više penje, staza je više ispresecana jarugama koje je sneg napravio i niz koje se stalno kotrlja kamenje. Jedna je naročito opasna, jer i najmanji zvuk, čak i glasan govor, izaziva potres vazduha koji je dovoljan da uništi onoga koji govori. Borovi nisu ni visoki ni raskošni, već tamni i doprinose sumornom izgledu predela. Pogledah dolinu ispod sebe; gusta izmaglica dizala se sa reka koje su kroz nju proticale i u gustim vencima vijugala oko planina što su se nalazile ispred mene i čije su vrhove skrivali gusti oblaci, dok je kiša padala sa tmurnog neba i pojačavala tužan utisak koji je okolina ostavljala na mene. Avaj! Zašto se čovek hvali osećanjima koja ga uzdižu iznad životinje; to ga čini samo još nesavršenijim bićem. Kad bi se naši impulsi svodili samo na glad, žeđ i požudu, bili bismo gotovo slobodni; ali nas uzbuđuje svaki vetar koji dune, kao i slučajna reč ili prizor koji ta reč izražava.

*Odmaramo se, a san nam pokvari spavanje.*
*Kad ustanemo, jedna zalutala misao pokvari ceo dan.*
*Osećamo, shvatamo ili rasuđujemo; smejemo se ili plačemo,*
*Prigrlimo tugu, ili odbacujemo brige;*
*Sve je isto: jer bilo da je to radost ili žalost,*
*Sve je uvek prolazno.*
*Čovekovo juče nikad neće biti kao sutra;*
*Ništa ne može da traje sem nestalnosti!*

Bilo je skoro podne kad sam stigao na vrh brda. Neko vreme sedeo sam na steni koja se uzdizala nad ledenim morem. Magla je pokrivala i ovu i okolne planine. Ubrzo je povetarac rasturio oblak, te siđoh na glečer. Površina mu je vrlo neravna, podiže se kao talasi uzburkanog mora, pa se posle nisko spušta, a ispresecana je dubokim pukotinama. Ledeno polje je gotovo milju široko, ali mi je bilo potrebno skoro dva sata da ga pređem. Planina na suprotnoj strani sastojala se od golih okomitih stena. Montanver se nalazio tačno preko

puta mesta na kome sam stajao, udaljen jednu milju; iznad njega uzdizao se veličanstveni Mon-Blan. Zastao sam u jednom udubljenju stene i posmatrao divni i čudesni predeo. Ledeno more, ili ogromna reka vijugala je između planina, čiji su se vrhovi nadnosili nad njom. Ledeni i blistavi planinski visovi stajali su na sunčevoj svetlosti iznad oblaka. Moje srce, ranije puno tuge, sada se nadimalo od uzbuđenja sličnog radosti. Uzviknuo sam:

— Lutajući duhovi, ako zaista lutate a ne počivate u svodim uskim ležištima, dopustite mi ovu malu sreću, ili me otrgnite od životnih radosti i povedite kao svog saputnika.

Kad sam to rekao, odjednom ugledah na izvesnom odstojanju priliku nekog čoveka koji je hitao prema meni natčovečanskom brzinom. Preskakao je pukotine u ledu, preko kojih sam ja pažljivo prelazio; a i njegov stas je, ukoliko se približavao, izgledao veći od čovečjeg. Bio sam zbunjen: neka magla mi pređe ispred očiju, i osetih kako me hvata nesvestica. Ali hladan planinski vetar brzo me je povratio. Kad se ta prilika približila (da strašnog i odvratnog prizora!), video sam da je to čudovište koje sam ja stvorio. Drhtao sam od užasa i besa i odlučio da čekam dok priđe sasvim blizu, pa da se borim na život i smrt. Približio mi se; na licu mu se ocrtavao bol, pomešan sa prezirom i zlobom, dok je zbog svoje nezemaljske ružnoće izgledao gotovo suviše strašan za ljudsko oko. No, ja sam to jedva primećivao. U početku nisam mogao da progovorim od gneva i mržnje, a kad sam se povratio, obasuo sam ga izrazima gnušanja i odvratnosti.

— Đavole, uzviknuo sam, zar se usuđuješ da mi se približiš? Zar se ne bojiš da ću na tebi iskaliti svoju strašnu osvetu? Odlazi, gnusni stvore, ili, bolje, ostani da te smrvim! Oh! Kad bih mogao, kad se ugasi tvoj bedni život,

povratiti one žrtve koje si ti tako demonski ubio!

— Nadao sam se ovakvom dočeku, reče demon. Svi ljudi mrze nesrećnike; kako tek onda mogu mrzeti mene, koji sam bedniji od svih živih stvorova! Međutim, ti, moj tvorac, prezireš i teraš mene, svoju tvorevinu, sa kojom te spajaju veze koje se mogu raskinuti samo kad jedan od nas dvojice bude uništen. Ti nameravaš da me ubiješ. Kako se usuđuješ da se tako igraš sa životom? Izvrši svoju dužnost prema meni, pa ću i ja vršiti svoju prema tebi i prema ostalim ljudima. Ako pristaneš na moje uslove, ostaviću i tebe i njih na miru; ali ako odbiješ, kljukaću čeljust smrti sve dok se ne zasiti krvlju preostalih tvojih prijatelja.

— Odvratno čudovište! Demone jedan! Paklene muke suviše su blaga osveta za tvoje zločine. Bedni đavole! Prebacuješ mi što sam te stvorio; dođi, onda, da ugasim tu iskru života koju sam tako nepromišljeno udahnuo u tebe.

Moj bes nije imao granica; skočih na njega, gonjen svim onim osećanjima koja mogu naoružati jedno biće da bi oduzelo život drugome.

On mi lako izmače, pa odvrati:

— Smiri se! Preklinjem te da me saslušaš pre neto što iskališ svoju mržnju na meni, koji trpim udarce sudbine. Zar nisam dovoljno patio, pa želiš da mi povećaš muke? Iako se, možda, sastoji samo od patnji, život mi je mio, i ja ću ga braniti. Seti se da si me načinio jačim od sebe; moja visina prevazilazi tvoju; moji zglobovi su pokretljiviji. Ali ja neću da dođem u iskušenje da ti se suprotstavim. Ja sam tvoja tvorevina, pa ću biti blag i poslušan prema svom prirodnom gospodaru i vladaocu, ako i ti budeš ispunjavao svoju obavezu koju mi duguješ. Oh, Frankenštajne, ne budi pravedan prema svakom drugom a okrutan samo prema meni, koji polažem najveće pravo na tvoju pravičnost, pa čak i milosrđe i naklonost. Zapamti da si me ti stvorio; ja treba da budem tvoj Adam, ali sam više pali anđeo koga ti lišavaš radosti, iako ništa nisam zgrešio. Na sve strane vidim sreću, koje sam samo ja zauvek lišen. Bio sam velikodušan i dobar; nevolja me je učinila rđavim. Učini me srećnim, pa ću opet biti valjan.

— Odlazi! Neću da te slušam. Ne može biti nikakve veze između mene i tebe: mi smo neprijatelji. Odlazi, ili hajde da oprobamo snagu u borbi, u kojoj jedan od nas mora podleći.

— Kako da te dirnem? Zar te nikakva preklinjanja ne mogu naterati da prijateljski pogledaš biće koje si stvorio, i koje moli da budeš prema njemu

dobar i saosećajan? Veruj mi, Frankenštajne: bio sam dobar; srce mi je bilo prepuno ljubavi i čovečnosti; ali zar nisam usamljen, nesrećno usamljen? Ti, moj tvorac, gnušaš me se; čemu onda mogu da se nadam od ostalih ljudi, koji mi ništa ne duguju? Oni me teraju i mrze. Moje pribežište su puste planine i sumorni glečeri. Lutao sam ovuda mnogo dana. Ledene pećine, kojih se jedino ne plašim, jedino su moje boravište iz koga me ljudi ne teraju. Ja se radujem ovom tmurnom nebu, jer je bolje prema meni nego tvoji bližnji. Kad bi mnogi drugi ljudi znali da postojim, i oni bi uradili isto što i ti i naoružali bi se da me unište. Zar da onda ne mrzim one koji me se gnušaju? Ali ja neću biti dobar prema svojim neprijateljima. Ja sam nesrećan pa će i oni deliti sa mnom tu nesreću. Međutim, u tvojoj je moći da mi to nadoknadiš i da ih izbaviš od zla, jer samo od tebe zavisi da li će to zlo postati tako veliko da će ne samo tebe i tvoju porodicu nego i stotine drugih progutati vihori moga besa. Hteo bih da probudim tvoje sažaljenje, i da me ne prezireš. Saslušaj moju priču; a kad je budeš čuo, napusti me ili se sažali na mene, prema tome šta budeš smatrao da zaslužujem. Ali saslušaj me. Krivcima se dozvoljava, po ljudskim zakonima, ma kako da su oni svirepi, da govore u svoju odbranu pre nego što budu osuđeni. Čuj me, Frankenštajne. Optužuješ me za ubistvo; a ipak, i ti bi, mirne savesti, uništio biće koje si sam stvorio. Oh! Neka je slava večnoj ljudskoj pravednosti! Ipak ne tražim da me poštediš. Saslušaj me; a onda, ako možeš, uništi delo svojih ruku.

— Zašto me ponovo podsećaš, odgovorih ja, da sam bedni pokretač i tvorac, kad sav uzdrhtim i pri samoj pomisli na to? Proklet neka je onaj dan, odvratni đavole, kad si prvi put ugledao svetlost dana! Proklete da su (mada time sam sebe proklinjem) one ruke koje su te napravile! Učinio si me neiskazano nesrećnim. Nemam više te moći da procenim da li sam prema tebi pravičan ili ne. Odlazi! Oslobodi me da ne gledam tvoj gnusni oblik.

— Ovako te oslobađam, tvorče moj, reče on i stavi ispred mojih očiju svoje mrske ruke, koje ja snažno odgurnuh; ovako ti sklanjam s vida ono čega se groziš. No ipak možeš da me saslušaš i da se na mene sažališ. Zahtevam to od tebe u ime vrlina koje su me nekad krasile. Čuj moju priču; ona je duga i neobična, a temperatura ovog mesta nije podesna za tvoje nežno telo. Doći u kolibu na planini. Sunce je još visoko na nebu; a pre nego što se ono spusti i skrije iza onih snežnih litica i obasja drugi svet, čućeš moju istoriju i možeš se odlučiti. Od tebe zavisi da li ću se ja zauvek izdvojiti od ljudi i živeti bezizlaznim životom, ili ću postati bič božji za tvoje bližnje i uzrok tvoje sopstvene brze propasti.

Dok je to govorio, pošao je preko leda, a ja sam išao za njim. Srce mi je bilo prepuno, pa mu nisam odgovorio; ali dok sam koračao, razmišljao sam o dokazima koje je upotrebio, i rešio da bar saslušam njegovu priču. Na to me je donekle nagnala radoznalost, a sažaljenje me je samo učvrstilo u odluci. Dotada sam pretpostavljao da je on ubica moga brata, pa sam željno očekivao da mi ovo mišljenje potvrdi ili porekne. Prve put sam, takođe, osetio kakve su dužnosti tvorca prema biću koje je stvorio, i da treba prvo da ga učinim srećnim, pa tek onda da se žalim što je rđav. Ove pobude su uticale na mene da pristanem na njegov zahtev. Stoga pređosmo preko leda i popesmo se na stenu na suprotnoj strani. Vazduh je bio hladan i kiša je počela ponovo da pada. Uđosmo u kolibu, čudovište sa izrazom ushićenja, a ja teška srca i potištena duha. No pristao sam da ga saslušam; zato sedoh kraj vatre koju je moj mrski saputnik zapalio, i on poče svoju priču.

# XI

# PRIČA ČUDOVIŠTA

Vrlo se teško sećam samog početka svog života. Svi događaji iz tog vremena izgledaju mi nejasni i zbrkani. Imao sam mnogo čudnih osećaja: video sam, pipao, čuo i mirisao, sve u isto vreme. U stvari, prošlo je mnogo vremena dok nisam naučio da razlikujem osećaje pojedinih čula. Sećam se da mi je postepeno sve jača svetlost nadraživala nerve, tako da sam bio prinuđen da zatvorim oči. Onda je nastao mrak, koji me je zbunjivao; ali tek što sam to osetio, kad ponovo nastade svetlost, jer sam, kako to sad pretpostavljam, otvorio oči. Hodao sam, i verujem da sam se spuštao, pošto sam odmah primetio veliku promenu u osećajima. Ranije su me okruživala tamna i neprozirna tela, kroz koja se nije moglo prodreti ni pipanjem .ni pogledom; ali sada sam pronašao da mogu slobodno da se krećem, bez prepreke koje ne bih mogao bilo preći bilo zaobići. Svetlost mi je postajala sve nesnosnija, a pošto me je vrućina zamarala dok sam hodao, potražio sam mesto koje će mi pružiti hlada. To je bila šuma u blizini Ingolštata. Tu sam ležao i odmarao se kraj potoka, dok nisam osetio da me muče glad i žeđ. To me je probudilo iz nekog polusna, te sam pojeo nekoliko plodova koje sam našao na drveću i na zemlji. Ugasio sam žeđ na potoku, a zatim sam legao i san me je gotovo istog časa savladao.

Kad sam se probudio, bio je mrak. Bilo mi je hladno, i instinktivno sam osećao strah što sam usamljen. Pre nego što sam napustio tvoj stan, bio sam se pokrio njenim odelom, jer mi je bilo hladno, ali ono nije bilo dovoljno da me zaštiti od noćne rose. Bio sam jadao, bespomoćno, nesrećno stvorenje. Ništa nisam umeo da razlikujem; ali sam osećao da me celog obuzima tuga, pa sam seo i zaplakao.

Uskoro se na nebu pojavila slaba svetlost, što mi je pričinjavalo zadovoljstvo. Skočio sam i ugledao sjajan kotur kako se izdiže između drveća. Posmatrao sam ga sa izvesnim čuđenjem. Kretao sam se polako a on mi je osvetljavao put, pa sam opet pošao da tražim plodove. Još mi je bilo hladno,

kad ispod jednog drveta nađoh ogroman ogrtač, kojim se pokrih i sedoh na zemlju. Nisam imao nikakvih određenih misli u glavi, sve je bilo zbrkano. Osećao sam svetlost, glad, žeđ i mrak. Bezbrojni zvuci odjekivali su mi u ušima, a razni mirisi dolazili su mi sa svih strana. Jedini predmet koji sam mogao razlikovati bio je sjajni mesec, te sam sa zadovoljstvom upirao pogled u njega.

Proteklo je više smena dana i noći, i dužina noći se mnogo smanjila kad sam počeo razlikovati osećaje jedne od drugih. Postepeno sam jasno video bistri potok iz koga sam pio, i drveće koje me je zaklanjalo svojim lišćem. Bio sam ushićen kad sam otkrio da prijatan zvuk, koji mi je često dopirao do ušiju, dolazi iz grla malih krilatih životinja što su često zaklanjale svetlost pred mojim očima. Počeo sam takođe tačnije da zapažam oblike koji su se nalazili oko mene, i da primećujem granice blistavog svetlosnog svoda koji me je natkriljavao. Neki put sam pokušavao da podražavam ptičje pesme, ali nisam uspeo. Ponekad sam želeo da izrazim osećanja na svoj način, ali bih se uplašio od čudnih i neartikulisanih glasova koje sam puštao, pa sam ponovo zaćutao.

Mesec je bio iščezao i ponovo se pojavio u smanjenom obliku, a ja sam još ostao u šumi. Moji osećaji su dotle već postali razgovetniji, a moj mozak je svakim danom sticao nove pojmove. Oči su mi se navikle na svetlost i da vide predmete u njihovom obliku. Razlikovao sam insekta od biljke, a postepeno i jednu biljku od druge. Utvrdio sam da vrabac pušta samo oštre tonove, dok je pesma kosa i drozda bila prijatnija i primamljivija.

Jednog dana, kad me je mučila hladnoća, našao sam vatru koju su ostavili neki prosjaci skitnice, pa sam bio ushićen toplotom koju sam od nje osetio. U radosti sam gurnuo ruku u vreo žar, ali sam je brzo izvadio, jauknuvši od bola. Kako je to čudno, pomislio sam, da isti uzrok proizvodi tako suprotno dejstvo! Ispitao sam sastav vatre, i na svoju radost ustanovio da se sastoji od drveta. Brzo sam skupio nekoliko grana; ali bile su mokre i nisu mogle goreti. To me rastužilo, te sam sedeo nepokretan i posmatrao vatru. Vlažno drvo koje sam ostavio blizu vatre osušilo se, pa se samo zapalilo. Razmišljao sam o tome; zatim sam pipajući pojedine grančice otkrio uzrok, pa sam počeo da skupljam veliku količinu drveta, da bih ga mogao osušiti i dobiti dovoljno goriva. Kad se spustila noć i donela mi san, mnogo sam se bojao da se vatra ne ugasi. Pažljivo sam je prekrio suvim drvetom i lišćem, a odozgo sam stavio mokre grane. Onda sam prostro ogrtač, legao na zemlju i ubrzo utonuo u san.

Bilo je jutro kad sam se probudio, i prva briga mi je bila da pogledam

vatru. Otkrio sam je, a blagi povetarac je brzo raspalio. Zapazio sam i to, pa sam napravio lepezu od granja, kojom sam raspaljivao žar kad bi se skoro ugasio. Kad se ponovo spustila noć, utvrdio sam sa zadovoljstvom da vatra daje pored toplote i svetlost. Pronalazak ovog elementa bio mi je koristan i za ishranu, jer sam uvideo da su neki parčići mesa, koje su putnici ostavili, bili ispečeni i mnogo ukusniji nego plodovi koje sam brao sa drveća. Pokušao sam zato da spremim sebi hranu na isti način, stavljajući je na vreo žar. Video sam da su se meki plodovi na taj način pokvarili, a da je kestenje i korenje postalo mnogo ukusnije.

Hrana je, međutim, postajala sve ređa, pa sam često provodio po ceo dan uzalud tražeći nekoliko žirova da bih utolio glad koja me je mučila. Kad sam ih najzad našao, odlučio sam da napustim mesto na kome sam dotle živeo i da potražim neko drugo na kome bih lakše zadovoljio ono malo potreba koje sam imao. Pri toj seobi mnogo sam žalio što sam izgubio vatru koju sam slučajno stekao, a nisam znao kako da je proizvedem. Posvetio sam nekoliko časova ozbiljnom razmišljanju o toj nezgodi, ali sam morao da napustim svaki pokušaj da do nje dođem. Zamotao sam se u svoj ogrtač i krenuo kroz šumu u pravcu zalaska sunca. Proveo sam tri dana u tom lutanju, i na kraju sam došao na otvoreno polje. Prethodne noći mnogo je padao sneg, pa su livade bile zastrte belim pokrivačem. Prizor je bio žalostan; noge su mi zeble od vlažne i hladne mase koja je pokrivala tle.

Bilo je oko sedam časova ujutru, a ja sam čeznuo da nađem hrane i zaklana. Najzad primetih na jednom uzvišenju malu kolibu, koja je besumnje podignuta za potrebe nekog čobanina. To je za mene bio nov prizor, pa sam s velikom radoznalošću razgledao tu kolibu. Pošto su vrata bila otvorena, ušao sam. Unutra je sedeo neki starac, kraj vatre na kojoj je sebi spremao doručak. Kad je čuo šum mojih koraka, on se okrete i, ugledavši me, kriknu i pobeže iz kolibe. Trčao je preko polja brzinom za koju onako star i nemoćan nije izgledao sposoban. Njegov izgled, drukčiji od svega što sam ranije video, i njegovo bekstvo donekle me iznenadiše. No, kolibom sam bio očaran. Tu nisu mogli prodreti ni sneg ni kiša; tle je bilo suvo. Ona mi je tada pružala izvrsno sklonište, isto kao što je pakao izgledao đavolima posle muka u ognjenom jezeru. Alapljivo sam pojeo doručak koji je pastir ostavio: hleb, sir, mleko i vino. Ovo poslednje mi se, međutim, nije dopalo. Zatim, savladan umorom legao sam na slamu i zaspao.

Kad sam se probudio bilo je podne. Privučen toplotom sunca, koje je bleštalo na snegu, odlučih da nastavim put. Stavivši ono što je ostalo od

seljakovog doručka u torbu koju sam tamo našao, išao sam preko polja nekoliko časova, dok nisam na zalasku sunca stigao do nekog sela. Kako je čudesno izgledalo to selo! Kolibe, lepe kućice i raskošne kuće naizmenično su izazivale moje divljenje. Povrće u vrtovima, mleko i sir koje sam video na prozorima nekih kuća, otvarali su mi apetit. Ušao sam u jednu od najlepših seoskih kuća, ali tek što sam stupio na prag, deca kriknuše, a jedna žena pade u nesvest. Celo selo se uzbunilo. Neki su bežali, neki me napadali, dok nisam, strašno izubijan kamenjem i raznim drugim predmetima koje su na mene bacali, pobegao na otvoreno polje i u strahu se sklonio u neku nisku kolibu, sasvim praznu, koja mi je izgledala bedna posle pravih palata koje sam video u selu. Koliba se nalazila u blizini jedne seljačke kuće, koja je izgledala lepo i uredno, ali posle skupo plaćenog iskustva nisam se usuđivao da u nju uđem. Moje pribežište bilo je sagrađeno od drveta, ali tako nisko da sam jedva mogao uspravno sedeti. Pod nije bio patosan, ali je zemlja bila suva; i, mada je vetar prodirao kroz nebrojene pukotine, smatrao sam da sam pronašao sasvim prijatno sklonište od snega i kiše.

Tu sam se, dakle, povukao i legao, srećan što sam našao, ma kako bedan, zaklon od nevremena i, još više, od ljudske okrutnosti.

Čim je osvanulo jutro, izvukao sam se iz te izbe, da bih razgledao kućicu i utvrdio da li mogu ostati u skrovištu koje sam pronašao. Koliba se nalazila iza zadnjeg zida kuće; s jedne strane bio je svinjac, a s druge bistar potok. Prednja strana je bila otvorena i kroz nju sam se bio uvukao unutra. Sad sam zatvorio kamenjem i drvetom svaku pukotinu kroz koju bi me neko mogao videti, no ipak tako da ih mogu pomeriti kad hoću da izađem. Svetlost mi je dolazila samo kroz obor, i to mi je za sadašnje potrebe bilo sasvim dovoljno.

Pošto sam tako uredio svoj stan i zastro ga čistom slamom, povukao sam se unutra, jer sam u daljini spazio nekog čoveka, a suviše dobro sam se sećao kako je postupljeno sa mnom prethodne večeri, da bih u njega imao poverenja. Prethodno sam se bio snabdeo hranom za taj dan, pošto sam ukrao jedan crni hleb i šolju iz koje sam mogao lakše neto iz ruku piti čistu vodu koja je proticala kraj moga pribežišta. Pod je bio malo uzdignut, tako da je bio potpuno suv, a kućni odžak se nalazio uz samu kolibu, te je bilo prilično toplo.

Kad sam se tako smestio, rešio sam da ostanem u toj kolibi dok se ne dogodi nešto što bi moglo promeniti moju odluku. To je, u stvari, bio pravi raj u poređenju sa pustom šumom, mojim ranijim boravištem, granama sa kojih je curila kiša, i vlažnom zemljom. Sa zadovoljstvom sam pojeo doručak,

i spremao se da pomaknem jednu dasku da bih uzeo malo vode, kad začuh korake. Pogledao sam kroz jednu malu pukotinu i spazio neko mlado stvorenje, sa vedrom na glavi, kako prolazi ispred moje kolibe. Devojka je bila mlada i otmenog držanja, drukčija nego što su bile seljanke i služavke koje sam ranije video. Ali je bila bedno obučena: plava suknja od grube tkanine i platneni žaket bili su jedina njena odeća. Plava kosa joj je bila upletena, ali bez ikakvog ukrasa. Izgledala je tužna ali mirna. Izgubih je iz vida; no posle četvrt časa vratila se noseći vedricu skoro punu mleka. Dok je tako išla, očigledno zamorena teretom koji je nosila, naiđe neki mladić, čije je lice izražavalo još veću potištenost. Pošto je setnim glasom progovorio nekoliko reči, uzeo je vedro s njene glave i odneo ga do kuće. Ona je pošla za njim, te oboje nestadoše. Ubrzo sam ponovo ugledao mladića, sa nekom alatkom u ruci, kako prelazi preko polja iza kuće. Devojka je takođe poslovala, ponekad u kući a ponekad u dvorištu.

Kad sam razgledao svoj stan, primetio sam na jednom mestu kućni prozor, čija su okna sad bila zamenjena daskama. Na jednom mestu bila je mala, skoro neprimetna pukotina kroz koju je pogled jedva mogao da prodre. Kroz taj razrez videla se mala soba, okrečena i čista, ali sa oskudnim nameštajem. U jednom uglu, kraj slabe vatre, sedeo je neki starac, tužno oslonivši glavu na ruke. Mlada devojka je uređivala kuću; zatim je izvadila nešto iz fioke čime je zaposlila ruke, i sela pored starca, koji je uzeo neki instrument i počeo da svira, proizvodeći zvuke prijatnije od drozdovog i slavujevog glasa. Bio je to divan prizor čak i za mene, bednog nesrećnika, koji nikad ranije nije video nešto tako lepo. Srebrnasta kosa i dobroćudno lice starog seljaka izazvali su u meni osećanje poštovanja, dok je ljupko ponašanje devojke probudilo moju ljubav. Starac je svirao neku prijatnu, tužnu melodiju, koja je izmamila suze iz očiju devojke, ali koje on nije primetio dok ona nije glasno zajecala. Tada on progovori nekoliko reči, a mlada devojka ostavi rad i kleče kraj njegovih nogu. On je podiže i nasmeši joj se sa toliko nežnosti i ljubavi da me je obuzelo neko čudno i snažno osećanje, u kome je bilo i bola i zadovoljstva, što nikad ranije nisam iskusio usled gladi ili jela, hladnoće ili toplote. Povukoh se stoga od prozora, jer nisam mogao da podnesem toliko uzbuđenje.

Uskoro potom vratio se mladić, noseći na leđima svežanj drva. Devojka mu pođe u susret da mu olakša teret, pa pošto je unela u kuću nešto ogreva, stavila ga je na vatru. Zatim se ona i mladić povukoše u jedan ugao sobe i on joj pokaza veliki hleb i komad sira. Devojka se tome radovala. Otišla je u vrt po neko korenje i bilje, koje je stavila u vodu i onda na vatru. Posle toga je

produžila svoj rad, dok je mladić otišao u vrt, gde je vredno radio kopajući i vadeći korenje. Pošto je na tom poslu radio otprilike jedan sat, devojka mu se pridružila, pa su zajedno ušli u kuću.

Starac je za to vreme sedeo zamišljen; ali kad su se dvoje mladih pojavili, malo se razvedrio, te svi sedoše da jedu. Obed je bio brzo završen. Devojka je opet spremala po kući. Starac se nekoliko trenutaka šetao po suncu ispred kuće, oslonjen na mladićevu ruku. Ništa nije moglo biti lepše od kontrasta između ova dva divna stvorenja. Jedno je bilo staro, sa srebrnastom kosom i licem sa koga su zračile dobrota i ljubav; dok je mladić bio vitak i stasit, a crte lice bile su mu veoma skladne; međutim, njegove oči i držanje izražavali su veliku tugu i potištenost. Starac se vratio u kuću, a mladić se uputio preko polja, noseći neko oruđe, drukčije od onog koje je tog jutra upotrebljavao.

Noć se ubrzo spustila; ali na moje veliko iznenađenje, video sam da su stanovnici kuće imali načina da produže dan pomoću sveća. Bio sam ushićen kad sam video da sa zalaskom sunca nije došao kraj mom zadovoljstvu, koje sam osećao posmatrajući svoje susede. Uveče su mlada devojka i njen drug bili zauzeti raznim poslovima koje nisam shvatao. Zatim starac ponovo uze onaj instrument što je proizvodio božanstvene zvuke koji su me tog jutra očarali. Čim je završio, mladić poče, ne da svira, nego da izvodi neke monotone zvuke, koji nisu ličili ni na muziku starčevog instrumenta ni na pesmu ptica. Docnije sam saznao da je on to glasno čitao, ali u ono vreme ništa nisam znao o rečima ili slovima.

Porodica se neko vreme tako zabavljala, a zatim ugasiše svetlost i povukoše se, kako sam pretpostavljao, na počinak.

# XII

# ZIMA UČENjA

Ležao sam na slami, ali nisam mogao zaspati. Razmišljao sam o događajima toga dana. Najviše mi je padalo u oči prijatno ophođenje ovih ljudi. Žudeo sam da im se pridružim, ali se nisam usuđivao. Isuviše sam se dobro sećao postupka okrutnih seljaka prema meni prethodne večeri, te sam odlučio da za sada ostanem mirno u svojoj kolibi, bez obzira na to kakav ću stav docnije smatrati za potrebno da zauzmem. Posmatraću i pokušaću da dokučim koje su pobude za njihova dela.

Stanovnici kuće ustadoše sledećeg jutra pre izlaska sunca. Devojka je uređivala kuću i pripremala hranu, a mladić je otišao posle prvog obeda.

Taj dan je prošao na isti način kao i prethodni. Mladić je stalno bio zaposlen napolju, a devojka raznim poslovima u kući. Starac, za koga sam ubrzo primetio da je slep, provodio je svoje slobodne časove uz svoj instrument ili u razmišljanju. Ništa nije bilo lepše od ljubavi i poštovanja koje su mladi ukazivali starome. Svaki sitan posao koji su oko njega obavljali iz ljubavi ili dužnosti vršili su s nežnošću, a on ih je nagrađivao blagim osmejkom.

Oni nisu bili sasvim srećni. Mladić i devojka često su odlazili na stranu i plakali. Nisam video razloga za njihovu nesreću, ali bio sam njome duboko potresen. Ako su tako divna stvorenja bila nesrećna, nije čudo što ni ja, tako nesavršeno i usamljeno biće, nisam srećan. Uostalom, zašto su ta plemenita stvorenja bila nesrećna? Imali su divnu kuću (takva je ona izgledala u mojim očima) i svaki luksuz. Imali su vatru da se zagreju kad im je bilo hladno, i ukusnu hranu kad su bili gladni; bili su obučeni u lepo odelo; a pre svega uživali su u međusobnom razgovoru i društvu, izmenjujući poglede pune ljubavi i nežnosti. Šta su značile njihove suze? Jesu li zaista izražavale bol? U početku nisam bio u stanju da nađem odgovor na ova pitanja, ali u toku dužeg posmatranja i vremena razjasniše mi se mnoge stvari koje su mi u početku bile zagonetne.

Dosta vremena je prošlo dok nisam otkrio jedan od uzroka nezadovoljstva ove prijatne porodice: to je bilo siromaštvo. Oni su u velikoj meri patili od ovog zla. Hrana im se sastojala isključivo od povrća iz njihovog vrta i mleka od jedne krave, koja ga je vrlo oskudno davala u toku zime, kad su njeni gospodari teško nabavljali hranu za nju. Verujem da ih je često vrlo mnogo mučila glad, naročito ono dvoje mladih, jer više puta bi stavili hranu pred starca kad za sebe nisu ništa odvojili.

Ova pažnja mnogo me je dirnula. Bio sam navikao da u toku noći ukradem jedan deo njihovih namirnica da bih zadovoljio svoju glad, ali kad sam video da sam na taj način nanosio bol stanovnicima ove kuće, uzdržao sam se i zadovoljavao se kupinama, lešnicima i korenjem, koje sam skupljao u susednoj šumi.

Pronašao sam takođe još jedan način na koji sam mogao da im pomognem u teškom radu. Primetio sam da je mladić svakodnevno provodio veliki deo vremena skupljajući drva za vatru. Zato sam u toku noći uzimao njegovo oruđe, čiju sam upotrebu brzo shvatio, i donosio sam ogreva koji je bio dovoljan za nekoliko dana.

Sećam se, kad sam prvi put to uradio, da je devojka otvorivši ujutru vrata, izgledala veoma iznenađena što vidi ispred kuće veliku gomilu drva. Progovorila je glasno nekoliko reči, na šta joj je prišao mladić, koji je takođe izražavao čuđenje. Sa zadovoljstvom sam zapazio da on toga dana nije išao u šumu, nego je popravljao kuću i obrađivao vrt.

Postepeno sam učinio još značajnija otkrića. Primetio sam da ovi ljudi imaju načina da jedan drugom saopštavaju svoja iskustva i osećanja pomoću razgovetnih zvukova. Zapazio sam da reči koje izgovaraju nekad izazivaju zadovoljstvo ili bol, osmehe ili tugu na licima i u duši onih koji slušaju. To je zaista bila božanstvena nauka, pa sam usrdno želeo da se upoznam s njom. No svaki moj pokušaj u tom smislu pretrpeo je neuspeh. Oni su brzo govorili, a pošto reči koje su izgovarali nisu imale nikakvu vidljivu vezu sa stvarima, nisam bio u stanju da pronađem neki ključ pomoću koga bih mogao odgonetnuti tajnu njihovog sporazumevanja. Međutim, velikim trudom, i pošto sam u toj kolibi proveo vreme od nekoliko mesečevih mena, saznao sam imena kojima su nazivali predmete koje su najčešće pominjali u govoru. Naučio sam značenje i izgovor reči *vatra, mleko, hleb* i *drvo*. Saznao sam takođe imena samih stanovnika kuće. Mladić i njegova drugarica imali su po nekoliko imena, ali starac je imao samo jedno — *otac*. Devojka se zvala *sestra ili Agata, a* mladić Feliks, *brat* ili *sin*. Ne mogu opisati radost koju sam osećao

kad sam naučio pojmove koji se pridaju svakoj od ovih reči, i kad sam i ja bio u stanju da ih izgovorim. Razlikovao sam još neke druge reči, iako nisam mogao da ih razumem, a to su *dobar, dragi, nesrećan*.

Tako sam proveo zimu. Ti ljudi su mi postali veoma dragi zbog njihovog prijatnog ophođenja i lepote. Kad su bili nesrećni, i ja sam bio potišten; kad su se radovali, učestvovao sam u njihovom veselju. Osim njih viđao sam malo drugih ljudskih bića. Kad bi neko drugi slučajno ušao u kuću, njegovo grubo ponašanje i neuglađeno držanje su u mojim očima samo još više isticali lepe osobine mojih prijatelja. Primetio sam da je starac često pokušavao da ohrabri svoju decu, kako sam čuo da ih ponekad naziva, da bi odagnali tugu. Govorio je veselim glasom, sa izrazom dobrote koja je čak i kod mene izazivala zadovoljstvo. Agata ga je slušala s poštovanjem, a oči su joj ponekad bile pune suza, koje je neprimetno otirala. Ipak sam obično zapažao da su joj lice i govor bili vedriji posle očevih ohrabrujućih reči. Sa Feliksom nije bilo tako. *On* je uvek bio najtužniji među njima. Čak je i meni tako neukom izgledalo da je više patio nego njegovi prijatelji. No, iako mu je izraz lica bio žalosniji, glas mu je bio veseliji neto sestrin, naročito kad se obraćao starcu.

Mogao bih navesti nebrojene primere koji, ma kako da su beznačajni, pokazuju narav ovih prijatnih ljudi. I pored bede i nemaštine, Feliks je sa zadovoljstvom doneo svojoj sestri prvi beli cvet koji je iznikao iz zemlje pokrivene snegom. Rano ujutro, pre nego što bi ona ustala, čistio je sneg koji je pokrivao njen put do mlekarnika, vadio vodu iz bunara i donosio drva iz šupe, gde je, na njegovo neprekidno čuđenje, uvek nalazio gomilu koju je dopunjavala neka nevidljiva ruka. Mislim da je prekodan ponekad radio kod seljaka u susedstvu, jer je često nekud odlazio i nije se vraćao do večere, a nije donosio drva. Inače je radio u vrtu; ali pošto je malo šta imalo da se radi, on je čitao starcu i Agati.

Ovo čitanje u početku me je mnogo zbunjivalo; ali postepeno sam otkrio da je izgovarao mnogo istih glasova kad je čitao kao i kad je govorio. Stoga sam zaključio da je na hartiji nalazio znake za govor koje je poznavao, pa sam usrdno želeo da i njih razumem; ali kako je to bilo moguće kad nisam razumevao čak ni glasove čiji su to bili znaci? Ipak sam znatno napredovao u toj nauci, ali ne toliko da bih mogao pratiti bilo kakav razgovor, iako sam u to uložio sav svoj trud. Brzo sam shvatio da, uprkos tome što sam iz sveg srca želeo da se pojavim pred tim ljudima, ne treba to ni da pokušavam dok prvo ne savladam njihov jezik. Znanje tog jezika možda bi pomoglo da u njihovim očima umanjim svoju nakaznost, za koju sam saznao na taj način što sam

stalno upoređivao sebe sa njima.

Divio sam se savršenstvu svojih suseda — njihovoj ljupkosti, lepoti i nežnoj koži; ali kako sam se užasnuo kad sam ugledao sebe u bistrom potoku! Prvo sam se trgao, ne verujući da sam se to zaista ja ogledao u vodi; a kad sam se potpuno uverio da sam stvarno takvo čudovište, obuzelo me je najstrašnije očajanje i duboka potištenost.

Kad su dani postali topliji i kad je dnevna svetlost počela duže da traje, snega je nestalo, te sam ugledao ogolelo drveće i crnu zemlju. Od tog vremena Feliks je bio više zaposlen, i nestalo je uzbudljivih znakova gladi koja im je pretila. Njihova ishrana, kako sam docnije video, bila je jednostavna ali zdrava, i sada su je imali dovoljno. Nekoliko novih vrsta biljaka izniklo je u vrtu koji su obrađivali. Ovih znakova izobilja bilo je svakim danom sve više ukoliko je vreme odmicalo.

Starac je, oslanjajući se na sina, šetao svakog dana u podne, ako nije padala kiša — saznao sam da tako zovu kad sa neba lije voda. Ovo se često događalo, ali jak vetar je brzo sušio zemlju, pa je vreme bilo prijatnije nego ranije.

Moj način života u kolibi bio je jednolik. Ujutro bih pratio kretanje svojih suseda, a kad bi se oni razišli svaki svojim poslom, spavao sam. Ostatak dana provodio sam u posmatranju svojih prijatelja. Kad bi se oni povukli na počinak, ako je bilo mesečine ili ako je bila zvezdana noć, odlazio sam u šumu i skupljao sebi hranu i gorivo za kuću. Na povratku, kadgod je to bilo potrebno, čistio sam sneg sa staza i radio one poslove koje sam video da je Feliks obavljao. Docnije sam primetio da su ih ovi radovi, koje je obavljala nevidljiva ruka, mnogo čudili; a jedanput ili dvaput čuo sam kako, tom prilikom, izgovaraju reči *dobar duh* i *čudno;* ali onda nisam razumevao šta ti izrazi znače.

Moje misli su postale aktivnije, i žudeo sam da otkrijem pobude i osećanja ovih divnih stvorenja. Bio sam ljubopitljiv da saznam zašto je Feliks izgledao tako nesrećan, a Agata tako tužna. Mislio sam (bedan glupak) da je možda u mojoj moći da povratim sreću ovim ljudima koji to zaslužuju. Kad sam spavao ili kad sam bio van kuće, preda mnom su promicali likovi slepog starca dostojnog poštovanja, nežne Agate i divnog Feliksa. Smatrao sam ih višim bićima, koja će biti gospodari moje budućnosti. U mislima sam kovao stotinu planova kako ću im se prikazati i kako će me oni primiti. Pretpostavljao sam da će se u prvi mah zgroziti, ali da ću lepim ponašanjem i pomirljivim rečima zadobiti njihovu naklonost, a docnije i ljubav.

Ove misli su me uveseljavale i podsticale da se još revnosnije potrudim da naučim veštinu govora. Moji govorni organi bili su istina grubi, ali gipki; i mada moj glas nije ličio na prijatnu muziku njihovih glasova, ipak sam prilično lako izgovarao reči koje sam naučio. To je više ličilo na životinjske glasove; međutim, sigurno i dobroćudno magare, iako mu je ponašanje grubo, zaslužuje bolje postupanje, a ne udarce i proklinjanje.

Blagotvorni pljuskovi i toplo prolećno vreme mnogo su izmenili izgled zemlje. Ljudi, koji pre ove promene kao da su bili skriveni po pećinama, razišli su se na sve strane i zaposlili se raznim vrstama obdelavanja. Ptice su veselije pevale, a lišće je napupilo na drveću. Srećna, srećna zemljo! Sad možeš da budeš boravište bogova, ti koja si pre tako kratkog vremena bila gola, vlažna i nezdrava. I moje raspoloženje se popravilo usled divnog izgleda prirode. Prošlost mi se izbrisala iz sećanja, sadašnjost je bila mirna, a budućnost su ulepšavali svetli znaci nade i radosna predviđanja.

# XIII

# ZAGONETNA ARABLjANKA

Sada prelazim na uzbudljiviji deo svoje priče. Ispričaću događaje koji su kod mene izazivali osećanja koja su me, posle onoga što sam nekad bio, učinila onakvim kakav sam sad.

Proleće je brzo odmicalo; nastalo je lepo vreme, i nebo je bilo bez oblaka. Čudilo me je što je drveće koje je ranije bilo ogolelo i crno, sada bilo puno najlepših cvetova i zelenila. Mojim čulima je prijalo i osvežavalo ih stotinu divnih mirisa i stotinu lepih prizora.

Jednoga dana, kad su se moji susedi odmarali od rada — starac je svirao na gitari, a deca su slušala — primetio sam da je Feliksov izraz lica bio neopisivo tužan. U jedan mah otac prekide sviranje, i po njegovom držanju shvatio sam da pita sina za uzrok njegove žalosti. Feliks mu odgovori vedrim glasom, te starac produži da svira, kad neko zakuca na vrata.

Bila je to neka gospođa koja je dojahala na konju, i sa njom jedan seljak kao vođa. Gospođa je bila obučena u crno odelo, a lice joj je pokrivao gust crni veo. Agata postavi neko pitanje, na koje gospođa odgovori izgovorivši samo, prijatnim glasom, Feliksovo ime. Glas joj je bio melodičan, ali drukčiji nego glasovi mojih prijatelja. Čuvši tu reč, Feliks žurno priđe gospođi, koja, kad ga ugleda, podiže veo, i ja ugledah lice anđeoske lepote i izraza. Imala je sjajnu vranu kosu, čudno upletenu; oči crne, ali blage i živahne; crte pravilne i neobično beo ten, a obrazi su joj imali divnu rumenu boju.

Feliks je izgledao ushićen što je vidi. Nije više bilo ni traga žalosti na njegovom licu, koje je sada blistalo od neizmerne radosti, za koju nisam verovao da je bio u stanju da oseti. Oči su mu sijale, a obrazi porumeneli od zadovoljstva. U tom trenutku izgledao mi je isto tako lep kao i strankinja. Ona je ispoljavala različita osećanja; pošto je utrla nekoliko suza iz svojih divnih očiju, pružila je ruku Feliksu, koji je s oduševljenjem poljubio i nazvao je, kako sam razumeo, svojom milom Arabljankom. Izgleda da ga nije razumela, ali se nasmešila. On joj pomože da sjaše, pa je odvede u kuću,

pošto je otpustio njenog vođu. Tu je nešto razgovarao s ocem; zatim mlada strankinja kleče kraj starčevih nogu i htede da mu poljubi ruku, ali on je podiže i nežno zagrli.

Ubrzo sam zapazio da strankinju, iako je izgovarala razgovetne glasove, ali na nekom drugom jeziku, nisu razumevali, niti je ona njih razumela. Pravili su zato razne znake koje nisam shvatao, ali video sam da je njeno prisustvo unelo radost u kuću i odagnalo tugu, kao što sunce rasteruje jutarnju maglu. Naročito je Feliks izgledao srećan, i upućivao svojoj Arabljanki zadovoljne osmehe. Agata, uvek nežna Agata, ljubila je ruke divnoj strankinji, pa pokazujući na brata, objašnjavala je znacima da je bio tužan dok ona nije došla. Tako je prošlo nekoliko časova, a za to vreme njihova lica su izražavala radost, čiji uzrok nisam mogao shvatiti. Ubrzo sam razumeo, po čestom izgovaranju istih glasova koje je strankinja za njima ponavljala, da se ona trudi da nauči njihov jezik. Odmah mi pade na um misao da i ja iskoristim te pouke u istom cilju. Strankinja je na prvom času naučila dvadesetak reči, od kojih sam ja, u stvari, većinu još ranije znao, ali koristio sam druge časove.

Čim se spustio mrak, Agata i Arabljanka se povukoše. Kad su polazile, Feliks poljubi ruku strankinji i reče: „Lažu noć, draga Safija!" On je mnogo duže sedeo razgovarajući sa ocem, a pošto su često ponavljali njeno ime,

zaključio sam da je divna gošća bila predmet njihovog razgovora. Vatreno sam želeo da ih razumem, i mnogo sam se u tome trudio, ali bilo je sasvim nemoguće.

Sledećeg jutra Feliks je otišao na posao. Kad je Agata svršila svoje uobičajene poslove, Arabljanka je sela kraj starčevih nogu, i uzevši njegovu gitaru, odsvirala je nekoliko zanosno lepih melodija, koje su u isti mah mamile iz mojih očiju i suze žalosti i suze radosti. Pevala je kao slavuj u šumi, divnim glasom koji se naizmenično podizao i opuštao.

Kad je završila, pružila je gitaru Agati, koja je u početku odbijala, ali je posle odsvirala neku prostu melodiju, pevajući uz to nežnim glasom, no to nije bilo ni nalik na izvanredno lepu pesme strankinje. Starac je bio razdragan, i rekao je nekoliko reči, koje je Agata pokušavala da objasni Safiji, i kojima je izgleda želeo da iskaže da mu je ona pričinila najveće uživanje svojom muzikom.

Dani su sada prolazili mirno kao i ranije, sa jednom jedinom promenom što je radost zamenila tugu na licima mojih prijatelja. Safija je uvek bila vesela i srećna. Ona i ja brzo smo napredovali u učenju jezika, tako da sam posle dva meseca mogao razumeti većinu reči koje su moji zaštitnici izgovarali.

Za to vreme se i crna zemlja pokrila zelenilom, a zeleni brežuljci prošarali bezbrojnim cvećem, prijatnog mirisa i lepog izgleda, koje je ličilo na zvezde što sijaju bledim sjajem pri mesečevoj svetlosti. Sunce je jače grejalo, a noći su bile vedre i blage. Moje noćne šetnje pričinjavale su mi izvanredno zadovoljstvo, iako su znatno kraće zbog poznog zalaska i ranog izlaska sunca; jer ja se nikad nisam usuđivao da izađem pri dnevnoj svetlosti, plašeći se da ne naiđem na isto postupanje koje sam ranije iskusio u prvom selu na koje sam naišao.

Dane sam provodio u marljivom učenju, da bih što brže savladao jezik; a moram se pohvaliti da sam napredovao brže nego Arabljanka, koja je vrlo malo razumela i govorila isprekidanim rečima, dok sam ja razumevao i umeo da podražavam gotovo svaku reč koju su izgovarali.

Pored toga što sam napredovao u govoru, učio sam takođe i veštinu pisanja, onako kako su oni poučavali strankinju; a to mi je stvaralo široke mogućnosti za uživanje i divljenje.

Knjiga iz koje je Feliks poučavao Safiju bila je *Ruševine carstva* od Volnija. Ja ne bih razumeo sadržinu te knjige da nije Feliks pri čitanju davao opširna

objašnjenja. Rekao je da je izabrao ovu knjigu zato što je pisana deklamatorskim stilom, po ugledu na istočne pisce. Pomoću tog dela stekao sam površno znanje istorije, i pregled nekoliko carevina koje sada postoje na svetu. Ona mi je omogućila da upoznam običaje, vladavine i religije raznih naroda na zemlji. Slušao sam o Azijatima, o neobičnoj genijalnosti i duhovnoj aktivnosti Grka, o ratovima i velikoj vrlini starih Rimljana — o njihovom docnijem propadanju — i o padu njihove moćne carevine; o viteštvu, hrišćanstvu i kraljevima. Slušao sam o otkriću američke hemisfere, i plakao sa Safijom nad zlosrećnom sudbinom njenih prvobitnih stanovnika.

Te čudne priče budile su u meni neobična osećanja. Da li je čovek zaista bio tako moćan, pun vrlina i velikodušan, a u isto vreme tako poročan i nizak? On je izgledao čas kao pravi predstavnik rđavih načela, a čas kao oličenje svega plemenitog i božanskog. Biti veliki duhom i pun vrlina bila je najveća čast koju može postići neko ljudsko biće; a biti nizak i poročan, kao što je zabeleženo da su mnogi bili, značilo je najveće uniženje, nešto još bednije nego što je slepa krpica ili bezopasna glista. Dugo vremena nisam mogao shvatiti kako jedan čovek može da ubija svog bližnjeg, pa čak ni zašto postoje zakoni i vladavine; ali kad sam čuo pojedinosti o poroku i krvoproliću, moje čuđenje je prestalo, a osećao sam odvratnost i gnušanje.

Svaki razgovor mojih suseda otkrivao mi je sada nove i čudne stvari. Dok sam slušao kako Feliks poučava Arabljanku, upoznao sam neobični sistem ljudskog društva. Čuo sam za podelu imovine, za ogromno bogatstvo i bedno siromaštvo, za stalež, poreklo i plemićku krv.

Te reči su me navodile da razmišljam o sebi. Saznao sam da je visoko i neokaljano poreklo udruženo sa bogatstvom predstavljalo ono što su ljudi najviše cenili. Čoveka cene samo ako ima jedno od ovih preimućstava; ali ako nema nijedno, smatraju ga, sem u vrlo retkim slučajevima, za prosjaka i roba, osuđenog da troši svoje snage u korist onog malog broja izabranih. A šta sam bio ja? O svome postanku i tvorcu nisam ništa znao; ali znao sam da nemam ni novca, ni prijatelja, niti ikakve imovine. Osim toga, imao sam užasno nakazno i odvratno telo; nisam čak bio ni istog porekla kao ljudi. Bio sam okretniji od njih, i mogao sam opstati na lošijoj ishrani; velika toplota i hladnoća manje su škodile mome telu; bio sam mnogo većeg rasta nego oni. Jesam li ja onda bio čudovište, rugoba od koje su svi bežali?

Ne mogu ni opisati patnje koje su mi ova razmišljanja donosila. Pokušavao sam da ih odagnam, ali stečeno znanje samo mi je povećavalo tugu. Oh, da sam zauvek ostao u onoj šumi, gde nisam ni znao ni osećao ništa

drugo sem gladi, žeđi i toplote!

Kako je znanje čudno! Prione za čoveka, kad ga je jednom dohvatio, kao lišaj za stenu. Ponekad sam želeo da se otresem svih misli i osećanja; ali sam uvideo da postoji samo jedan način da se savlada osećanje bola, a to je smrt — nešto čega sam se bojao a nisam razumevao. Divio sam se vrlini i nežnim osećanjima svojih suseda, i dopadalo mi se njihovo otmeno ponašanje i lepe osobine. Međutim, nisam imao mogućnosti da opštim s njima, sem na potajni način, kad me nisu ni videli ni znali za mene, što je pre povećavalo nego što je zadovoljavalo moju želju da budem među njima. Nežne Agatine reči i vedri osmesi divne Arabljanke nisu bili upućeni meni. Blago bodrenje starca i živahan razgovor dobroga Feliksa nisu se odnosili na mene, jadnog, nesrećnog bednika.

Druga proučavanja ostavljala su na mene još veći utisak. Čuo sam za razliku između polova i za rađanje dece; kako otac uživa u osmehu odojčeta i nestašlucima starijeg deteta; kako su sav život i brige majčine posvećeni tom dragocenom stvorenju; kako se mladićev duh razvija i stiče znanje. Slušao sam o bratu i sestri, i o svim drugim raznim odnosima koji međusobnim vezama spajaju jedno ljudsko biće sa drugim.

Ali gde su bili moji prijatelji i rođaci? Nikakav otac nije bdio nada mnom dok sam bio mali i nikakva majka nije me usrećivala svojim osmesima i milovanjima; ili, ako i jesu, ceo moj prošli život bio je sada izbrisan, kao neki mračan prostor u kome nisam ništa mogao razlikovati. I u svojim najranijim sećanjima bio sam iste visine i razmera kao sada. Još nikad nisam video stvorenje slično sebi, ili koje je želelo da se sa mnom druži. Ko sam ja? Ovo mi se pitanje stalno vraćalo, ali na njega sam odgovarao samo ječanjem.

Uskoro ću objasniti čemu su težila ova osećanja; ali dopusti mi da se vratim na svoje prijatelje, čiji je život budio u meni tako različita osećanja gneva, radosti i divljenja, ali koja su sva na kraju povećavala moju ljubav i poštovanje prema mojim zaštitnicima, jer sam voleo da ih tako nazivam, naivno i žalosno obmanjujući samog sebe.

# XIV

# ISTORIJA JEDNE PLEMENITOSTI

Prošlo je izvesno vreme pre nego što sam saznao istoriju svojih prijatelja. Ona je bila takva da se morala duboko urezati u moju dušu, pošto je otkrivala mnoge stvari koje su bile interesantne i čudne za nekoga ko je bio, kao ja, bez ikakvog iskustva.

Ime starog čoveka bilo je De Lasej. Poreklom je bio iz Francuske, iz dobre porodice, i tamo je mnogo godina živeo u izobilju, poštovan od onih koji su bili iznad njega a voljen od sebi ravnih. Njegov sin se posvetio službi odbrane svoje otadžbine, a Agata se kretala u društvu najuglednijih žena. Na nekoliko meseci pre mog dolaska živeli su u velikom i raskošnom gradu koji se zove Pariz, okruženi prijateljima. Uživali su u svemu što su im mogli pružiti vrlina, prefinjen duh i ukus, praćeni umerenim bogatstvom.

Safijin otac bio je uzrok njihove propasti. On je bio turski trgovac, i živeo je u Parizu mnogo godina kad se, iz nekih razloga koje nisam mogao saznati, nešto zamerio vladi. Uhapšen je i bačen u tamnicu baš onog dana kad je Safija stigla iz Carigrada da bi živela kod njega. Izveden je na sud i osuđen na smrt. Nepravednost ove osude bila je očigledna. Ceo Pariz bio je ogorčen, i smatralo se da su njegova vera i bogatstvo, pre nego zločin za koji je okrivljen, bili razlog zbog koga je osuđen.

Feliks je slučajno prisustvovao suđenju, pa kad je čuo odluku suda, osetio je nesavladljiv užas i gnev. Odmah se svečano zakleo da će ga osloboditi, a zatim je potražio način da to izvrši. Posle mnogo uzaludnih pokušaja da dobije dozvolu za ulazak u zatvor, pronašao je, na jednom delu zgrade gde nije bilo straže, prozor sa jakim rešetkama kroz koji je ulazila svetlost u tamnicu nesrećnog muhamedanca, koji je, okovan lancima, u očajanju čekao na izvršenje varvarske presude. Feliks je noću prišao rešetkama, i upoznao zatvorenika sa svojim namerama. Začuđen i obradovan, Turčin se trudio da podstakne revnost svoga oslobodioca obećavajući mu nagradu i bogatstvo. Feliks je s prezrenjem odbacio njegove ponude, a kad je ugledao divnu Safiju,

kojoj je bilo dozvoljeno da posećuje oca, i koja mu je znacima izražavala svoju veliku zahvalnost, mladić je morao u sebi priznati da osuđenik ima blago koje će ga potpuno nagraditi za njegov trud i izlaganje opasnosti.

Turčin je brzo zapazio kakav je utisak njegova kći ostavila u Feliksovom srcu, pa se trudio da ga još više pridobije za sebe obećavajući mu njenu ruku, čim bude odveden na sigurno mesto. Feliks je bio isuviše častan da bi prihvatio ovu ponudu, ali je ipak verovao u mogućnost da se taj brak ostvari i da tako dođe do svoje sreće.

U toku sledećih dana, dok su se vršile pripreme za trgovčevo bekstvo, Feliksovu revnost je povećalo nekoliko pisama što je dobio od ove divne devojke, koja je našla načina da izrazi svoje misli na jeziku svoga dragana uz pomoć jednog starog očevog slute, koji je znao francuski. Zahvaljivala mu se najtoplijim rečima za uslugu koju je želeo da učini njenom ocu, a u isto vreme se pomalo žalila na svoju sudbinu.

Ja imam kopije tih pisama, jer sam našao načina, dok sam stanovao u onoj kolibi, da nabavim pribor za pisanje, a pisma su često bila u Feliksovim i Agatinim rukama. Pre nego što odem, daću ih tebi da bih ti dokazao istinitost svoje priče; ali sada, pošto se sunce već nisko spustilo, imaću samo toliko vremena da ti ponovim ono što je u njima bilo glavno.

Safija je ispričala da je njena majka bila Arabljanka hrišćanske vere, koju su Turci uhvatili i odveli u ropstvo.

Njena lepota osvojila je srce Safijinog oca, koji se oženio njome. Mlada devojka je s oduševljenjem govorila o svojoj majci, koja je, rođena u slobodi, prezirala ropstvo u kome je tada živela. Ona je upućivala svoju kćer u osnovna načela svoje vere, i naučila je da teži ka većem umnom razvitku i nezavisnosti duha, što je bilo zabranjeno ženama muhamedanske vere. Majka je umrla ali njene pouke neizbrisivo su se urezale u sećanje Safiji, koja se gnušala i od same pomisli da se ponovo vrati u Aziju i da bude zatvorena među zidove harema, gde bi joj bilo dozvoljeno da se bavi samo detinjastim stvarima, što nije odgovaralo njenoj prirodi, jer je bila navikla na uzvišene ideje i plemenita stremljenja. Zato je očaravala mogućnost da se uda za hrišćanina i da ostane u zemlji u kojoj je ženama dozvoljeno da imaju izvestan položaj u društvu.

Određen je dan za pogubljenje Turčina, ali on je te noći pobegao iz tamnice i još pre jutra nalazio se nekoliko milja daleko od Pariza. Feliks je bio nabavio pasoše na očevo, sestrino i svoje ime. Prethodno je saopštio plan ocu, koji je potpomogao njegovo izvođenje na taj način što je napustio svoju

kuću, pod izgovorom da putuje, i sakrio se sa ćerkom u nekom zabačenom delu Pariza.

Feliks je otpratio begunca kroz Francusku do Liona, pa preko Mon Senija do Leghorna, gde je trgovac odlučio da sačeka povoljnu priliku da se prebaci u neku tursku pokrajinu.

Safija je rešila da ostane sa ocem do njegovog odlaska, a Turčin je ponovio svoje obećanje da će se ona pre toga venčati sa njegovim spasiocem. Feliks je ostao sa njima u očekivanju tog događaja; u međuvremenu je uživao u Arabljankinom društvu, koja je prema njemu pokazivala najiskreniju i najnežniju ljubav. Razgovarali su preko tumača, a ponekad samo pogledima; i ona mu je pevala divne melodije iz svoje otadžbine.

Turčin je dozvoljavao ovu prisnost, i podržavao nade mladih ljubavnika, dok je u duši pravio sasvim drukčije planove. On se gnušao i same pomisli da se njegova kći uda za hrišćanina, ali se bojao Feliksovog gneva ako pokaže svoje raspoloženje. Znao je da je još u vlasti svog oslobodioca, koji ga je mogao izdati italijanskoj državi, u kojoj su se nalazili. Zato je smišljao stotinu planova kako da ga i dalje obmanjuje dok to bude potrebno, i kako da krišom povede kćer sa sobom kad bude odlazio. Vesti koje su stigle iz Pariza pomogle su mu u tim planovima.

Francuska vlada bila je veoma ogorčena zbog bekstva svoje žrtve, i nije štedela truda da pronađe i kazni njenog spasioca. Feliksova zavera brzo je otkrivena, i De Lasej i Agata bačeni su u tamnicu. Ova vest stiže do Feliksa i probudi ga iz divnog sna. Njegov slepi i stari otac i njegova nežna sestra ležali su u nekoj memljivoj tamnici, dok je on uživao u slobodi u društvu devojke koju voli. Ova ga je misao mučila. Zato se brzo sporazumeo sa Turčinom da, ako ovaj nađe povoljnu priliku za bekstvo pre nego što se Feliks bude vratio u Italiju, Safija ostane u jednom manastiru u Leghornu. Zatim, ostavljajući divnu Arabljanku, Feliks požuri u Pariz da se preda na milost zakonu, nadajući se da će na taj način osloboditi De Laseja i Agatu.

U tome nije uspeo. Ostali su u zatvoru pet meseci dok nije došlo do suđenja. Osuđeni su na konfiskaciju imovine i večito izgnanstvo iz otadžbine.

Našli su bedno sklonište u Nemačkoj, u seoskoj kući u kojoj sam ih ja našao. Feliks je ubrzo saznao da je podmukli Turčin, zbog koga su on i njegova porodica pretrpeli nečuvene patnje, kad je čuo da je njegov spasilac osuđen na siromaštvo i propast, izneverio čast i poštenje, pa je sa ćerkom napustio Italiju. Feliksa je uvredio na taj način što mu je poslao izvesnu sumu novca da bi mu pomogao, kako je rekao, dok ne nađe načina kako će se

ubuduće izdržavati.

Takvi su bili događaji koji su tištali Feliksa kad sam ga prvi put video, i zato je bio najnesrećniji u porodici. On je mogao podneti siromaštvo, i dok je ta nevolja bila nagrada za njegovu vrlinu, ponosio se njome; ali još teže i nepopravljive nesreće bile su Turčinova nezahvalnost i gubitak voljene Safije. Sada je dolazak Arabljanke udahnuo nov život u njegovu dušu.

Kad je u Leghorn stigla vest da je Feliksu oduzeto bogatstvo i položaj, trgovac naredi svojoj kćeri da ne misli više na svog dragana, već da se spremi za povratak u otadžbinu. Ta naredba je vređala Safijinu plemenitu prirodu. Zato je pokušala da se usprotivi ocu, no on se ljutito udalji, ponavljajući svoju tiransku naredbu.

Nekoliko dana docnije Turčin uđe u sobu svoje kćeri i u hitnji joj reče kako ima razloga da veruje da je njegovo mesto boravka u Leghornu otkriveno, i da će ga ubrzo predati francuskim vlastima. Zato je uzeo u najam jednu lađu da ga odveze do Carigrada, te će krenuti kroz nekoliko časova. Rešio je da ostavi svoju kćer pod nadzorom jednog poverljivog sluge, s tim da posle dođe za njim sa glavnim delom njegove imovine, koja još nije bila stigla u Leghorn.

Kad je ostala sama, Safija je razmišljala o tome kako da postupi u ovakvim prilikama. Život u Turskoj bio joj je mrzak. Tome su se protivili i njena vera i njena osećanja. Iz nekih očevih hartija, koje su joj došle do ruku, saznala je za izgnanstvo svoga dragana i gde se on tada nalazio. Neko vreme je oklevala, ali na kraju je donela odluku. Ponevši sa sobom nešto nakita koji joj je pripadao, i izvesnu sumu novca, napustila je Italiju u pratnji jedne devojke rodom iz Leghorna, koja je malo razumevala turski jezik, i otputovala za Nemačku.

Srećno je stigla do jedne varoši oko dvadeset milja udaljene od De Lasejeve kuće, gde se njena pratilja teško razbolela. Safija je negovala s velikom predanošću, ali jadna devojka je umrla, pa je Arabljanka ostala sama, ne znajući jezik te zemlje, i potpuno neupućena u život u svetu. Ali je došla u dobre ruke. Italijanka je bila pomenula ime mesta u koje su se uputile, pa se posle njene smrti sopstvenica kuće u kojoj su stanovale pobrinula da Safija bezbedno stigne do kuće svog dragana.

# XV

# NEUSPEH

To je istorija mojih dragih prijatelja. Ona me je duboko potresla. Naučio sam, sa gledišta društvenog života koje se tu odražavalo, da se divim njihovim vrlinama i da prezirem ljudske poroke.

U to vreme gledao sam na zločin kao na neko daleko zlo. Pred mojim očima stalno su bili dobrota i plemenitost, koji su u meni budili želju da i ja budem učesnik na toj pozornici života, na kojoj se iznosilo i isticalo tako mnogo divnih osobina. Međutim, kad pričam o razvitku svoje inteligencije, ne smem izostaviti događaj koji se desio u početku meseca avgusta iste godine.

Jedne noći, za vreme moje uobičajene šetnje u susednoj šumi, gde sam prikupljao sebi hranu i nalazio gorivo za svoje zaštitnike, našao sam na zemlji jednu kožnu torbu, u kojoj su bili neki delovi odeće i nekoliko knjiga. Žudno zgrabih taj plen, i vratih se s njim u kolibu. Knjige su srećom bile napisane jezikom čije sam osnove naučio od ukućana. Te knjige su bile *Izgubljeni raj,* jedna sveska Plutarhovih *Života* i Verte*rove patnje.* Bio sam veoma radostan što imam to blago. Neprekidno sam proučavao ta dela i pomoću njih izoštravao svoj duh, dok su moji prijatelji obavljali svoje redovne poslove.

Teško mogu da opišem dejstvo koje su te knjige imale na mene. One su u meni izazivale nebrojeno novih pojmova i osećanja, što me je ponekad dovodilo do ushićenja, ali me je još mnogo češće bacalo u najveću potištenost. U *Verterovim patnjama,* pored zanimljivosti jednostavne i potresne priče, raspravlja se o mnogim pitanjima i razjašnjavaju se mnoge stvari koje su mi bile nejasne, tako da sam u toj knjizi našao beskrajan izvor za razmišljanje i divljenje. Lepo i otmeno ponašanje koje se tu opisuje, kao i uzvišene misli i osećanja, odgovarali su mome iskustvu kod mojih zaštitnika, i potrebama koje sam uvek živo osećao u duši. Verovao sam da je sam Verter divniji od svih bića koja sam video ili mogao zamisliti; njegov karakter nije

bio pretenciozan, ali se duboko urezivao u sećanje. Raspravljanja o smrti i samoubistvu morala su me čuditi. Nisam ni pokušavao da ocenjujem vrednost tog dela, a ipak sam naginjao mišljenju glavnog junaka, čiju sam smrt oplakao, iako je nisam razumeo.

Ipak, dok sam čitao, mnoge stvari sam primenjivao na svoja lična osećanja i položaj. Nalazio sam da sam sličan, a ipak u isto vreme neobično različit od ljudi o kojima sam čitao i onih čiji sam razgovor pratio. Saosećao sam sa njima i donekle ih razumevao, ali moj duh je bio nerazvijen. Ja nisam ni od koga zavisio i ni za koga nisam bio vezan. „Mogao sam slobodno nestati“, i niko ne bi zažalio za mnom. Moje telo je ružno a stas džinovski. Šta to znači? Ko sam ja? Šta sam ja? Odakle sam došao? Kakva je moja budućnost? Stalno sam ponavljao ova pitanja, ali nisam bio u stanju da nađem odgovor na njih.

Sveska Plutarhovih *Života,* koju sam našao, sadržavala je istorije prvih osnivača starih republika. Ova knjiga imala je sasvim drukčije dejstvo na mene nego *Verterove patnje.* Iz Verterovih maštanja saznao sam šta su to seta i potištenost, ali Plutarh me je naučio uzvišenim mislima; on me je uzdizao van domaka mojih nesrećnih misli, da bih se divio junacima iz starih vremena, i zavoleo ih. Mnoge stvari koje sam pročitao premašile su moje razumevanje i iskustvo. Imao sam veoma zbrkane pojmove o kraljevstvima, o velikim zemljinim prostranstvima, ogromnim rekama i beskrajnim morima. Ali sam bio potpuno neupoznat sa varošima i velikim ljudskim zajednicama. Kućica mojih zaštitnika bila je jedina škola u kojoj sam proučavao ljudsku prirodu, dok je ova knjiga pružala nove i šire vidike. Čitao sam o ljudima koji su se bavili državnim poslovima, vladali drugim ljudima ili ih ubijali. Osećao sam kako se u meni rađa velika žudnja za vrlinom i odvratnost prema poroku, ukoliko sam razumevao značenje ovih reči, koje su se, kako sam ih ja primenjivao, odnosile samo na zadovoljstvo i bol. Podstaknut tim osećanjima, divio sam se, naravno, miroljubivim zakonodavcima, Numi, Solonu i Likurgu, više neto Romulu i Tezeju. Ti utisci duboko su se urezali u moju dušu i zbog patrijarhalnog života mojih zaštitnika. Da me je prvi put doveo u vezu sa ljudima neki mladi vojnik koji je žudeo za spavam i ubijanjem, možda bih bio prožet drukčijim osećanjima.

Međutim, *Izgubljeni raj* izazvao je kod mene mnogo dublja uzbuđenja. Čitao sam ga kao pravu istoriju, isto tako kao što sam čitao i ostale knjige koje su mi došle do ruku. Osećao sam čuđenje i strahopoštovanje koje može da izazove slika svemogućeg boga, koji ratuje sa bićima koja je stvorio. Često sam dovodio u vezu sa sobom razne okolnosti, pošto mi je ta sličnost padala u

oči. Kao Adam, izgleda da ni ja nisam bio vezan nikakvim sponama za ma kakvo drugo biće koje postoji; ali njegov položaj mnogo se razlikovao od maga u svakom drugom pogledu. On je bio stvoren božjim rukama kao savršeno biće, srećno i napredno, i njegov ga je tvorac čuvao naročito brižljivo; bilo mu je dozvoljeno da razgovara sa višim bićima, i da od njih stiče znanja; a ja sam bio nesrećan, bespomoćan i usamljen. Mnogo puta smatrao sam da je sotona bio simbol koji je bolje odgovarao mom stanju, jer se često u meni, kao i u njemu, rađala žučna zavist kad sam posmatrao sreću svojih zaštitnika.

Još jedna okolnost potvrdila je i osnažila ta moja osećanja. Ubrzo posle dolaska u kolibu, našao sam neke spise u džepu odela koje sam uzeo iz tvoje laboratorije. U početku nisam obraćao pažnju na njih, ali sada, kad sam bio u stanju da protumačim slova kojima su bili napisani, počeo sam da ih pažljivo proučavam. To je bio tvoj dnevnik koji si vodio u toku četiri meseca pre nego što si mene stvorio. Podrobno si u njemu opisao sve što si preduzimao u toku svoga rada, a ti podaci bili su izmešani sa pričanjem domaćih događaja. Besumnje se sećaš tih spisa. Evo ih. U njima je opisano sve što se odnosi na moje poreklo; iznete su sve pojedinosti tog niza odvratnih postupaka koji su do njega doveli. Najdetaljniji opis moje grozne i gnusne ličnosti izražen je rečima koje su pokazivale tvoje sopstveno gnušanje, dok je pak moje postalo neizdržljivo. Zgadilo mi se dok sam čitao. „Neka je proklet dan kad sam oživeo!“ uzviknuo sam užasnut. „Prokleti tvorče! Zašto si napravio tako strašno čudovište da si se čak i ti s odvratnošću okrenuo od mene? Bog je, iz sažaljenja, napravio čoveka lepim i privlačnim, po svojoj sopstvenoj slici; ali ja sam tvoja rđava kopija, još užasnija baš zbog te sličnosti. Sotona je imao svoje drugove, đavole, da mu se dive i da ga hrabre, a ja sam usamljen i omrznut!“

Takve su bile moje misli u časovima potištenosti i usamljenosti. Ali kad sam razmišljao o vrlini svojih prijatelja, o njihovoj prijatnoj i dobroćudnoj naravi, uveravao sam sebe da će se oni sažaliti na mene, i da se neće obazirati na moju nakaznost kad budu saznali koliko se divim njihovim vrlinama. Zar bi mogli oterati sa svoga praga nekog, ma kako da je čudovište, ko ih moli za saučešće i prijateljstvo? Rešio sam bar da ne očajavam, nego da se u svakom pogledu pripremim za sastanak sa njima, koji će odlučiti moju sudbinu. Odložio sam svoj pokušaj za još nekoliko meseci, jer mi je značaj koji sam pripisivao uspehu ulivao strah da ću se možda razočarati. Osim toga, uviđao sam da se moje znanje proširuje svakodnevnim iskustvom, pa nisam hteo ništa da preduzmem dok se moj um ne razvije u toku još nekoliko meseci.

Za to vreme u kući se dogodilo nekoliko promena. Safijino prisustvo donosilo je sreću njenim stanovnicima. Primetio sam takođe da je zavladalo veće izobilje. Feliks i Agata provodili su više vremena u razgovoru i zabavljanju, a posluga im je pomagala u poslovima. Nisu izgledali bogati, ali su bili zadovoljni i srećni; osećanja su im bila vedra i smirena, dok su moja svakim danom postojala sve uznemirenija. Što sam sticao više znanja, sve jasnije sam uviđao kakav sam bedni prognanik. Istina, gajio sam nadu, ali i nje je nestalo kad sam video svoj lik u vodi, i svoju senku pri mesečini, iako su to bile bleda slika i nestalna senka.

Trudio sam se da suzbijem svoj strah i da se pripremim za pokušaj koji sam odlučio da učinim za nekoliko meseci. Ponekad sam dopuštao da moje misli, bez kontrole razuma, lutaju rajskim poljima, i usuđivao se da zamišljam kako ljubazna i divna stvorenja saosećaju sa mnom i bodre me kad sam tužan. Njihova anđeoska lica smešila su se i donosila mi utehe. No, sve je to bio samo san. Nije bilo nikakve Eve da ublaži moj bol i da podeli misli sa mnom; bio sam sasvim sam. Sećao sam se kako je Adam proklinjao svoga tvorca. A gde je bio moj? On me je napustio. Zato sam ga, u ogorčenju, proklinjao.

Tako je prošla jesen. Gledao sam sa iznenađenjem, i žaljenjem, kako lišće vene i opada, i kako priroda ponovo dobija pust i sumoran izgled, kakav je imala kad sam prvi put ugledao šumu i divni mesec. Međutim, nije mi smetalo tmurno vreme, jer sam po svom telesnom sastavu mogao bolje podnositi hladnoću nego toplotu. Pri svemu tome, najviše sam uživao da posmatram cveće, ptice i vedar izgled prirode u leto. Kad je toga nestalo, obratio sam veću pažnju na svoje susede. Njihova sreća nije se umanjila zbog toga što je leto prošlo. Oni su se voleli i saosećali jedno s drugim, a njihovu radost, koja je od njih samih zavisila, nisu remetile promene koje su se oko njih odigravale. Što sam ih duže posmatrao, tim je veća bila moja želja da potražim njihovu zaštitu i naklonost. Iz sveg srca žudeo sam da me ovi prijatni ljudi upoznaju i zavole. Najviše što sam se mogao nadati bilo je da vidim kako blagonaklono upravljaju u mene nežne poglede. Nisam se usuđivao ni da pomislim da će se okrenuti od mene sa prezirom i gnušanjem. Siromahe koji su se zaustavljali pred njihovim vratima nikad nisu terali. Istina, ja sam tražio nešto dragocenije nego što je malo hrane ili odmora: ja sam tražio ljubaznost i saosećanje, i nisam smatrao da sam potpuno nedostojan toga.

Nastala je zima. Tako su se smenila sva godišnja doba, otkako sam ušao u

život. U to vreme, svu pažnju posvećivao sam planu kako da se pojavim u kući svojih zaštitnika. Smišljao sam razne planove, ali na kraju sam se zadržao na ovome: ući ću u kuću kad slepi starac bude sam. Toliko sam bio pametan da uvidim da je moja neprirodna nakaznost bila glavni razlog što su me se užasavali svi koji su me ranije videli. Moj glas, iako grub, nije bio neprijatan. Zato sam mislio da ću, ako u odsustvu njegove dece pridobijem blagonaklonost starog De Laseja, možda njegovim posredovanjem uspeti da me prime i moji mlađi zaštitnici.

Jednog dana, kad je sunce obasjavalo požutelo lišće rasuto po zemlji donoseći vedrinu, iako nije grejalo, Safija, Agata i Feliks odoše u dužu šetnju, a starac je po svojoj želji ostao kod kuće. Kad su njegova deca otišla, on uze svoju gitaru i odsvira nekoliko tužnih ali prijatnih melodija, prijatnijih i tužnijih nego što sam ikad ranije čuo da svira. U početku mu je lice bilo ozareno radošću, ali postepeno postade zamišljeno i žalosno. Najzad je ostavio instrument i sedeo udubljen u misli.

Moje srce poče brzo da kuca. To je bio pravi čas kad treba da učinim pokušaj koji će ispuniti moje nade ili potvrditi moju bojazan. Posluga je otišla na obližnji sajam. Sve je bilo tiho, i u kući i van nje. Bila je to izvanredna prilika; a ipak, kad sam pošao da sprovedem svoj plan u delo, noge mi pokleknuše i sručih se na pod. Ponovo sam ustao, pa prikupivši svu snagu, uklonih daske koje sam stavljao ispred kolibe da bih prikrio svoje sklonište. Svež vazduh me okrepi, i ja se sa novom odlučnošću približih vratima njihove kuće.

Zakucao sam na vrata.

— Ko je? upita starac. Slobodno.

Ja uđoh.

— Izvinite što smetam, rekoh. Ja sam putnik željan malo odmora. Mnogo biste mi učinili ako biste mi dozvolili da ostanem nekoliko trenutaka kraj vatre.

— Uđite, reče De Lasej. Pokušaću ako mogu da zadovoljim vaše potrebe; ali, na nesreću, moja deca nisu kod kuće, pa kako sam ja slep, bojim se da ću teško moći da vam spremim nešto za jelo.

— Ne trudite se, ljubazni domaćine, ja imam hrane. Potrebno mi je samo da se ogrejem i odmorim.

Kad sam seo, nastala je tišina. Znao sam da mi je svaki minut bio dragocen, a ipak nisam mogao da se odlučim kako da počnem razgovor, kad

mi se starac obrati:

— Po jeziku koji govorite, stranče, rekao bih da ste moj zemljak. Jeste li Francuz?

— Nisam ali sam vaspitan u jednoj francuskoj porodici, pa znam taj jezik. Sada nameravam da potražim zaštitu od nekih svojih prijatelja, koje iskreno volim i u čiju se naklonost uzdam.

— Jesu li oni Nemci?

— Ne, Francuzi su. No, da promenimo temu. Ja sam nesrećno i usamljeno stvorenje. Nemam ni rođaka ni prijatelja na ovome svetu. Ovi dobri ljudi, kojima sam se uputio, nikad me nisu videli i ne znaju ništa o meni. Ispunjen sam strahom, jer ako tu ne uspem, biću zauvek prognanik na ovome svetu.

— Ne očajavajte. Zaista je nesrećan onaj vo nema prijatelja; ali ljudska srca su puna bratske ljubavi i milosrđa, kad to nije na štetu njihovih ličnih interesa. Zato se pouzdajte u svoje nade i ne očajavajte, ako su ti vaši prijatelji tako dobri i plemeniti.

— Oni su dobri, oni su najdivnija stvorenja na svetu, ali, nažalost, imaju predubeđenje protiv mene. Ja imam dobru narav; život mi je dosad bio neporočan i donekle koristan; ali kobna predrasuda zasenjuje im oči, pa umesto da u meni gledaju osećajnog i nežnog prijatelja, oni vide samo odvratno čudovište.

— To je zaista nesreća; ali ako ste stvarno tako besprekorni, zar ih ne možete razuveriti?

— Baš nameravam da to pokušam, i zbog toga osećam nesavladljiv strah. Ja nežno volim ove prijatelje. Mnogo meseci činio sam im svakodnevne pažnje a da nisu to ni znali. Međutim, oni veruju da želim da im nanesem zlo, i to je predubeđenje koje bih hteo da pobedim.

— Gde ti prijatelji žive?

— Ovde blizu.

Starac zastade malo, a onda produži:

— Ako mi iskreno poverite sve pojedinosti svoje priče, možda ću vam pomoći da ih razuverite. Ja sam slep pa ne mogu da vas ocenim po izrazu lica; no ima nečega u vašim rečima što me ubeđuje u vašu iskrenost. Ja sam siromašan izgnanik, ali će mi pričiniti pravo zadovoljstvo da budem na usluzi nekom ljudskom biću.

— Divni čoveče! Zahvaljujem vam i primam vašu plemenitu ponudu.

Podižete me iz prašine svojom dobrotom, i verujem da mi, uz vašu pomoć, neće biti uskraćeni ni društvo ni naklonost vaših bližnjih.

— Ne dao bog! Čak ni da ste pravi zločinac; jer samo to vas može baciti u očajanje i odvratiti od vrline. I ja sam nesrećan; ja i moja porodica bili smo osuđeni, iako smo nevini. Zato možete verovati da razumem vašu nesreću.

— Kako da vam zahvalim, moj najveći i jedini dobrotvore? Prvi put sam iz vaših usta čuo ljubazne reči koje su meni upućene. Uvek ću vam biti zahvalan. Vaša dobrota daje mi nade da ću uspeti kod onih prijatelja s kojima želim da se sastanem.

— Mogu li znati imena tih vaših prijatelja i gde stanuju?

Ja zastadoh. Ovo je, pomislih, trenutak odluke koja će mi doneti sreću, ili me lišiti nje zauvek. Uzalud sam pokušavao da prikupim dovoljno snage da mu odgovorim, ali taj napor me je sasvim iscrpao. Spustio sam se na stolicu i glasno zajecao. U tom trenutku začuh korake svojih mlađih zaštitnika. Nisam imao ni trenutka za gubljenje. Zgrabivši starčevu ruku, povikah:

— Došlo je vreme! Spasite me i zaštitite me! Vi i vaša porodica prijatelji su koje tražim. Ne napuštajte me u odsudnom času!

— Blagi bože! uzviknu starac, ko ste vi?

U tom trenutku otvoriše se kućna vrata i uđoše Feliks, Safija i Agata. Ko bi mogao opisati njihov užas i zaprepašćenje kad me ugledaše? Agata se onesvestila, a Safija, nesposobna da pomogne svojoj prijateljici, izjurila je iz kuće. Feliks priskoči i natčovečanskom snagom odgurnu me od svog oca, čija sam kolena bio obgrlio. U nastupu besa, on me baci na pod i snažno udari štapom. Mogao sam ga raskinuti na komade, kao što lav rastrže antilopu; ali srce mi se steglo od gorkog razočaranja, te sam se uzdržao. Kad sam video da namerava ponovo da me udari, izađoh iz kuće savladan bolom i tugom, te se u opštoj zabuni neprimetno sklonih u svoju kolibu.

# XVI

# ČUDOVIŠTE POSTAVLjA ZAHTEV

Prokleti, prokleti tvorče! Zašto još živim? Zašto nisam u tom času utrnuo iskru života koju si mi ti tako samovoljno podario? Ne znam. Još me nije bilo savladalo očajanje. Osećao sam bes i želju za osvetom. Mogao sam sa zadovoljstvom uništiti kuću i njene stanovnike, i uživati u njihovim vapajima i nesreći.

Kad se spustila noć, napustio sam svoje sklonište i lutao po šumi. Pošto me više nije zadržavao strah da će me ma ko pronaći, dao sam oduške svome bolu strašno urlajući. Ličio sam na divlju zver koja je raskinula kljusa u koja je bila uhvaćena. Uništavao sam sve što mi se nalazilo na putu i jurio kroz šumu hitro kao jelen. O! kako sam strašnu noć proveo! Zvezde su blistale sjajem kao da mi se podsmevaju, a ogolelo drveće mahalo je nada mnom svojim granama. S vremena na vreme prijatna pesma neke ptice poremetila bi tišinu koja je svuda vladala. Sve, osim mene, počivalo je u miru i zadovoljstvu. Ja sam, kao sotona, nosio pakao u sebi. Pošto nisam našao sažaljenja, želeo sam da obaram drveće, da širim pustoš i propast, pa onda da sednem i uživam u tom uništenju.

Međutim, to je bilo suviše snažno osećanje, koje nije moglo potrajati. Umorio sam se od preteranog telesnog naprezanja, te sam se u bespomoćnom očajanju spustio na vlažnu travu. Među tolikim ljudima nije bilo nikoga ko bi me žalio ili mi pomogao; pa zar da budem dobar prema svojim neprijateljima? Ne: od tog trenutka objavio sam večiti rat ljudskom rodu, a na prvom mestu onome ko me stvorio i gurnuo u ovu nepodnošljivu nevolju.

Sunce se rodilo. Čuo sam ljudske glasove, i znao sam da je bilo nemoguće da se u toku dana vratim u svoje pribežište. Stoga sam se sakrio u gusto šiblje i odlučio da sledeće časove posvetim razmišljanju o svom položaju.

Prijatna sunčeva svetlost i čist vazduh malo me umiriše. Kad sam pomislio o onome što se dogodilo prethodnog dana, došao sam do zaključka da sam prenaglio. Stvarno sam neoprezno postupio. Bilo je očigledno da sam svojim

govorom zainteresovao oca u svoju korist, i bio sam lud što sam se pokazao njegovoj deci i uplašio ih. Trebalo je da se stari De Lasej privikne na mene, pa da se postepeno pojavim pred ostalim članovima njegove porodice tek onda kad budu pripremljeni za moj dolazak. Ipak nisam verovao da se moja greška ne može popraviti. Stoga sam, posle dužeg razmišljanja, odlučio da se vratim u kuću, da potražim starca i da ga svojim objašnjenjima pridobijem za sebe.

Te misli me umiriše, pa posle podne zaspah dubokim snom; ali zbog velikog uzbuđenja nisam imao mirne snove. Užasna scena koja se odigrala prethodnog dana neprekidno mi je bila pred očima: žene su bežale, a razbesneli Feliks odvlačio me od očevih nogu. Probudio sam se iznuren, pa kad sam video da je već noć, izvukao sam se iz svog skrovišta i pošao da tražim hranu.

Kad sam utolio glad, uputio sam se dobro poznatom stazom koja je vodila ka kućici. Tamo je sve bilo tiho. Uvukao sam se u svoju kolibu i tu se smirio očekujući uobičajeni čas kad se porodica budi. Taj čas je prošao, sunce je visoko odskočilo na nebu, ali ukućani se nisu pojavljivali. Sav sam drhtao, bojeći se neke strašne nesreće. Unutrašnjost kuće bila je mračna, i nije se čulo nikakvo kretanje. Muke koje sam podnosio zbog tolike neizvesnosti ne mogu se ni opisati.

Uskoro naiđoše dva seljaka, koji zastadoše kraj kuće i počeše da razgovaraju, praveći nagle pokrete rukama. Nisam razumeo šta su rekli, pošto su govorili jezikom toga kraja, koji se razlikovao od jezika mojih zaštitnika. Međutim, ubrzo potom dođe Feliks sa još nekim čovekom, što me je iznenadilo, jer sam znao da tog jutra nije izišao iz kuće. Zato sam nestrpljivo očekivao da saznam iz njegovog govora šta je značio ovaj njegov neobičan dolazak.

— Zar mislite, upita njegov pratilac, da ćete biti prinuđeni da platite tromesečnu kiriju i da izgubite proizvode iz svoje bašte? Ja ne želim da se time koristim, pa vas zato molim da nekoliko dana razmislite o svojoj odluci.

— Potpuno je beskorisno, odgovori Feliks. Mi nikad više ne možemo stanovati u vašoj kući. Život moga oca u najvećoj je opasnosti usled događaja koji sam vam ispričao. Moja žena i sestra nikad se neće povratiti od straha koji su pretrpele. Molim vas da me više ne nagovarate. Preuzmite kuću koju ste nam izdali i pustite me da pobegnem odavde.

Feliks je sav drhtao dok je ovo govorio. On i njegov pratilac uđoše u kuću, u kojoj ostadoše nekoliko trenutaka, a zatim se udaljiše. Nikad više nisam video nikoga iz porodice De Lasej.

Ostao sam do kraja dana u kolibi, u stanju potpunog i nemog očajanja. Moji zaštitnici su otišli, i tako prekinuli moju jedinu vezu sa svetom. Prvi put su mi osećanja mržnje i želja za osvetom ispunili grudi. Nisam se trudio da ih obuzdam, već sam pustio da me ponesu, mislio sam samo na uvredu i smrt. Kad sam se setio svojih prijatelja, blagog De Lasejevog glasa, nežnog Agatinog pogleda i izvanredne Arabljankine lepote, ova osećanja su se stišavala; grunuše mi suze i malo sam se umirio. Ali kad sam pomislio na to kako su me odgurnuli od sebe i napustili, ponovo su me obuzeli gnev i bes; pa pošto nisam mogao da povredim nikakvo ljudsko biće, iskaljivao sam svoj bes na mrtvim stvarima. Kad se opustila noć, stavio sam razne lako zapaljive predmete oko kuće, pa pošto sam uništio sve tragove obrađivanja u vrtu, čekao sam, jedva obuzdavajući nestrpljenje, da zađe mesec kako bi uradio što sam naumio.

Kad je noć odmakla, podiže se žestok vetar iz šume i brzo rastera oblake koji su lutali po nebu. Vetar je besneo kao neka snažna lavina i u meni izazivao neku vrstu ludila koje je prelazilo sve granice razuma i rasuđivanja. Upalio sam jednu suvu granu i počeo pomamno da igram oko proklete kuće, očiju stalno uprtih u zapadni deo horizonta, čiju je ivicu mesec gotovo dodirivao. Najzad nestade jednog dela mesečevog kotura, i ja uz glasan krik zamahnuh svojom buktinjom. Ona pade i zapali slamu, vres i šiblje koje sam bio prikupio. Vetar je sve više raspaljivao vatru, koja je brzo obavila i zahvatila kuću, ližući je svojim mnogobrojnim plamenim jezicima koji su sve uništavali.

Čim sam se uverio da se više ne može spasti nijedan deo kuće, udaljio sam se i potražio utočište u šumi.

A sada, kad je preda mnom bio ceo svet, kuda da pođem? Odlučio sam da pobegnem od mesta svoje nesreće; ali za mene, omrznutog i prezrenog, svaka zemlja mora biti podjednako strašna. Najzad si mi pao na pamet ti. Iz tvog dnevnika saznao sam da si ti moj otac i tvorac; pa, kome bi se drugom obratio ako ne tebi, koji si mi dao život? U poukama koje je Feliks davao Safiji nije bila izostavljena ni geografija. Tako sam naučio položaje raznih država na svetu. Ti si pominjao Ženevu kao svoj rodni grad, te sam odlučio da pođem u to mesto.

Ali kako da nađem put? Znao sam da moram poći u pravcu jugozapada kako bih stigao na mesto opredelenja. Sunce mi je bilo jedini vođ. Nisam znao imena gradova kroz koje treba da prođem, niti sam mogao tražiti obaveštenja od ma kog ljudskog bića; ali nisam očajavao. Jedino sam od tebe

mogao očekivati pomoć, mada prema tebi ništa drugo nisam osećao sem mržnje. Neosetljivi, bezdušni tvorče! Obdario si me svešću i osećanjima, a zatim on me ubacio među ljude kao predmet njihovog prezira i gnušanja. Samo sam od tebe mogao zahtevati sažaljenje i pomoć, te sam odlučio da od tebe potražim pravdu koju sam uzalud pokušavao da dobijem od nekog drugog bića u ljudskom obliku.

Moje putovanje bilo je dugo, a patnje koje sam podnosio velike. Bila je pozna jesen kad sam napustio oblast u kojoj sam tako dugo živeo. Putovao sam samo noću, plašeći se da ne sretnem neko ljudsko stvorenje. Priroda je oko mene venula, a sunce slabije grejalo; kiša i sneg padali su na mene; velike reke su se smrzavale; zemljina površina postala je tvrda, hladna i ogolela, a ja nisam nalazio zaklona. Oh, zemljo! Kako sam često kleo onoga ko me je stvorio! Nestalo je moje blage prirode: bio sam pun gorčine i jeda. Što sam se više približavao tvojoj kući, sve sam jače osećao kako se u meni budi osvetnički duh. Pao je sneg i voda se smrzla, ali ja se nisam odmarao. S vremena na vreme neke okolnosti pokazivale su mi pravac, a imao sam i jadnu mapu te zemlje; ali često sam skretao daleko od pravog puta. Žestina mojih osećanja nije mi dozvoljavala da odahnem. Sve što mi se usput dešavalo samo je povećavalo moj bes i očajanje. Ali jedan događaj koji se odigrao kad sam stigao na švajcarsku granicu, kad je sunce ponovo počelo da greje a zemlja ozelenela, naročito je povećao moju ogorčenost i mržnju.

Obično sam se odmarao u toku dana a putovao samo noću, kad sam bio siguran da me ljudi neće primetiti. Jednog jutra, međutim, kad sam video da me put vodi kroz gustu šumu, usudio sam se da produžim putovanje i posle sunčevog izlaska. To je bio jedan od prvih prolećnih dana, pa su divna sunčeva svetlost i mirišljavi vazduh čak i mene razveselili. U meni su ponovo počela da se bude osećanja nežnosti i zadovoljstva, koja su odavno bila iščezla. Malo iznenađen ovim novim osećanjima, pustio sam da me ponesu, i, zaboravljajući na svoju usamljenost i nakaznost, usudio sam se da budem srećan. Blagotvorne suze ponovo mi orosiše obraze, i ja sa zahvalnošću upravih svoje vlažne oči blagoslovenom suncu koje mi je podarilo toliku radost.

Produžio sam da idem dalje vijugavim stazama dok nisam došao do ivice šume; tuda je proticala brza i duboka reka, nad kojom je drveće spuštalo

svoje grane napupele u proleće. Tu sam zastao, ne znajući kojim putem da pođem, ali kad se začuše neki glasovi, sakrih se u senku jednog čempresa. Tek što sam se sakrio, pojavi se neka devojčica koja je trčala u pravcu mesta na koje sam se sklonio, i smejala se kao da u šali beži od nekoga. Produžila je da ide po strmoj obali, kad joj se noga odjednom okliznu, i ona pade u brzu reku. Ja pojurih iz svog skloništa i uz veliki napor opasoh je iz brzaka i izvukoh na obalu. Bila je u nesvesti; zato pokušah kolikogod sam umeo da je povratim, kad me iznenada prekide dolazak seljaka, od koga je ona verovatno u šali bežala. Kad me je ugledao, on pojuri, ote mi devojčicu iz naručja i otrča dublje u šumu. Ja požurih za njim, ni sam ne znajući zašto; ali kad je čovek video da se približavam, uperi na mene pušku koju je nosio i opali. Ja padoh na zemlju, a on još brže pobeže u šumu.

To je, dakle, bila nagrada za moje dobročinstvo! Spasao sam od smrti jedno ljudsko biće, a za nagradu se previjam od strašnih bolova koje mi zadaje rana, pošto mi je bilo smrskano i meso i kost. Umesto blagosti i nežnosti koje sam pre nekoliko trenutaka osećao, obuzeo me je bes i škrgutao sam zubima. Podstaknut bolom, zakleh se na večnu mržnju i osvetu celom ljudskom rodu. Savladao me je silan bol od rane, puls mi je popustio, i ja se onesvestih.

Nekoliko nedelja provodio sam bedan život u šumi pokušavajući da izlečim ranu. Metak mi se zabio u rame, ali nisam znao da li je tu i ostao. U svakom slučaju, nisam imao načina da ga izvadim. Moje patnje povećavalo je osećanje nepravde i nezahvalnosti, koje me je tištalo. Svakoga dana sam se zaklinjao da ću se osvetiti — teškom, smrtnom osvetom, koja će mi biti jedina naknada za muke što sam ih pretrpeo.

Posle nekoliko nedelja rana mi se zalečila te sam produžio put. Patnje koje sam podnosio nisu više mogli olakšati ni blistavo sunce ni prolećni povetarac. Svaka radost bila je za mene samo ruganje, moje očajanje je postajalo sve veće, i još bolnije sam osećao da nisam stvoren za radost i zadovoljstvo.

Ipak, moji napori su se bližili kraju. Dva meseca posle toga nađoh se u okolini Ženeve.

Pošto sam stigao uveče, povukao sam se u neko sklonište u obližnjem polju da bih razmislio kako da ti pristupim. Savladao me je umor i morila me glad. Bio sam suviše nesrećan da bih mogao uživati u blagom večernjem povetarcu ili u zalasku sunca iza ogromne planine Jure.

Utom sam zaspao lakim snom, koji je prekinuo moje bolno razmišljanje.

Probudio me je dolazak jednog divnog deteta, koje je nestašno dotrčalo do skrovišta u kome sam bio. Dok sam ga posmatrao, odjednom me obuze misao da ovo malo stvorenje nema predrasuda i da je isuviše kratko vreme živelo da bi mu moja nakaznost mogla ulivati strah. Stoga, kad bih ga uhvatio i vaspitao kao svog druga i prijatelja, ne bi bio tako usamljen na ovoj zemlji naseljenoj tolikim ljudima.

Podstaknut tom pobudom, zgrabih dečaka dok je prolazio pored mene i privukoh ga sebi. Čim je ugledao moj lik, on stavi ruke na oči i strašno vrisnu. Skinuh mu silom ruke sa lica i rekoh:

— Dete, šta to znači? Ja ne želim da ti naneseš zlo; slušaj me.

On se snažno borio.

— Pusti me, vikao je, čudovište! Gadna nakazo! Hoćeš da me rastrgneš i pojedeš. Ti si div koji jede ljude. Pusti me, ili ću reći tati.

— Dečko, ti više nikad nećeš videti svoga oca; moraš poći sa mnom.

— Odvratno čudovište, pusti me! Moj tata je pravozastupnik — zove se Frankenštajn — on će te kazniti. Ne smeš me zadržati.

— Frankenštajn! Ti, dakle, pripadaš mom neprijatelju — onome kome sam se zakleo da ću se osvetiti. Bićeš moja prva žrtva!

Dete se još koprcalo i nazivalo me imenima koja su me dovodila do očajanja. Stegoh mu vrat da ga ućutkam, i posle jednog trenutka ležalo je mrtvo kraj mojih nogu.

Posmatrao sam svoju žrtvu likujući, a paklena radost nadimala mi je grudi. Zapljeskao sam rukama i uzviknuo:

— I ja mogu da pustošim. Moj neprijatelj nije nepovrediv; ova smrt doneće mu očajanje, a i stotinu drugih nesreća snaći će ga i uništiti.

Kad sam pogledao dete, primetio sam neki blistav predmet na njegovim grudima. Uzeo sam ga i video da je to bio portret neke veoma lepe žene. I pored mržnje koju sam osećao, slika me je privlačila i raznežavala. Nekoliko trenutaka posmatrao sam sa uživanjem te lepe crne oči, oivičene gustim trepavicama, i te divne usne. No ubrzo me opet obuze bes; setio sam se da ću zauvek ostati lišen radosti koju takva lepa stvorenja mogu da pruže i znao sam da bi se na licu žene čiji sam lik posmatrao, umesto izraza uzvišene dobrote, pojavio izraz straha i gnušanja čim bi me ugledala.

Možeš li se čuditi što su me takve misli dovodile do besnila? Ja se samo čudim kako u tom trenutku nisam jurnuo među ljude i stradao pokušavajući

da ih uništim, umesto što sam krilima i patnjom dao oduška svojim osećanjima.

Savladan tim osećanjima, udaljio sam se sa mesta gde sam izvršio ubistvo. Tražeći neko skrovitije mesto, ušao sam u jedan ambar koji mi se učinio prazan. Tu je neka žena spavala na slami. Bila je mlada, istina ne tako lepa kao ona čiji sam portret držao u ruci, ali prijatne spoljašnosti i u cvetu divne mladosti i zdravlja. Evo, pomislih, jedne od onih čiji su vedri osmesi upućeni svima drugima samo ne meni. Zatim se nagoh nad nju i prošaputah:

— Probudi se, lepotice, tvoj dragan je tu — on, koji bi dao svoj život samo za jedan nežan pogled tvojih očiju. Ljubljena moja, probudi se!

Devojka se pomače u snu. Uzdrhtah od straha. Ako se zaista probudi i ugleda me, naruži i optuži za ubistvo? To će sigurno učiniti ako otvori oči i opazi me. Pade mi na pamet luda misao, koja probudi đavola u meni — neću da patim ja, nego ona. Ona će ispaštati za ubistvo koje sam ja izvršio, zato što sam zauvek lišen svega onoga što bi mi ona mogla pružiti. To je bio povod za moj zločin, pa neka zato ona snosi kaznu! Zahvaljujući Feliksovim poukama i krvoločnim ljudskim zakonima, naučio sam kako se nanosi zlo. Nagao sam se nad nju i stavio sliku u nabor njene haljine. Ona se ponovo pomače, a ja pobegoh.

Nekoliko dana vraćao sam se na mesto gde su se ti događaji odigrali, ponekad u želji da te vidim, a ponekad rešen da zauvek napustim ovaj svet i njegovu bedu. Naposletku sam odlutao od ovih planina i tumarao po njihovim prostranim predelima, razdiran neodoljivom strašću koju samo ti možeš zadovoljiti. Ne možemo se rastati dok ne obećaš da ćeš se povinovati mome zahtevu. Ja sam usamljen i nesrećan; ljudi neće da se druže sa mnom; ali neka isto tako nakazna i gnusna žena kao ja, ne bi me se odrekla. Moja drugarica mora biti istog porekla i imati iste nedostatke. Ti moraš stvoriti takvo biće.

# XVII

# PRISTANAK

Čudovište je prestalo da govori i upre pogled u mene očekujući odgovor: No ja sam bio začuđen, zbunjen i nesposoban da sredim misli kako bih mogao shvatiti pravi značaj njegovog predloga. On produži:

— Moraš mi stvoriti ženu s kojom ću živeti i deliti osećanja. Samo ti možeš učiniti tako nešto, i ja tražim to od tebe s pravom koje mi moraš priznati.

Drugi deo njegove priče ponovo je raspalilo u meni gnev koga je bilo nestalo dok je pričao o svom mirnom životu uz stanovnike one kućice; a kad je rekao ovo, nisam mogao više da savlađujem bes koji me je obuzimao.

— Ja to odbijam, odgovorih, i nikakva mučenja neće me naterati da pristanem. Možeš me učiniti najnesrećnijim od svih ljudi, ali me nikad nećeš naterati da budem nizak u sopstvenim očima. Zar da stvorim još nekoga sličnog tebi, pa da zajedničkom zlobom opustošite svet! Odlazi! Odgovorio sam ti. Možeš me staviti na muke, ali nikad neću pristati na to.

— Nisi u pravu, odgovori demon, no umesto da pretim, zadovoljavam se time da te ubeđujem. Ja sam zao zato što sam nesrećan. Zar ceo ljudski rod ne beži od mene i ne izbegava me? Ti, moj tvorac, sa zadovoljstvom bi me rastrgao. Seti se toga, pa mi kaži zašto bih ja žalio ljude više nego što oni žale mene? Ti ne bi nazvao ubistvom kad bi me strmoglavio u neku pukotinu u ledu i uništio moje telo, delo sopstvenih ruku. Zar da poštujem čoveka kad me on prezire? Neka živi sa mnom u uzajamnom prijateljstvu, pa ću mu, umesto zla, činiti svako dobro sa suzama zahvalnosti što to od mene prima. Ali to ne može da bude; ljudska osećanja nepremostiva su prepreka našoj vezi. No, ja se neću pokoriti kao ponizan rob. Osvetiću se za uvrede. Ako ne mogu da probudim ljubav, izazvaću strah; naročito u tebi, koji si moj najveći neprijatelj, zato što si me stvorio, pa ti se zaklinjem na neutoljivu mržnju. Čuvaj se: ja ću raditi na tvom uništenju, i neću se zaustaviti dok ti ne slomim srce, tako da ćeš proklinjati čas kada si se rodio.

Demonski bes ga je obuzimao dok je to govorio. Lice mu se grčilo u

grimasama užasnim za ljudsko oko; ali se ubrzo smirio i produžio:

— Hteo sam da te ubedim razlozima. Ova strast je štetna po mene, a ti ne misliš na to da si *ti* kriv što je tako preterana. Kad bi ma koje biće osetilo blagonaklonost prema meni, ja bih mu to stostruko vratio. Zbog njega bi se pomirio sa celim ljudskim rodom! No ja se prepuštam snovima o sreći koji se ne mogu ostvariti. Ono što zahtevam od tebe razumno je i skromno. Tražim jedno biće drugog pola, ali isto tako nakazno kao ja. Nagrada je mala, ali to je sve što mogu da očekujem, i biću zadovoljan. Istina je da ćemo biti dva čudovišta, odsečena od celoga sveta, ali zato ćemo biti privrženiji jedno drugom. Život nam neće biti srećan, no biće bezazlen, i ja više neću biti ovako nesrećan kao sada. Oh, tvorče moj, učini me srećnim da bih mogao osetiti zahvalnost prema tebi zbog te dobrote! Omogući mi da probudim naklonost kod nekog živog stvora. Ne odbijaj mi ovu molbu!

Bio sam dirnut. Stresao sam se pri pomisli na moguće posledice mog pristanka, ali sam osećao da je donekle bio u pravu. Njegova priča, kao i uzbuđenje koje je ispoljavao, pokazivali su da ima prefinjena osećanja. I zar nisam kao njegov tvorac bio dužan da mu pružim sreću, ukoliko je to bilo u mojoj moći? On je primetio promenu u mojim osećanjima, pa je produžio:

— Ako pristaneš, ni ti ni ma koje ljudsko biće neće nas nikad više videti. Otići ćemo u prostrane divljine Južne Amerike. Moja hrana nije ista kao u običnog čoveka; ja ne ubijam jaganjce i jariće da bih zadovoljio svoj apetit; dovoljni su mi žirevi i drugi plodovi. Moja drugarica biće iste prirode kao i ja, pa će se zadovoljiti istom hranom. Napravićemo postelju od suvog lišća. Sunce će nas grejati kao i ljude, i plodovi će nam sazrevati. Slika koju ti opisujem miroljubiva je i privlačna, i moraš priznati da bi to mogao poreći samo iz okrutnosti ili svireposti. Iako si bio nemilosrdan prema meni, sad vidim sažaljenje u tvojim očima. Dopusti da iskoristim ovaj povoljan trenutak i da te nagovorim da obećaš ono što tako vatreno želim.

— Ti predlažeš, odgovorih ja, da pobegneš od ljudskog prebivališta i da živiš u onim divljinama gde će ti životinje biti jedino društvo. Kako ćeš moći, ti koji čezneš za ljubavlju i saosećanjem ljudi, izdržati u tom izgnanstvu? Vratićeš se i ponovo potražiti njihovu naklonost, a naići ćeš na njihov prezir. Tvoje niske strasti ponovo će se probuditi, a imaćeš još i drugaricu koja će ti pomagati u uništavanju. To ne može biti. Prestani da me ubeđuješ, jer ne mogu da pristanem.

— Kako su nestalna tvoja osećanja! Još pre dva-tri minuta bio si dirnut mojim izlaganjima, pa zašto se ponovo oglušuješ o moju molbu? Zaklinjem ti

se zemljom na kojoj živim, i tobom koji si me stvorio, da ću se sa drugaricom koju mi budeš podario udaljiti od ljudi, i živeću po mogućstvu na najdivljijim mestima. Moje rđave strasti će nestati, jer ću steći ljubav! Život će mi proticati mirno, pa ni u samrtnom času neću proklinjati svoga tvorca.

Njegove reči su ostavile na mene čudan utisak. Sažaljevao sam ga, i ponekad osećao želju da ga tešim; ali kad bih ga pogledao pa video to grozno telo koje se kretalo i govorilo, zgadilo bi mi se, te sam opet osećao odvratnost i mržnju. Pokušao sam da ugušim ova osećanja; mislio sam da, pošto ne mogu saosećati s njim, nemam prava da mu uskraćujem ono malo sreće koju sam bio u stanju da mu pružim.

— Zaklinješ se, rekoh, da nikome nećeš nanositi zla. Ali zar već nisi pokazao dovoljno zlobe, koja s razlogom izaziva moje nepoverenje? Možda je ovo samo pritvorstvo, pa ćeš, još više likovati kad budeš imao veću mogućnost da se svetiš!

— Šta je to? Sa mnom se ne smeš igrati. Ja tražim odgovor. Ako ne budem imao nikakvih obaveza ni naklonosti, moram se prepustiti mržnji i poroku. Ljubav nekog drugog bića ukloniće povod za zločin, i niko neće znati da postojim. Moji poroci su posledica prinudne samoće koje se užasavam, a postaću pun vrlina kad budem živeo u društvu stvorenja koje mi je slično. Osetiću ljubav razumnog bića, i ući u normalan tok života, iz koga sam sad isključen.

Neko vreme sam razmišljao o svemu što mi je ispričao i o razlozima koje je izneo. Mislio sam o vrlinama koje je pokazivao u početku svog života, i kako su docnije odvratnost i prezir koje su prema njemu ispoljili njegovi zaštitnici ugušili sva njegova plemenita osećanja. U svojim razmatranjima nisam izostavio ni njegovu snagu ni pretnje. Stvorenje koje je moglo opstati u ledenim glečerskim pećinama i kriti se od proganjanja među grebenima nepristupačnih litica imalo je snagu sa kojom se nisam mogao meriti. Posle dužeg premišljanja zaključio sam da iz obzira prema njemu i svojim bližnjima treba da prihvatim njegovu molbu. Stoga mu se obratih, ispunjen i očajanjem i nadom.

— Pristajem na tvoj zahtev, ako se svečano zakuneš da ćeš zauvek napustiti Evropu, i svako drugo mesto u blizini ljudi, čim ti budem predao ženu koja će te pratiti u tvom izgnanstvu.

— Zaklinjem se, uzviknu on, suncem i plavim nebom, i ljubavnom vatrom koja mi plamti u srcu, da me nikad više nećeš videti ako mi ispuniš molbu. Idi kući i počni rad. Ja ću s neiskazanom zebnjom pratiti kako napreduješ, i ne

boj se da ću se pojaviti pre nego što budeš završio posao.

Govoreći to, on se naglo udalji, plašeći se možda da ću se predomisliti. Video sam ga kako se spušta niz planinu brže nego što orao leti, i uskoro se izgubi među neravninama ledenog mora.

Njegova priča trajala je ceo dan. Sunce je bilo na ivici horizonta kad je otišao. Znao sam da treba što brže da siđem u dolinu, pošto će me uskoro uhvatiti mrak; ali u srcu mi je bilo teško i koračao sam sporo. Pošto su me događaji toga dana uzbudili, smetalo mi je naročito spuštanje vijugavim planinskim stazama i traženje čvrstog oslonca za nogu. Noć je već bila dosta odmakla kad sam stigao do odmarališta koje se nalazilo na pola puta i seo kraj izvora. Zvezde su se s vremena na vreme pojavljivale između oblaka; preda mnom su se uzdizali tamni borovi, ovde-onde ležalo je na zemlji poneko slomljeno drvo. To je bio veličanstven prizor, koji je u meni budio čude misli. Gorko zaplakah, pa stisnuvši ruke u očajanju, zavapih: „O, zvezde, oblaci i vetrovi, vi mi se svi podsmevate! Ako me zaista žalite, uništite sva moja osećanja i uspomene, da bih se pretvorio u ništavilo; ako me ne žalite, odlazite, odlazite i ostavite me u tami“.

Bile su to lude i nesrećne misli, ali vam ne mogu opisati koliko me je tištalo večito svetlucanje zvezda, i kako sam osluškivao svaki fijuk vetra kao da je to neki opasan vihor koji je pošao da me zbriše.

Jutro je svanulo pre nego što sam stigao u selo Šamuni. Nisam se odmarao, već sam se odmah vratio u Ženevu. Ni u svom srcu nisam mogao dati oduške svojim osećanjima, koja su me pritiskivala kao neki veliki teret, tako da su ugušivala i sam bol. Tako sam se vratio kući i pojavio pred svojom porodicom. Moj unezveren i čudan izgled izazvao je veliko uznemirenje; ali ja nisam odgovarao na pitanja i jedva sam govorio. Osećao sam kao da sam proklet, kao da nemam prava na njihovu ljubav, kao da nikad više neću moći uživati u njihovom društvu. Međutim, moja ljubav prema njima išla je do obožavanja, i radi njihovog spasa odlučio sam da se posvetim najodvratnijem poslu.

Zadatak koji mi je predstojao učinio je da su mi svi ostali događaji prolazili kao san; jedino je ta misao predstavljala za mene stvaran život.

# DEO DRUGI

# XVIII

# ODLAZAK U LONDON

Prolazili su dani i nedelje od mog povratka u Ženevu, a ja nisam mogao prikupiti hrabrosti da ponovo počnem svoj rad. Bojao sam se osvete razočaranog demona, a ipak nisam mogao savladati odvratnost prema poslu koji mi je nametnut. Uvideo sam da ne mogu napraviti ženu dok ponovo ne posvetim nekoliko meseci temeljnom proučavanju i marljivom naučnom radu. Slušao sam za otkrića nekog engleskog profesora, pa je bilo neophodno za moj rad da se s njim upoznam. Zato sam ponekad pomišljao da tražim od oca odobrenje da u tom cilju odem u Englesku. Ali, stalno sam pronalazio neki izgovor da to odložim, i ustezao se da učinim prvi korak u pothvatu koji mi se više nije činio tako mnogo hitan. Na meni se primećivala promena: zdravlje, koje mi je bilo popustilo, sad se dosta popravilo; a i moje raspoloženje se takođe poboljšalo, sem kad bih mislio na svoje nesrećno obećanje. Otac je sa zadovoljstvom posmatrao ovu promenu, i trudio se da pronađe način kako da sasvim odagna moju potištenost, koja me je s vremena na vreme ponovo obuzimala i mračnim mislima razgonila vedrije raspoloženje. U takvim trenucima povlačio sam se u potpunu samoću. Provodio sam čitave dane u čamcu na jezeru, mirno i ravnodušno posmatrajući oblake i slušajući zapljuskivanje talasa. Svež vazduh i blistavo sunce obično su uspevali da me donekle smire; a pri povratku kući, odgovarao sam na pozdrave svojih rođaka sa osmehom i vedrija srca.

Posle jedne takve šetnje, otac me pozva na stranu i ovako mi se obrati:

— Srećan sam što vidim, dragi sine, da se ponovo odaješ svojim pređašnjim zadovoljstvima, i da si se malo povratio. No ipak, još si nesrećan i izbegavaš naše društvo. Neko vreme sam činio razne pretpostavke šta je tome uzrok; ali juče mi je pala na pamet jedna ideja, pa ako je tačna, preklinjem te da to potvrdiš. Tu bi tvoja uzdržljivost bila ne samo beskorisna, već bi nas sve samo još većma unesrećila.

Sav sam uzdrhtao zbog ovog uvoda, ali otac produži:

— Priznajem, sine, da sam uvek gledao na tvoj brak sa našom dragom Elizabetom kao na vezu koja će doneti utehu našoj porodici, a meni biti potpora u poslednjim godinama života. Vi ste privrženi jedno drugom još iz najranijeg detinjstva; zajedno ste učili, i izgledalo je da potpuno odgovarate jedno drugom, i po naravi i po okolnostima. No čovek se može prevariti, pa ono što sam smatrao da će potpomoći moj plan, možda ga je samo pokvarilo. Ti je možda smatraš kao sestru, i nemaš želju da ti postane žena. Možda on čak sreo i zavoleo neku drugu devojku, pa pošto smatraš da si čašću vezan za Elizabetu, ta borba u tebi uzrok je velikim patnjama koje podnosiš.

— Umiri se, dragi oče. Ja iskreno i nežno volim svoju rođaku. Nisam sreo nijednu devojku koja bi, kao Elizabeta, probudila u meni usrdno divljenje i ljubav. Sve moje nade i planovi za budućnost zasnivaju se samo na tom braku koji iščekujem.

— Ova izjava u pogledu tvojih osećanja, dragi Viktore, pričinjava mi zadovoljstvo kakvo odavno nisam doživeo. Ako tako osećaš, bićemo sigurno srećni, iako su nas nedavni događaji bacili u tugu. Baš tu tugu, koja te, izgleda, tako mnogo mori, želeo bih da odagnam. Zato mi reci da li imaš nešto protiv toga da se venčanje odmah obavi. Bili smo nesrećni, i nedavni događaji poremetili su uobičajeni mir koji odgovara mojim godinama i slabosti. Ti si mlad; ali pošto raspolažeš dovoljnom imovinom, ne verujem da bi rani brak poremetio ma kakve časne i korisne planove koje si možda napravio za budućnost. Međutim, nemoj misliti da želim da upravljam tvojom srećom, ili da bi me neko odlaganje s tvoje strane ozbiljno uznemirilo. Protumači moje reči pravilno i, preklinjem te, odgovori mi s pukim poverenjem i iskrenošću.

Slušao sam oca ćuteći, i neko vreme nisam bio u stanju da mu odgovorim. Brzo sam prevrtao po pameti razne misli i trudio se da donesem neku odluku. Avaj! Pomisao da odmah stupim u brak sa Elizabetom budila je u meni strah i užas. Vezivalo me je svečano obećanje koje još nisam ispunio, a nisam se usuđivao da ga prekršim; kad bih to uradio, kakve bi mnogobrojne nevolje snašle mene i moju dragu porodicu! Zar bih se mogao predati veselju sa ovakvim strašnim teretom koji mi visi o vratu i vuče ka zemlji? Moram izvršiti obavezu i pustiti čudovište da ode sa svojom ženom, pre nego što bih se usudio da s radošću stupim u taj brak, u kome sam očekivao da ću naći mir.

Setio sam se takođe potrebe, koja mi se nametala, da otputujem u Englesku, ili da stupim u dužu prepisku sa filosofima te zemlje čija su mi

znanja i otkrića bila neophodna u ovom pothvatu. Ovaj drugi način da pribavim obaveštenja bio je spor i nedovoljan. Pored toga, osećao sam nesavladivu odvratnost pri pomisli da se posvetim tom gnusnom poslu u očevoj kući, gde živim porodičnim životom sa onima koje volim. Znao sam da bi se moglo desiti stotinu strašnih događaja, od kojih bi i najmanji otkrio stvar koja bi sve moje ispunila užasom. Bio sam takođe svestan toga da često neću moći vladati sobom i prikriti mučna osećanja koja će me obuzeti u toku mog odvratnog posla. Dok to budem radio, moram se udaljiti od svih onih koje volim. Kad jednom počnem, brzo ću završiti, i vratiću se svojoj porodici da živim u sreći i miru. Kad budem ispunio obećanje, čudovište će zauvek otići. Ili (kako sam rado zamišljao), možda će se u međuvremenu dogoditi nešto što će ga uništiti, i osloboditi me tog ropstva zauvek.

U skladu s ovim osećanjima odgovorio sam ocu. Izrazio sam želju da otputujem u Englesku; ali, krijući prave razloge ove molbe, objasnio sam svoje namere tako da ne izazovem sumnju, a pritom sam istakao da je moja želja ozbiljna, te sam lako nagovorio oca da pristane. Posle velike potištenosti, koja je tako dugo trajala da je po svojoj jačini i posledicama ličila na ludilo, on je bio srećan što vidi da sam u stanju da se radujem tome putu. Nadao se da će promena sre*dine* i raznovrsne zabave uticati na mene da se potpuno oporavim još pre povratka kući.

Otac je ostavio meni da odlučim koliko ću biti odsutan. Moglo je to biti nekoliko meseci, ili najviše godinu dana. Iz nežne očinske predostrožnosti, hteo je da mi nađe pratioca. Zato je, ne saopštavajući mi ništa unapred, u dogovoru sa Elizabetom udesio da mi se Klerval pridruži u Štrasburgu. To mi je remetilo samoću u kojoj sam želeo da obavim posao. Međutim, u početku puta prisustvo moga prijatelja nije mi moglo nimalo smetati, te sam se iskreno radovao što će me tako poštedeti mnogih časova neuravnoteženog razmišljanja u samoći. Štaviše, Henri će možda sprečiti dolazak moga neprijatelja. Kad bih bio sam, zar mi ne bi on pokatkad nametnuo svoje odvratno prisustvo, da bi me podsetio na moju obavezu, ili da bi posmatrao kako rad napreduje.

Stoga sam bio spreman da krenem za Englesku, a ugovoreno je da će se moje venčanje sa Elizabetom obaviti čim se budem vratio. Otac je zbog svoje starosti bio protivan odlaganju. Što se mene tiče, ja sam očekivao nagradu za svoj mrski posao — utehu za svoje nečuvene patnje: to je bila nada da ću jednog dana, kad budem oslobođen ovog bednog ropstva, steći pravo na Elizabetu i u braku sa njom zaboraviti prošlost.

Počeo sam da se pripremam za put, ali mi nije davala mira jedna misao, koja je u meni izazivala strah i nemir. Kad budem otišao, ostaviću svoje rođake u neznanju da postoji neki neprijatelj, i nezaštićene od njegovih napada, budući da on može biti ozlojeđen mojim odlaskom. Međutim, obećao je da će me pratiti ma kuda budem išao, pa zašto ne bi pošao za mnom u Englesku? Ta misao bila je sama po sebi užasna, ali umirujuća, jer je značila bezbednost mojih rođaka. Užasavao sam se pri pomisli da bi se moglo dogoditi suprotno. Ali celo ovo vreme otkako sam postao rob bića koje sam stvorio, postupao sam onako kako sam osećao u datom trenutku; a sada sam imao jako predosećanje da će me taj demon pratiti, i na taj način osloboditi svoju porodicu opasnosti koja im od njega preti.

Bila je već druga polovina septembra kad sam ponovo napustio svoju otadžbinu. Pošto sam ja sam predložio to putovanje, Elizabeta se s tim složila; ali je brinula pomisao da ću patiti, daleko od nje, kad me savladaju bol i tuga. Ona se postarala za to da Klerval pođe sa mnom — a ima još stotinu sitnih stvari koje čovek i ne primećuje, a koje pokazuju brižljivu pažnju žene. Želela je da mi kaže da se što pre vratim, ali je zanemela usled raznih protivrečnih osećanja, i ćutke se oprostila sa mnom, očiju punih suza.

Skočio sam u kola kojima je trebalo da otputujem, ni sam ne znajući kuda, nesvestan svega što se oko mene događa. Setio sam se samo, pun gorčine, da naredim da mi se spakuju hemijski instrumenti, i da ih ponesem. Utonuo u sumorne misli, prolazio sam kroz mnoge veličanstvene i divne predele, ali pogled mi je bio ukočen i ništa nisam zapažao. Mislio sam samo na cilj svoga puta, i na posao kome ću se tamo posvetiti.

Posle nekoliko dana provedenih u potpunoj ravnodušnosti, prevalivši mnogo milja, stigoh u Štrasburg, gde sam dva dana čekao Klervala. Doputovao je. Avaj! Kako smo se nas dvojica razlikovali! On je zapažao svaki nov prizor, radovao se lepom zalasku sunca, a još više kad je posmatrao njegovo rađanje i početak novog dana. Pokazivao mi je kako predeli menjaju boju i kako izgleda nebo.

— To znači živeti, uzviknuo je, sad baš uživam u životu! Ali ti, dragi moj Frankenštajne, zašto si potišten i tužan?

I zaista, bio sam ophrvan sumornim mislima, pa nisam video ni zalazak večernjače ni izlazak sunca zlataste boje koje se ogledalo u Rajni. I vas, prijatelju, više nego moja razmišljanja zabavljao bi Klervalov dnevnik, jer je Klerval sa osećanjem i uživanjem posmatrao predele. Ja sam bedni nesrećnik, progonjen prokletstvom koje ne dopušta nikakvu radost.

Dogovorili smo se da se brodićem spustimo niz Rajnu od Štrasburga do Roterdama, gde možemo uzeti brod za London. U toku ovog putovanja prošli smo pored mnogih ostrva obraslih vrbom, i videli nekoliko divnih gradova. Ostali smo jedan dan u Manhajmu, a petog dana po odlasku iz Štrasburga stigli smo u Majnc. Rajnin tok dalje od Majnca mnogo je živopisniji. Reka se brzo spušta i vijuga između brda, koja nisu visoka, ali su strma i divnog oblika. Videli smo mnogo porušenih zamkova kako se uzdižu na ivici provalija, okruženi mračnim šumama, visoki i nepristupačni. Predeo u ovom delu Rajne zaista je neobično šarolik. Na jednom mestu vide se neravna brda i porušeni zamkovi koji se nadnose nad strašnim provalijama; a na nekoj iznenadnoj okuci reke pojavljuju se rodni vinogradi, zelene obale koje se koso spuštaju, krivudava rečica i gusto naseljeni gradovi.

Putovali smo u vreme berbe, te smo slušali pesme radnika dok smo plovili niz rečnu struju. Čak sam se i ja oraspoložio, iako sam bio potišten i stalno uznemiravan mračnim mislima. Ležao sam na palubi brodića, i dok sam posmatrao plavo nebo bez oblaka, činilo mi se da nalazim spokojstvo koje odavno nisam osetio. Kad su takva bila moja osećanja, kako tek da opišem Henrijeva? On se osećao kao da je došao u zemlju bajki, i bio je beskrajno srećan.

— Video sam, govorio bi, najlepše predele svoje otadžbine. Bio sam na jezeru Lucern i Uri, gde se snežne planine gotovo vertikalno spuštaju do vode, bacajući crnu i neprozirnu senku, koja bi ostavljala sumoran i tužan utisak da nije lepih zelenih ostrva što unose vedrinu. Video sam buru na tom jezeru, kad vetar stvara vodene vrtloge i daje približnu sliku bure na velikom okeanu; i kad talasi besno udaraju u podnožje planine, gde su sveštenik i njegova ljubavnica bili zatrpani lavinom, i gde se, kažu, još uvek čuju njihovi samrtnički krici kad se utiša noćni vetar. Video sam planine La Vale i Pen de Vo. Ali ova zemlja, Viktore, dopada mi se više nego ovi ti divni predeli. Švajcarske planine su veličanstvenije i neobičnije; ali na obalama ove čarobne reke nailazim na lepotu kakvu nikad ranije nisam video. Pogledaj onaj zamak što se uzdiže nad provalijom; i onaj na ostrvu, gotovo skriven granama divnog drveća; i onu grupu radnika što dolaze iz vinograda; i ono selo upola skriveno u planinskom prevoju! Oh, zacelo je dobri duh, koji tu boravi i čuva ovaj predeo, bliži čoveku nego duhovi koji gomilaju glečere, ili se povlače na nepristupačne visove u našoj otadžbini.

Klervale, mili prijatelju! Čak i sad mi čini zadovoljstvo da ponavljam tvoje reči, i da ti odam hvalu koju toliko zaslužuješ. On je bio biće stvoreno u

„samoj poeziji prirode“. Njegovu bujnu i razdraganu maštu obuzdavala je osećajnost duše. Srce mu je bilo puno žarke ljubavi, i bio je divan i odan prijatelj kakav se može naći samo u mašti, kako nas uče svetski pisci. Ali čak ni ljubav prema ljudima nije mogla zadovoljiti njegovu vatrenu ćud. Strasno je voleo živopisni izgled prirode, koju su drugi posmatrali samo s divljenjem:

*Šumni vodopad*
*Uzbuđivao ga je kao neka strast: visoka stena,*
*Planina, i gusta i mračna šuma.*
*Njihove boje i oblici, bili su mu tada*
*Ono za čim je žudeo; osećanje i ljubav,*
*Kojima nije potreban nikakav podstrek*
*Koji misao pruža, nit ma šta drugo*
*Što se očima ne može videti.*[5]

A gde je on sada? Zar je to plemenito i divno stvorenje zauvek izgubljeno? Zar je taj duh, tako pun ideja, čudnih i divnih maštanja, koji je obrazovao svet za sebe, čije je postojanje zavisilo od života njegovog tvorca — zar je taj duh ipgčezao? Da li on sad postoji samo u mom sećanju? Ne, nije tako; tvoje telo tako divnog oblika i blistave lepote istrulelo je, ali tvoja duša se još vraća tvom nesrećnom prijatelju i teši ga.

Oprostite mi za ovaj izliv tuge. Ove uzaludne reči samo su mali dug koji vraćam tom divnom Henriju, ali od njih mi je lakše, jer mi je srce prepuno bola koji sećanje na ovog čoveka izaziva. Produžiću svoju priču.

Posle Kelna opustili smo se u inlandske ravnice, pa smo odlučili da ostatak puta pređemo poštanskim kolima, jer je vetar duvao u suprotnom pravcu, a rečna struja bila je suviše slaba da bi nam pomogla.

Naše putovanje je sad bilo manje zanimljivo, jer više nismo prolazili pored onih divnih predela; ali za nekoliko dana stigli smo u Roterdam, odakle smo morem produžili put za Englesku. Jednog vedrog jutra, početkom oktobra, prvi put sam ugledao bele britanske stene. Obale Temze pružale su nov prizor; bile su ravne, ali plodne, i skoro svaka varoš podsećala me je na neku poznatu priču. Videli smo tvrđavu Tilberi i setili se španske armade; zatim Grevsend, Vulvič i Grinič, mesta za koja sam čuo čak u svojoj otadžbini.

Najzad ugledasmo mnogobrojne londonske tornjeve, od kojih je najviši bio toranj katedrale Sv. Pavla, kao i londonsku Kulu, čuvenu u engleskoj istoriji.

# XIX

# POČETAK GNUSNOG POSLA

London je bio mesto našeg odmora. Odlučili smo da ostanemo nekoliko meseci u ovom divnom i slavnom gradu. Klerval je želeo da dođe u vezu sa genijalnim i talentovanim ljudima koji su bili čuveni u to vreme. No to je za mene bilo sporedno. Ja sam poglavito bio zaokupljen brigom kako da steknem znanje koje mi je bilo potrebno da bih ispunio obećanje, pa sam brzo iskoristio pisma sa porukama koja sam poneo sa sobom a koja su bila upućena najuglednijim prirodnjacima.

Da sam ovo putovanje preduzeo u onim srećnim studentskim danima, ono bi mi pružalo neiskazano zadovoljstvo. Ali je strašna nesreća poremetila moj život, te sam posećivao ove ljude samo radi pouka koje su mi mogli dati u vezi s predmetom koji me je toliko zanimao. Društvo mi je bilo nesnosno. Kad sam bio sam, mogao sam da mislim na nebeske ili zemaljske stvari; Henrijev glas me je umirivao, pa sam tako mogao sam sebe zavaravati da sam našao kratkotrajan mir. Međutim, živahna, nezanimljiva i vesela lica ponovo bi me dovodila do očajanja. Video sam nepremostivu prepreku između mene i mojih bližnjih, koja je bila umrljana Viljemovom i Justininom krvlju; a sećanje na događaje sa ovim imenima ispunjavalo mi je dušu patnjom.

Međutim, u Klervalu sam gledao nekadašnju svoju sliku. On je bio radoznao i želeo je da stekne znanja i iskustva. U različitim naravima koje je sretao nalazio je neiscrpan izvor zabave i pouke. Pored taga, težio je jednom cilju koji je odavno imao na umu. Nameravao je da poseti Indiju, verujući da će svojim poznavanjem tamošnjih jezika i društvenog uređenja stvarno potpomoći evropsku kolonizaciju i trgovinu. Samo u Britaniji mogao je ubrzati ostvarenje svoga plana. Uvek je bio zaposlen, a zadovoljstvo su mu naoblačivali jedino moja tuga i potištenost. Ja sam se trudio da ih sakrijem koliko god sam motao, da mu ne bih pomutio radost koju tako prirodno oseća onaj ko ulazi u nov život, neometan nikakvom brigom ni gorkim osećanjima. Često sam odbijao da pođem s njim, izgovarajući se nekim

drugim sastankom, da bih mogao ostati sam. Počeo sam takođe prikupljati materijal potreban za moje novo stvaranje, a to je za mene bilo pravo mučenje, isto kao kad kap po kap vode neprekidno pada čoveku na glavu. Svaka misao koju sam tome posvećivao pričinjavala mi je veliku patnju, a pri svakoj reči koju bih izgovorio u vezi s tim usne su mi podrhtavale i srce snažno lupalo.

Posle nekoliko meseci provedenih u Londonu, dobili smo pismo od jednog Škotlanđanina koji nas je rakije posetio u Ženevi. Pomenuo je lepote svoje otadžbine i pitao nas da li su one dovoljno privlačne da bi nas navele da produžimo put na sever, sve do Perta, gde on živi. Klerval je vatreno želeo da prihvati ovaj poziv; a ja, iako sam se užasavao društva, hteo sam ponovo da vidim planine i reke, sve one lepote kojima priroda krasi svoja omiljena mesta.

U Englesku smo stigli početkom oktobra, a sad je bio februar. Zbog toga smo rešili da za mesec dana krenemo na put u pravcu severa. Nismo imali nameru da putujemo glavnim drumom za Edinburg, nego da posetimo Vindzor, Oksford, Metlok i Kamberlendska jezera, tako da krajem jula završimo ovo kružno putovanje. Spakovao sam svoje instrumente i materijal koji sam prikupio, odlučivši da završim svoj rad u nekom zabačenom kutku severnog dela Škotske.

Napustili smo London dvadeset sedmog marta, i zadržali se nekoliko dana u Vindzoru, lutajući po njegovoj divnoj šumi. To je bio nov prizor za nas brđane. Sve je za nas bilo novo — gorostasni hrastovi, mnogo divljači i krda dostojanstvenih jelena.

Odatle smo produžili za Oksford. Kad smo ušli u ovaj grad, ispunila su nas sećanja na događaje koji su se tu odigrali pre sto pedeset godina. Ovde je Čarls I prikupio svoju vojsku. Ova varoš ostala mu je verna i onda kad ga je ceo narod napustio da bi stao pod zastavu parlamenta i slobode. Uspomena na tog nesrećnog kralja i njegove pratioce, dobrodušnog Foklenda i prkosnog Goringa, kao i na kraljicu i njihovog sina, davala je posebnu draž svakom delu grada za koji se moglo pretpostaviti da su oni u njemu stanovali. Ovde je boravio duh starih vremena, pa smo uživali da idemo njegovim tragom. I da nismo nalazili uživanja u ovim mislima, sam izgled bio je toliko lep da je morao izazvati naše divljenje. Koledži su starinski i slikoviti; ulice su divne, a lepa reka Ajens, koja protiče pored grada kroz livade prekrivene bujnom zelenom travom naglo se širi, i u njenoj mirnoj vodi ogledaju se sive kule, tornjevi i kubeta, okruženi starim drvećem.

Uživao sam u tom prizoru, ali mi je zadovoljstvo ipak mutilo sećanje na prošlost, kao i slutnje u pogledu budućnosti. Bio sam stvoren za tihu sreću. U mladosti nisam nikad bio nezadovoljan; a ako bi me neki put spopala dosada, pogled na nešto lepo u prirodi, ili razmišljanje o izvanrednim i uzvišenim ljudskim tvorevinama, uvek su u meni budili interesovanje i popravljali moje raspoloženje. Ali sad sam kao neko sasušeno drvo; strela mi se zabola u srce, pa sam još onda osećao da ću ostati živ da bih služio kao primer propalog čoveka — što ću uskoro prestati da budem — koji izaziva sažaljenje ljudi, a nepodnošljiv je sam sebi.

Ostali smo dosta dugo u Oksfordu, tumarajući po njegovoj okolini, pokušavajući da pronađemo sva mesta koja bi mogla imati udela u najburnijem dobu engleske istorije. Naša mala istraživačka putovanja često su se nastavljala zbog zanimljivih stvari na koje smo stalno nailazili. Posetili smo grob slavnog Hemdena i polje na kome je ovaj rodoljub pao. Moja duša se za trenutak oslobodila bednog i ponižavajućeg straha, pa sam razmišljao o uzvišenim slobodoumnim idejama i samopožrtvovanju, na koje je ovaj spomenik podsećao. Usudio sam se da za trenutak zbacim okove i pogledam oko sebe, slobodna i ponosna duha; ali gvožđe mi se urezalo u meso, pa sam se ponovo prepustio svom bolu, malodušan i očajan.

Sa žaljenjem smo napustili Oksford i produžili za Metlok, koji je bio naše sledeće odmorište. Okolina tog sela mnogo podseća na švajcarske predele, ali sve je manjih razmera, a zelenim poljima nedostaju daleki snežni alpski visovi, koji se u mojoj otadžbini uvek nalaze iza planina pokrivenih borovom šumom. Posetili smo poznatu pećinu i male prirodnjačke kabinete, gde su retkosti raspoređene na isti način kao u zbirkama u Servou i Šamuniju. Uzdrhtao sam kad sam čuo da je Henri izgovorio ovo drugo ime, te sam požurio da odem iz Metloka, koji me je tako podsećao na onu strašnu scenu.

Posle Darbija, putujući dalje na sever, proveli smo dva meseca u Kamberlendu i Vestmorlendu. Gotovo sam mogao zamisliti da se nalazim među švajcarskim planinama. Malo snega, koji se još zadržao na severnim planinskim padinama, jezera i žubor potoka koji teku po kamenitom tlu, bili su za mene poznati i dragi prizori. Tu smo takođe napravili neka poznanstva, koja su gotovo uspela da me učine srećnim. Klervalovo uživanje bilo je srazmerno veće od moga. On je širio svoje vidike u društvu talentovanih ljudi i otkrivao u sebi veće sposobnosti i veću darovitost od onih koje je ispoljavao u društvu nižih od sebe.

— Mogao bih ceo život provesti ovde rekao mi je, i među ovim planinama

jedva bih zažalio za Švajcarskom i Rajnom.

No ipak je uviđao da život putnika pored uživanja donosi i neprijatnosti. Misli su mu uvek napregnute; kad hoće da se prepusti odmaranju, vidi da je prinuđen da napusti mesto na kome se dotle sa zadovoljstvom odmarao, kako bi otišao na neko drugo mesto, koje mu takođe privlači pažnju, ali koje opet mora da napusti da bi krenuo dalje.

Tek što smo obišli razna jezera Kamberlenda i Vestmorlenda i osetili naklonost prema tamošnjim stanovnicima, morali smo ih napustiti i otići dalje, jer se približavalo vreme ugovorenog sastanka sa našim prijateljem Škotlanđaninom. Što se mene tiče, nije mi bilo žao. Neko vreme sam bio prenebregnuo svoje obećanje, pa sam se bojao posledica demonovog razočaranja. Možda je ostao u Švajcarskoj, pa će se osvetiti mojim rođacima. Ta me je misao progonila i mučila svakog trenutka, kad bih inače mogao ugrabiti malo odmora i mira. Iščekivao sam pisma s grozničavim nestrpljenjem. Ako bi zakasnila, bio sam nesrećan i morilo me je stotinu briga; a kad bi stigla, i kad bih video Elizabetin i očev potpis, jedva bih se usudio da ih pročitam i saznam svoju sudbinu. Ponekad sam mislio da me demon prati, i da će možda ubiti mog druga kako bi me kaznio za moju nemarljivost. Kad bi me obuzele takve misli, nisam ni za trenutak napuštao Henrija, nego sam ga pratio kao senka, da bih ga zaštitio od zamišljenog besa demona koji hoće da ga uništi. Osećao sam se kao da sam izvršio neki veliki zločin i da me mori griža savesti. Bio sam nevin, ali stvarno sam navukao na sebe strašno i smrtno prokletstvo, kao da sam počinio neki zločin.

Razgledao sam Edinburg ravnodušan i apatičan. Međutim, taj grad je mogao zainteresovati i najnesrećnije stvorenje. Klervalu se nije toliko dopadao kao Oksford; više mu se sviđalo što je ovaj drugi grad tako star. Ipak, lepota i urednost nove varoši Edinburga, njegovi romantični zamkovi i najlepša okolina koja postoji na svetu, Arturovo Sedište, izvor Sv. Bernarda i Pentlandska Brda, naknadili su mu tu razliku i ispunili ga radošću i divljenjem. Ali ja sam nestrpljivo očekivao da se ovo putovanje završi.

Posle nedelju dana ostavili smo Edinburg, prošli kroz Kupar i Sv. Andreju, pa niz obalu Teja do Perta, gde nas je prijatelj očekivao. Ali ja nisam bio raspoložen da se smejem i razgovaram s nepoznatim ljudima, niti da se unosim u njihova osećanja i planove sa raspoloženjem koje se od gosta očekuje. Zato sam kazao Klervalu da želim sam da obiđem Škotsku.

— Ti se zabavljaj, rekoh mu, i neka nam ovo bude mesto sastanka. Možda ću biti odsutan mesec ili dva dana, no nemoj se interesovati kuda idem,

preklinjem te. Ostavi me kratko vreme da budem na miru i u samoći; pa kad se vratim, nadam se da ću biti vedriji i raspoloženjem prisniji tebi.

Henri je želeo da me odvrati, ali videći da sam uporan, prestao je da se protivi. Molio me je da mu često pišem.

— Više bih voleo da budem s tobom, reče on, na tvom usamljenom lutanju nego sa ovim Škotlanđanima koje ne poznajem. Zato požuri, dragi prijatelju, da se vratiš, kako bih se opet osećao kao kod kuće, jer to ne mogu u tvom odsustvu.

Pošto sam se rastao s prijateljem, odlučio sam da odem na neko udaljeno mesto u Škotskoj i tu u samoći završim svoj posao. Nisam sumnjao u to da me čudovište prati i da će se kad budem gotov pojaviti preda mnom, da bi primio svoju drugaricu.

S tom odlukom sam prešao severni deo visije i izabrao jedno od najudaljenijih Orknijskih ostrva, da tu obavim posao. To je bilo zgodno mesto za moj rad, jer je ostrvo bilo skoro sasvim stenovito, a talasi su se neprekidno razbijali o njegove strme obale. Zemlja je bila neplodna, tako da je jedva bilo paše za nekoliko mršavih krava, i ovsa za kašu stanovnicima, kojih je bilo svega pet, i čiji su mršavi i tanki udovi bili dokaz njihove bedne ishrane. Povrće i hleb, kad bi sebi dopustili takav luksuz, pa čak i vodu za piće, morali su nabavljati sa kopna, koje je bilo udaljeno oko pet milja.

Na celom ostrvu bilo je svega tri bedne kolibe, a jedna od njih bila je nenastanjena kad sam ja stigao. Nju sam iznajmio. Imala je svega dve sobe, a one su bile toliko zapuštene da su odavale utisak krajnje bede. Slama je otpala sa tavanice, zidovi nisu bili okrečeni, a vrata su ispala iz šarki. Dao sam da se koliba popravi, kupio nešto nameštaja, i uselio se. To je bio događaj koji bi, besumnje, izazvao iznenađenje, da stanovnici nisu bili otupeli usled nemaštine i velike bede. Stoga me nisu ni posmatrali ni uznemirivali, i jedva su mi zahvalili za hranu i odeću koje sam im poklonio; u toj meri patnje mogu da otupe i najobičnija ljudska osećanja.

U tom skloništu posvećivao sam ceo dan radu; ali uveče, ako je vreme to dozvoljavalo, šetao sam po kamenitoj morskoj obali, i slušao buku talasa koji su se razbijali kraj mojih nogu. Bio je to jednolik a ipak uvek drukčiji prizor. Mislio sam na Švajcarsku; ona se mnogo razlikovala od ovog pustog i jezivog predela. Njena su brda prekrivena vinogradima, a seoske kuće gusto rasute po ravnicama. U njenim divnim jezerima ogleda se plavo i vedro nebo; a kad ih vetar uzburka, u poređenju sa hučanjem džinovskog okeana, njihova buka podseća na igru živahnog deteta.

Raspored rada sam napravio čim sam stigao na ostrvo; ali ukoliko sam odmicao s poslom, bilo mi je svakim danom sve teže i sve strašnije. Pokadšto se nisam mogao rešiti da uđem u laboratoriju po nekoliko dana; a drugi put bih radio i danju i noću da bih što pre završio. To je zaista bio gnusan posao. Za vreme mog prvog eksperimenta neka vrsta mahnitog oduševljenja sprečavala me je da osetim svu njegovu strahotu. Sve misli upravljao sam ka postignuću cilja, a zatvarao sam oči pred grozotom samog rada. Ali sad sam se latio posla hladnokrvno, te sam u duši osećao gađenje zbog onoga što moje ruke rade.

U takvom stanju, zauzet najmrskijim poslom, utonuo u samoću u kojoj ništa nije moglo ni za trenutak da mi odvrati pažnju od onoga čime se stvarno bavim, postao sam neuravnotežen. Bio sam uznemiren i nervozan. Bojao sam se da ću svakog trenutka sresti svoga gonioca. Ponekad sam sedeo očiju uprtih u zemlju, plašeći se da ih podignem, da ne bih ugledao stvorenje koga sam se užasavao. Bojao sam se da se udaljim od drugih ljudi, da ne bi, kad ostanem sam, on došao da traži svoju drugaricu.

Za to vreme radio sam dalje i moj posao je napredovao. Čekao sam da bude gotov, sav usplahiren i pun nade, u koju se nisam usuđivao da posumnjam; ali, ona se mešala neodređenim zlim slutnjama, od kojih mi se stezalo srce u grudima.

# XX

# OPTUŽEN

Jedne večeri sedeo sam u laboratoriji. Sunce je već bilo zašlo, a mesec je baš izlazio iz mora. Nisam imao dovoljno svetlosti za rad, pa sam sedeo dokon, razmišljajući da li da prekinem posao za tu noć, ili da požurim da ga završim radeći neumorno. Dok sam tako sedeo, tok misli navede me na prosuđivanje posledica onoga što sad radim. Tri godine ranije bavio sam se istim poslom; stvorio sam demona čije me je neverovatno divljaštvo dovelo do očajanja, i zauvek ispunilo najljućom grižom savesti. Sad sam se spremao da stvorim još jedno biće, čije sklonosti takođe ne poznajem. Žena može biti hiljadu puta pakosnija nego muškarac, pa uživati i u samom ubistvu i nesreći. On se zakleo da će se udaljiti od ljudi i povući u pustinju; ona pak, koja će po svoj prilici postati razumno stvorenje koje ume da misli i rasuđuje, može odbiti da se povinuje sporazumu koji je napravljen pre nego što je ona stvorena. Oni se čak mogu međusobno mrzeti. Biće koje već postoji gnuša se svoje sopstvene nakaznosti, pa kad mu se ona pojavi u ženskom obliku, zar njegova odvratnost neće biti još veća? Ona se takođe može s gađenjem okrenuti od njega kad bude upoznala mnogo veću lepotu čoveka. Može ga napustiti, pa će ponovo ostati sam, još očajniji što ga je napustilo stvorenje njegove vrste.

Čak i ako odu iz Evrope i nastane se u pustinjama novog sveta, opet bi prvi plod ljubavi za kojom taj demon čezne bila deca, pa bi se na zemlji razmnožila đavolja rasa, zbog koje bi život ljudskog roda postao pun opasnosti i strahota. Da li ja imam pravo, zbog lične koristi, da bacim prokletstvo na buduća pokolenja? Mene su ranije dirnuli ubedljivi razlozi bića koje sam stvorio, a njegove pretnje su me izbezumile. Ali prvi put mi je pukla pred očima štetnost mog obećanja. Uzdrhtao sam pri pomisli da će me buduća pokolenja proklinjati kao svog zlotvora, koji u svojoj sebičnosti nije oklevao da kupi sebi mir, možda i po cenu opstanka cele ljudske rase.

Sav sam drhtao i srce mi se steglo; odjednom, podigavši pogled, opazih pri

mesečevoj svetlosti demona na prozoru. Jeziv osmeh grčio mu je usta dok me je posmatrao kako izvršavam zadatak koji mi je odredio. Da, pratio me je na mom putovanju. Tumarao je po šumama, skrivao se po pećinama, ili nalazio utočišta na divljim i nenaseljenim pustarama; a sada je došao da zahteva da ispunim ono što sam obećao.

Dok sam ga posmatrao, lice mu je dobilo izraz najveće zlobe i izdajstva. Sav izbezumljen, setio sam se svog obećanja da ću stvoriti još jedno njemu slično biće, pa sam, drhteći od uzbuđenja, počeo da kidam na komade ono na čemu sam radio. Čudovište je videlo kako uništavam biće od koga je ono očekivalo sreću, pa se povuklo sa urlikom užasnog očajanja i osvete.

Izišao sam iz sobe, zaključao vrata i svečano se u duši zakleo da se nikad više neću latiti ovog posla; zatim nesigurnim korakom odoh u svoju sobu. Bio sam sam; u mojoj blizini nije bilo nikoga ko bi mi rasterao tugu i odagnao najstrašnije misli koje su me sada neobuzdano tištale.

Prošlo je nekoliko časova, i ja sam još sedeo kraj prozora i posmatrao more; bilo je skoro potpuno mirno, jer se vetar utišao, i cela je priroda počivala pri svetlosti tihoga meseca. Samo nekoliko ribarskih čamaca videlo se ovde-onde na vodi, a s vremena na vreme blag povetarac prenosio je glasove ribara koji su se dozivali. Osećao sam tišinu, iako nisam bio svestan koliko je bila duboka, dok mi odjednom ne dopre do ušiju šum vesala u blizini obale. Neko se iskrcao kraj moje kuće.

Posle nekoliko trenutaka začuh škripanje mojih vrata, kao da neko pokušava da ih tiho otvori. Stresoh se celim telom. Predosećao sam ko to može biti, pa sam poželeo da probudim jednog seljaka koji je stanovao u blizini; ali me je obuzelo osećanje nemoći, koje sam tako često preživljavao u strašnim snovima, kad čovek uzalud pokušava da pobegne od neke opasnosti koja mu preti, te ostadoh prikovan na mestu.

Ubrzo začuh korake u hodniku. Vrata se otvoriše i uđe čudovište koga sam se plašio. Pošto je zatvorio vrata, on mi se približi i reče prigušenim glasom:

— Uništio si ono što si počeo da praviš. Šta nameravaš? Zar se usuđuješ da prekršiš obećanje? Ja sam podnosio velike muke i nevolje. Napustio sam Švajcarsku kad i ti; išao sam krijući se obalama Rajne, po njenim ostrvima obraslim vrbom i preko visokih brda. Mnogo meseci živeo sam na engleskim pustarama i nenaseljenim krajevima Škotske. Podnosio sam neverovatni zamor, hladnoću i glad; zar se usuđuješ da mi uništiš nadu?

— Odlazi! Ja kršim obećanje. Nikad neću stvoriti još jedno biće slično tebi po nakaznosti i zlobi.

— Robe, ranije sam te ubeđivao razlozima, ali nisi dostojan moje popustljivosti. Seti se moje moći. Ti smatraš da si nesrećan, ali ja te mogu učiniti toliko bednim da će ti svetlost dana biti mrska. Ti si moj tvorac, ali ja sam tvoj gospodar — poslušaj me!

— Čas moje neodlučnosti je prošao, a došlo je doba tvoje moći. Tvoje pretnje ne mogu me naterati da učinim rđavo delo, već me utvrđuju u odluci da ti ne stvorim drugaricu u poroku. Zar ću hladnokrvno pustiti u svet jednog demona koji uživa u smrti i nesreći? Odlazi! Ja sam čvrsto rešen, a tvoje divlje pretnje mogu samo povećati moj bes.

Čudovište je videlo izraz odlučnosti na mom licu, pa je škrgutalo zubima u nemoćnom gnevu.

— Zar će svaki čovek, povika on, naći sebi ženu, i svaka životinja ženku, a ja da budem sam? I ja sam osećao ljubav, ona mi je uzvraćena mržnjom i prezirom. Čoveče, možeš me mrzeti, ali čuvaj se! Dani će ti prolaziti u strahu i očajanju, a uskoro će te zadesiti udarac koji će ti zauvek uskratiti sreću. Zar ti da budeš srećan kad mene mori strašna nesreća? Možeš uništiti druge strasti, ali ostaje osveta — osveta koja mi je sad dragocenija od svetlosti ili hrane! Možda ću umreti; ali pre toga ćeš ti, moj tiranine i mučitelju, proklinjati sunce koje bude gledalo tvoju nesreću. Čuvaj se, jer ja sam neustrašiv i zato moćan. Vrebaću te kao zmija otrovnica koja hoće da te ujede. Čoveče, kajaćeš se zbog uvreda koje mi nanosiš!

— Prestani, đavole! Ne kuži vazduh tim zlobnim rečima! Saopštio sam ti svoju odluku, i nisam kukavica da bih ustuknuo, zaplašen tvojim rečima. Ostavi me; ja sam neumoljiv.

— Dobro, idem; ali zapamti: biću s tobom tvoje prve bračne noći.

Ja skočih i povikah:

— Bedniče! Pre nego što potpišeš moju smrtnu presudu, zapitaj se da li ćeš biti živ.

Hteo sam da ga ščepam, no on mi izmače i žurno napusti kuću. Nekoliko minuta docnije ugledah ga u čamcu, koji je odmicao preko vode brzinom strele. Ubrzo se sasvim izgubi među talasima.

Sve je opet bilo tiho; ali njegove reči odjekivale su mi u ušima. Goreo sam od želje da gonim zlikovca koji mi je narušio mir i da ga bacim u more. Brzo i uznemireno hodao sam tamo-amo po sobi, dok sam u mašti zamišljao stotinu

slika koje su me proganjale i mučile. Zašto nisam pojurio i uhvatio se s njim u koštac u borbi na život i smrt? Međutim, pustio sam ga da ode i on se uputio ka kopnu. Stresao sam se pri pomisli ko može biti sledeća žrtva njegove nenasite osvete. A onda se opet setih njegovih reči: *„Biću s tobom tvoje prve bračne noći“*. Dakle, to je bilo vreme određeno kao kraj moga života. U tom času ću umreti i u isto vreme zadovoljiti i ugušiti njegovu zlobu. Pomisao na to nije mi ulivala strah; a ipak, kad se setih svoje ljubljene Elizabete — njenih suza i beskrajne tuge kad bude videla da je izgubila svoga dragana na tako divljački način — grunuše mi suze, prvi put posle toliko meseci, te odlučih da se svom neprijatelju ne predam bez ogorčene borbe.

Noć je prošla i sunce je izronilo iz okeana. Malo sam se smirio, ako se to može nazvati mirom kad se strašan gnev pretvori u duboko očajanje. Izišao sam iz kuće, u kojoj se prošle noći odigrao taj užasan sukob, i šetao obalom mora, koje sam smatrao kao nesavladivu prepreku između mene i mojih bližnjih. Štaviše, osetio sam želju da stvarno bude tako. Poželeo sam da provedem ceo život na tom pustom stenovitom ostrvu. Takav život bi, istina, bio dosadan, ali ga ne bi ometali iznenadni udari nesreće. Ako se vratim, znači da ću biti žrtvovan, ili ću gledati one koje najviše volim kako umiru od ruke demona koga sam ja sam stvorio.

Šetao sam po ostrvu kao neka sablast koja nema mira, odvojen od svih koje volim i nesrećan zbog toga. Kad je došlo podne i sunce visoko odskočilo, legao sam na travu, i tu me je savladao dubok san. Nisam spavao cele prethodne noći, te su mi nervi bili uznemireni, a oči me pekle usled bdenja i patnje. San kome sam se predao osvežio me je. Kad sam se probudio, osećao sam da opet pripadam ljudskom rodu, pa sam počeo pribranije da razmišljam o onome što se dogodilo. No, ipak su mi u ušima demonove reči odjekivale kao posmrtna zvona. Izgledalo mi je kao da ih čujem u snu, a ipak behu jasne i teške kao na javi.

Sunce se nisko spustilo a ja sam još sedeo na obali, jedući kolač od ovsenog branša da utolim strašnu glad, kad opazih ribarsku barku koja je pristala nedaleko od mene. Jedan od ljudi sa nje donese mi paket. U njemu su bila pisma iz Ženeve *i* jedno od Klervala, koji me je preklinjao da se vratim. Pisao je da mu je tamo dosadno; da su ga prijatelji koje je stekao u Londonu pismima zvali da se vrati kako bi završili pregovore koje su započeli oko njegovog puta u Indiju. Nije više mogao odlagati svoj povratak. No, pošto je njegovom putu u London moglo uslediti ovo dalje putovanje pre nego što je on pretpostavljao, molio je da provedem s njim što više vremena.

Preklinjao me je stoga da napustim svoje usamljeno ostrvo i da se sastanemo u Pertu, da bismo zajedno otputovali na jug. Ovo pismo donekle me je povratilo u život, te odlučih da za dva dana napustim ostrvo.

Međutim, pre nego što odem, morao sam obaviti još jedan posao, a već pri samoj pomisli na njega sav sam drhtao. Moram spakovati svoje hemijske instrumente; a da bih to učinio, moram ući u sobu u kojoj sam radio na tom odvratnom poslu, i uzeti u ruke pribor, koji sam gledao s gađenjem. Sledećeg jutra u samu zoru prikupio sam dovoljno hrabrosti i otključao vrata svoje laboratorije. Ostaci upola dovršenog stvorenja, koje sam uništio, ležali su rastureni po podu, pa sam gotovo osećao kao da sam iskasapio meso živog ljudskog stvora. Zastadoh da se priberem pa uđoh u odaju. Drhtavih ruku izneo sam instrumente iz sobe, ali sam smatrao da ne treba tu da ostavim ostatke svoga rada, jer bi mogli izazvati užas i sumnju kod seljaka. Zato sam ih stavio u jednu korpu, pokrio ih velikom količinom kamenja i odlučio da sve to bacim u more iste noći. U međuvremenu, seo sam na klupu da očistim hemijske instrumente.

Posle one noći kad se demon pojavio, u mojim osećanjima nastupila je potpuna promena. Pre toga sam sa najvećim očajanjem mislio na svoje obećanje kao na nešto što se mora izvršiti, ma kakve bile posledice; ali sad sam osećao kao da mi se koprena skinula s očiju i da prvi put jasno vidim. Nijedanput mi više nije pala na pamet misao da se ponovo latim posla. Tištala me je pretnja koju sam čuo, ali nisam smatrao da bih je svojom voljom mogao otkloniti. Znao sam da bi to bilo najodvratnije delo i najstrašnija sebičnost, kad bih stvorio još jedno biće slično demonu koga sam već napravio. Zato sam odagnao svaku pomisao koja bi me mogla navesti da promenim odluku.

Mesec se pojavio između dva i tri časa ujutru. Tada ja stavih korpu u mali čamac, pa otplovih otprilike četiri milje daleko od obale. More je bilo pusto; samo se nekoliko čamaca vraćalo na kopno, ali ja se udaljih od njih. Osećao sam se kao da nameravam da izvršim neki strašan zločin, pa drhteći od straha izbegavam da sretnem neko ljudsko biće. U jedan mah gust oblak odjednom prekri mesec, koji je dotle jasno svetleo, i ja iskoristih taj trenutak tame da bacim korpu u more. Slušao sam klokotanje vode dok je korpa tonula, a zatim otplovih dalje od tog mesta. Nebo se naoblačilo, ali je vazduh bio čist mada hladan zbog severoistočnog vetra koji se tada podigao. On me je osvežio i tako sam se prijatno osećao, da sam odlučio da ostanem još na vodi. Pričvrstio sam krmu da čamac ide pravo, pa sam se ispružio na dnu. Oblaci su

skrivali mesec, sve je bilo mračno, i čuo se samo šum koji je pravio čamac dok je kljunom prosecao talase. Taj me je šum uljuljkivao, te sam ubrzo čvrsto zaspao.

Ne znam koliko sam dugo ostao u tom položaju, ali kad sam se probudio video sam da je sunce već visoko odskočilo. Vetar je bio jak i stalno je pretila opasnost da talasi prevrnu moj mali čamac. Primetio sam da je vetar duvao u pravcu severoistoka, te da me je zacelo oterao daleko od obale sa koje sam se otisnuo. Pokušao sam da promenim pravac vožnje, no brzo sam uvideo da će se čamac napuniti vodom ako to uradim. Jedino je bilo moguće da krenem u pravcu vetra. Priznajem da sam osećao strah. Nisam imao uza se kompas, a tako sam slabo poznavao geografiju tog dela sveta, da mi je sunce bilo od male koristi. Možda će me vetar oterati daleko u Atlantski okean, pa ću iskusiti sve muke gladovanja, ili će me progutati ogromni talasi koji su hučali i razbijali se oko mene. Proveo sam na moru već mnogo časova, pa sam osećao da me muči strašna žeđ, kao početak drugih patnji. Pogledah nebo prekriveno oblacima koje je vetar nosio, dok su na njihovo mesto odmah dolazili drugi. Zatim pogledah more, u kome ću naći svoj grob. „Demone", uzviknuh, „tvoj zadatak je već završen!" Pomislih na Elizabetu, oca i Klervala, koji će ostati posle mene, i na kojima čudovište može zadovoljiti svoje krvoločne i nemilosrdne strasti. Ova pomisao nagnala me je na razmišljanje tako očajno i strašno, da čak i sad, kad će sve preda mnom zauvek nestati, uzdrhtim kad se toga setim.

Tako je prošlo nekoliko sati. Što se sunce više spuštalo ka horizontu, vetar je postepeno prelazio u blag povetarac. Na moru više nije bilo velikih talasa, a mesto njih nastalo je blago talasanje. Bilo mi je muka i jedva sam držao krmu, kad odjednom primetih na južnoj strani visoko kopno.

Kako sam bio iscrpen od umora i strašne neizvesnosti u kojoj sam se nalazio nekoliko časova, ova iznenadna sigurnost da ću ostati živ preplavila mi je srce radošću, te mi suze grunuše na oči.

Kako su promenljiva naša osećanja, i kako čudna ta naša uporna ljubav prema životu čak i u najvećoj nesreći! Napravih novo jedro od jednog dela svoje odeće, i žurno upravih čamac prema kopnu. Ono je izgledalo stenovito i pusto; a ipak, kad sam se malo približio, odmah sam primetio tragove naseljenosti. Video sam čamce u blizini obale, i tako sam se odjednom opet našao blizu civilizovanih ljudi. Pažljivo sam posmatrao vijugavu obalu, i obradovah se tornju koji se najzad pojavio iza jednog malog rta. Pošto sam bio krajnje iscrpen, odlučih da odjedrim pravo do grada, jer ću tamo najlakše

nabaviti hrane. Imao sam, srećom, novca kod sebe. Kad sam obišao rt, ugledao sam lepu varošicu i zgodnu luku, U koju sam uplovio, a srce mi je skakalo od radosti zbog neočekivanog spasenja.

Dok sam vezivao čamac i skupljao jedra, nekoliko ljudi okupi se na tom mestu. Izgledali su veoma iznenađeni što me vide; no umesto da mi priteknu u pomoć, šaputali su među sobom uz pokrete koji bi u drugoj prilici izazvali kod mene izvesnu uznemirenost. Ali ovako, primetio sam samo da govore engleski, te im se zato obratih na tom jeziku.

— Dobri ljudi, rekoh im, hoćete li biti tako ljubazni da mi kažete kano se zove ova varoš u kojoj se nalazim?

— Saznaćete to vrlo brzo, odgovori jedan od njih grubim glasom. Možda ste došli u mesto koje vam se neće mnogo svideti; ali niko vas za to neće pitati, to vam obećavam.

Bio sam veoma iznenađen tako grubim odgovorom nepoznatog čoveka. Uznemirio sam se takođe kad sam video namrštena i ljutita lica njegovih drugova.

— Zašto mi odgovarate tako grubo? upitah. Sigurno nije običaj Engleza da strance dočekuju tako negostoljubivo.

— Ne znam, odgovori čovek, kakav je običaj Engleza; ali običaj Iraca je da mrze zlikovce.

Dok je trajao ovaj čudni dijalog, primetih da se gomila brzo povećava. Na licima ljudi izražavala se radoznalost pomešana sa gnevom, a to me je ljutilo i pomalo uznemiravalo. Upitah za put do gostionice, ali mi niko ne odgovori. Onda pođoh napred, a iz gomile koja me je pratila i okruživala čulo se gunđanje. Tada mi priđe neki ružan čovek, potapša me po ramenu i reče:

— Hodite, gospodine, morate poći sa mnom do gospodina Kervina da date podatke o sebi.

— A ko je gospodin Kervin? Zbog čega da dajem podatke o sebi? Zar ovo nije slobodna zemlja?

— Da, gospodine, dovoljno je slobodna za poštene ljude. Gospodin Kervin je sudija; a vi morate dati objašnjenje u vezi sa smrću jednog čoveka koji je prošle noći ovde nađen ubijen.

Ovaj odgovor me trže, ali se brzo pribrah. Bio sam nevin; to se lako može dokazati. Zato ćutke pođoh za svojim vođom, koji me odvede u jednu od najlepših kuća u varoši. Umalo se nisam srušio od umora i gladi, ali, pošto

sam bio okružen gomilom ljudi, smatrao sam pametnijim da prikupim snagu, kako moju telesnu slabost ne bi protumačili kao strah ili osećanje krivice. Nisam onda ni slutio kakva će me nesreća zadesiti za nekoliko trenutaka, nesreća pred kojom će svaki strah od sramote ili smrti iščeznuti i pretvoriti se u užas i očajanje.

Ovde moram prekinuti, jer mi je potrebna velika hrabrost da bih ponovo izazvao u pameti strašne događaje koje ću ispričati po sećanju, sa svim pojedinostima.

# XXI

# POVRATAK U ŽENEVU

Ubrzo me izvedoše pred sudiju, jednog starog dobroćudnog čoveka, tihog i blagog ophođenja. Međutim, mene je pogledao sa izvesnom strogošću, a zatim, pošto se okrenuo onima koji su me doveli, upita ko se u ovom slučaju pojavljuje kao svedok.

Pet-šest ljudi stupiše napred. Sudija odabra jednog i on ispriča da je prethodne noći lovio ribu sa sinom i zetom, Denijelom Nadžentom, kad oko dva sata primetiše da se podiže jak severni vetar, pa se zato uputiše ka pristaništu. Bila je vrlo mračna noć, pošto mesec još nije bio izišao. Nisu se iskrcali u luci, već, kao što su to obično radili, u zatonu dve milje dalje. On je išao napred, noseći jedan deo ribarskog pribora, a ostali za njim na izvesnom odstojanju. Idući tako po pesku, zapeo je nogom o nešto i pao koliko je dug na tle. Njegovi pratioci priđoše da mu pomognu, i pri svetlosti videše da je pao preko tela nekog čoveka koji je, po svoj prilici, bio mrtav. Najpre su pomislili da je to telo nekog davljenika, koga su talasi izbacili na obalu; ali kad su ga bolje pogledali, videli su da mu odelo nije bilo mokro, i da mu se čak ni telo još nije ohladilo. Odmah su ga preneli u obližnju kuću neke starice, uzaludno pokušavajući da ga povrate u život. Bio je to neki lep mladić, mogao je imati oko dvadeset pet godina. Očigledno je bio zadavljen, jer nije bilo nikakvih drugih znakova nasilja sem crnih otisaka prstiju na vratu.

Prvi deo ovog iskaza nije me nimalo interesovao ali kad su pomenuti otisci prstiju, setih se ubistva moga brata, i strašno se uznemirih. Noge mi poklecnuše i magla mi se spusti na oči, tako da sam se morao osloniti na stolicu kako ne bih pao. Sudija me je posmatrao oštrim pogledom i, naravno, stekao nepovoljan utisak o mom ponašanju.

Sin je potvrdio očevu izjavu. Međutim, kad je pozvan Denijel Nadžent, on se zaklinjao da je, baš pre nego što je njegov rođak pao, nedaleko od obale primetio čamac u kome se nalazio samo jedan čovek. Koliko se moglo oceniti

pri svetlosti zvezda, to je bio isti onaj čamac u kome sam ja doplovio.

Neka žena koja je stanovala u blizini obale posvedočila je da je stajala na vratima svoje kuće, očekujući povratak ribara, otprilike jedan sat pre nego što je čula da je pronađeno telo; tada je ugledala jednog čoveka u čamcu kako se udaljava od onog mesta na obali gde je leš docnije pronađen.

Druga žena je potvrdila iskaz ribara, da su doneli telo u njenu kuću. Kako se još nije bilo ohladilo, stavili su ga na krevet, Denijel je otišao u varoš po lekara, ali mladić je već bio mrtav.

Ispitano je još nekoliko ljudi u vezi sa mojim iskrcavanjem. Oni su se svi složili da sam ja po svoj prilici mnogo časova lutao morem, zato što se u toku noći podigao jak severni vetar, i da sam bio prinuđen da se vratim gotovo na isto mesto sa koga sam pošao. Osim toga, izjavili su da sam ja, izgleda, doneo telo iz nekog drugog mesta, pa pošto nisam poznavao obalu, najverovatnije sam pristao u luku ne znajući koliko je rastojanje od te varoši do mesta na kome sam ostavio telo.

Pošto je saslušao ove svedoke, gospodin Kervin je tražio da me odvedu u sobu u kojoj se nalazilo telo, da bi video kakav će utisak na mene ostaviti taj prizor. Ova ideja mu je verovatno pala na pamet zbog velikog uzbuđenja koje sam ispoljio kad je opisivan način na koji je ubistvo izvršeno. Stoga me sudija i još nekoliko ljudi odvedoše u gostionicu. Morao mi je pasti u oči čudan sticaj okolnosti koje su se desile te noći pune događaja; ali pošto sam znao da sam razgovarao sa nekoliko osoba na ostrvu na kome sam stanovao otprilike u isto vreme kad je telo pronađeno, bio sam potpuno miran u pogledu ishoda ove stvari.

Ušli smo u sobu u kojoj se nalazio leš. Odvedoše me do kovčega. Kako da opišem svoja osećanja kad sam ga ugledao? I sad mi se ledi krv od užasa i sav uzdrhtim od bola kad se setim tog strašnog trenutka. Saslušavanje, prisustvo sudije i svedoka, sve mi je iščezlo iz pameti kao neki san kad sam video beživotno telo Henrija Klervala opruženo preda mnom. Nedostajalo mi je vazduha. Bacio sam se na njegovo telo i kriknuo:

— Zar su moji prokleti eksperimenti i tebe, mili moj Henri, lišili života? Već sam dvoje uništio, a i druge žrtve očekuju svoju sudbinu; ali ti, Klervale, moj prijatelju, moj dobrotvore!

Nijedno ljudsko biće ne bi maglo izdržati patnje koje sam ja podnosio, i mene izneše iz sobe zgrčenog od bola.

Posle toga sam se razboleo. Dva meseca sam ležao boreći se sa smrću.

Moje buncanje, kako sam posle saznao, bilo je strašno. Nazivao sam sebe ubicom Viljema, Justine i Klervala. Ponekad sam preklinjao svoje čuvare da mi pomognu da uništim demona koji me muči; a onda sam osećao prste čudovišta kako mi već steže vrat, pa sam od straha i užasa puštao glasne krike. Srećom, pošto sam govorio maternjim jezikom, jedino me je gospodin Kervin razumeo; no dovoljni su bili moji pokreti i strašni krici da uplaše druge svedoke.

Zašto nisam umro? Zašto nisam utonuo u mir i zaborav, kad sam bio nesrećniji nego što je ma koji čovek ikad bio? Smrt često ugrabi zdravu decu, jedinu nadu nežnih roditelja! Koliko je nevesta i mladih ljubavnika jednog dana bilo puno zdravlja i nade, a sledećeg trulilo u grobu i služio kao hrana crvima! Kakve sam građe ja bio kad sam mogao odoleti tolikim udarcima, koji su stalno obnavljali mučenja, kao na točku što se okreće.

Ali meni je bilo suđeno da živim. Posle dva meseca probudio sam se kao iz nekog sna, u zatvoru, ispružen na bednom krevetu, okružen čuvarima, tamničarima, katancima i svim tužnim tamničkim stvarima. Sećam se da je bilo jutro kad sam se tako osvestio. Bio sam zaboravio pojedinosti onoga što mi se dogodilo, i sećao sam se samo da me je neka velika nesreća odjednom snašla. Međutim, kad sam pogledao oko sebe i video prozore sa rešetkama i prljavu sobu u kojoj sam se nalazio, setio sam se ubrzo svega, pa sam bolno zaječao.

Njen glas je odavao potpunu ravnodušnost. Obratila mi se na engleskom jeziku, i učinilo mi se da sam taj glas već čuo za vreme mojih patnji.

To ječanje je uznemirilo staricu koja je spavala na stolici kraj mene. Bila je to najmljena bolničarka, žena jednog tamničara, i na njenom licu su se ocrtavale sve loše osobine koje su često karakteristične za tu vrstu ljudi. Crte

lica su joj bile oštre i grube, kao kod osoba koje su navikle da gledaju prizore nesreće bez uzbuđenja.

— Da li vam je bolje gospodine? upita ona.

Ja odgovorih slabim glasom na istom jeziku:

— Mislim da jeste; ali ako je zaista sve to istina a ne samo san, onda mi je žao što sam ostao u životu da podnosim strahotu i nesreću.

— Što se toga tiče, odgovori starica, ako mislite na mladića koga ste ubili, verujem da bi bilo bolje za vas da ste mrtvi, jer mislim da ćete zlo proći! Ali mene se to ne tiče. Poslali su me da vas negujem i izlečim, i ja savesno vršim svoju dužnost. Bilo bi dobro kad bi svi tako radili.

Sa gnušanjem sam se okrenuo od žene koja je mogla izgovoriti tako bezdušne reči čoveku koji je bio na pragu smrti i tek što se od nje spasao. Ali osećao sam se slab i nesposoban da razmišljam o svemu što se desilo. Ceo tok moga života izgledao mi je kao neki san. Ponekad sam se pitao da li je sve to istina, jer nikako nisam imao osećaje prave stvarnosti.

Kako su slike koje su mi lebdele pred očima postajale sve jasnije, obuzela me je groznica. Oko mene je zavladala tama; nikoga nije bilo kraj mene ko bi me umirivao nežnim glasom punim ljubavi; nikakva draga ruka nije me podržavala. Lekar je došao i prepisao lekove, a starica mi ih je spravljala; ali kod lekara sam primetio potpunu ravnodušnost, a staričino lice jasno je izražavalo surovost. Ko bi se mogao interesovati za sudbinu jednog ubice, sem dželata koji će za to dobiti nagradu?

To su bila moja prva razmišljanja; no ubrzo sam saznao da je gospodin Kervin prema meni pokazivao veliku dobrotu. On je naredio da se za mene spremi najbolja soba u zatvoru (no i ta najbolja bila je bedna); on je bio taj koji je pozvao lekara i bolničarku. Istina, retko je dolazio da me obiđe, jer, iako je usrdno želeo da olakša patnje svakom ljudskom stvoru, nije hteo da prisustvuje agoniji i užasnom buncanju jednog ubice. Stoga je dolazio ponekad da vidi nisu li me zanemarili, ali su njegove posete bile kratke i sa dužim razmacima.

Jednoga dana, pošto sam se već malo oporavio, sedeo sam na stolici, poluotvorenih očiju i mrtvački bledih obraza. Savladale su me tuga i nesreća, pa sam često mislio kako bi bolje bilo da potražim smrt nego da ostanem na ovome svetu, koji je za mene pun patnji. U jedan mah sam pomislio da li da priznam krivicu i da se podvrgnem smrtnoj kazni, ne tako nevin kao što je bila Justina. Takve su bile moje misli kad se vrata moje ćelije otvoriše i uđe

gospodin Kervin. Njegovo lice je izražavalo sažaljenje i saučešće. On primače stolicu bliže mojoj, pa mi se obrati na francuskom:

— Bojim se da vam je ovo mesto suviše neprijatno. Mogu li učiniti nešto da vam bude udobnije?

— Hvala vam; ali sve to ništa ne znači za mene. Nema ničega na svetu što bi mi moglo pružiti utehe.

— Znam da sažaljenje jednog tuđina malo može pomoći nekome koga je zadesila tako čudna nesreća. Ali se nadam da ćete uskoro napustiti ovo tužno mesto, jer se besumnje lako mogu izneti dokazi koji će vas osloboditi optužbe za zločin.

— To je moja poslednja briga. Ja sam, usled svakojakih neobičnih događaja, postao najbednije stvorenje na svetu. Pošto sam toliko proganjan i mučen, zar smrt može predstavljati za mene neko zlo?

— Zaista, ništa ne može biti nesrećnije i strašnije od neobičnih događaja koji su se nedavno odigrali. Nekim čudnim slučajem bačeni ste na ovu obalu, koja je poznata po svojoj gostoljubivosti, odmah ste uhapšeni i optuženi za ubistvo. Prvi prizor koji ste ugledali bilo je mrtvo telo vašeg prijatelja, ubijenog na tako neobjašnjiv način, koje kao da je neki demon isprečio na vašem putu.

Kad je gospodin Kervin to rekao, i pored uzbuđenja koje me je preplavilo usled ovog osvrta u moju prošlost, osetio sam i veliko iznenađenje što on toliko zna o meni. Pretpostavljam da se čuđenje ogledalo na mome licu, jer gospodin Kervin brzo dodade:

— Čim ste se razboleli, sva dokumenta koja su kod vas nađena doneta su meni, i ja sam ih pregledao u nadi da ću naići na neki trag po kome bih mogao izvestiti vaše rođake o vašoj nesreći i bolesti. Našao sam nekoliko pisama, među kojima i jedno po čijem sam početku video da je od vašeg oca. Odmah sam pisao u Ženevu. Već je skoro dva meseca prošlo otkad sam poslao to pismo. Ali, vi ste bolesni; čak i sada drhtite. Niste u stanju da podnesete ma kakvo uzbuđenje.

— Ova neizvesnost sto puta je gora i od najstrašnije izvesnosti. Kažite mi kakvo se novo ubistvo dogodilo, i čiju smrt treba sad da oplakujem?

— Vaša porodica je u najboljem zdravlju, reče gospodin Kervin blago; i jedan prijatelj je došao da vas poseti.

Ne znam kakvim tokom misli mi je došla ta ideja, ali odmah mi je palo na pamet kavo je to došao ubica da se podsmeva mojoj nesreći i da mi se ruga

zbog Klervalove smrti, da bi me tako ponovo naterao da zadovoljim njegove paklene želje. Pokrio sam oči rukama i bolno uzviknuo:

— Oh! Odvedite ga! Ne mogu da ga vidim. Za ime božje, ne puštajte ga da uđe!

Gospodin Kervin me je posmatrao uznemirena izraza lica. On je morao smatrati ove uzvike kao potvrdu moje krivice, te reče dosta strogim glasom:

— Mislio sam, mladiću, da će vam očevo prisustvo biti dobrodošlo, a ne da će u vama izazvati tako veliku odvratnost.

— Moj otac! uzviknuo sam, a sve mi se crte lica i svi mišići otpustiše, zato što sam posle straha osetio radost. Zar je moj otac zaista došao? Kako je to lepo, vrlo lepo od njega! Ali gde je, zašto ne pohita k meni?

Promena u mom ponašanju iznenadila je i obradovala sudiju. Možda je mislio da su moji prvi uzvici značili samo trenutno vraćanje u bunilo, te je odmah postao blag. On ustade i sa bolničarkom iziđe iz sobe, a odmah zatim uđe moj otac.

Ništa mi u tom trenutku nije moglo pričiniti veće zadovoljstvo nego očev dolazak. Pružih mu ruku i uzviknuh:

— Ti si, dakle, živ — i Elizabeta — i Ernest!

Otac me je umirivao uveravajući me da su oni dobro, i trudio se da me oraspoloži pričom o onima koji su mi toliko prirasli za srce. No ubrzo je primetio da u zatvoru nema mesta za radost.

— U kakvom to mestu živiš, sine moj! reče on, tužno posmatrajući prozore sa rešetkama i bedan izgled sobe. Otputovao si da tražiš sreću, ali izgleda da te zla kob prati. A jadni Klerval...

Ime mog nesrećnog ubijenog prijatelja izazvalo je u meni suviše veliko uzbuđenje da bih ga onako slab mogao podneti. Suze mi potekoše.

— Avaj! Jeste, oče, odgovorih ja. Najstrašnija sudbina mi predstoji, a ja moram živeti da je ispunim jer inače bih sigurno umro na Henrijevom odru.

Nisu nam dozvolili dugo da razgovaramo, jer je nesigurno stanje moga zdravlja nalagalo najveću opreznost. Gospodin Kervin je ušao i rekao da će me suviše veliki napor iscrpeti. Međutim, kad se moj otac pojavio, pričinilo mi se kao da je došao moj dobri anđeo, pa mi se postepeno povratilo zdravlje.

Kad je moja bolest prošla, zapao sam u tugu i duboku melanholiju koju ništa nije moglo otkloniti. Stalno mi je pred očima bila strašna slika ubijenog Klervala. Više puta su se moji prijatelji plašili da će mi se ozbiljno povratiti

bolest zbog uzbuđenja koja su ova razmišljanja izazivala u meni. Avaj! Zašto su čuvali tako bedan i mrsni život? Sigurno zato da bih izvršio ono što mi je bilo suđeno, a to se sada bližilo kraju. Skoro, oh vrlo skoro, smrt će ugušiti kucanje moga srca i osloboditi me teškog tereta patnji koji me svaljuje u prašinu; a kad budem izvršio pravednu kaznu, i ja ću poći na počinak. U to doba činilo mi se da je smrt daleko, iako sam je u mislima stalno priželjkivao. Često sam satima sedeo zanemeo i nepomičan, želeći da se dogodi neka katastrofa, koja će i mene i moga gonioca sahraniti pod svojim ruševinama.

Približavalo se doba sudskih zasedanja. Već sam tri meseca proveo u zatvoru. Iako sam još bio slab i u stalnoj opasnosti da mi se bolest povrati, bio sam prinuđen da pređem put od skoro sto milja do okružne varoši u kojoj se održavalo suđenje. Gospodin Kervin je uzeo na sebe brigu da prikupi svedoke i da pripremi moju odbranu. Bio sam pošteđen sramote da se javno pojavim kao zločinac, pošto moj slučaj nije bio iznet pred sud koji odlučuje o životu i smrti. Velika porota je odbacila tužbu, pošto je bilo dokazano da sam bio na Orknijskom ostrvu u času kad je nađeno telo moga prijatelja. Četrnaest dana posle oslobađajuće presude pušten sam iz zatvora.

Moj otac je bio ushićen što sam oslobođen teške optužbe za zločin, što opet mogu da udišem čist vazduh, i što mi je dozvoljeno da se vratim u otadžbinu. Ja nisam delio njegova osećanja, jer su mi i zidovi tamnice i palata bili podjednako mrski. Pehar života zauvek mi je bio otrovan; i mada je sunce grejalo i mene isto tako kao i sva srećna i vesela stvorenja, video sam oko sebe samo gustu i užasnu tamu, kroz koju nije prodirala nikakva druga svetlost sem dva oka koja su sevala na mene. Ponekad su to bile izrazite Henrijeve oči koje je smrt gasila, tako da su tamne jabučice bile skoro pokrivene kapcima i drugim crnim trepavicama koje su ih krasile; a ponekad su to bile vodnjikave, namrštene oči čudovišta kakve sam prvi put video u svojoj sobi u Ingolštatu.

Otac je pokušavao da probudi u meni nežna osećanja. Govorio mi je o Ženevi, u koju ću se uskoro vratiti, o Elizabeti i Ernestu; ali njegove reči su izazivale u meni samo duboke uzdahe. Nekiput sam, zaista, poželeo sreću i s tužnim zadovoljstvom mislio na svoju rođaku, koju sam toliko voleo; ili sam, iz velike čežnje za otadžbinom, žudeo da još jednom vidim plavo jezero i brzu Ronu, koji su mi bili toliko dragi još u ranom detinjstvu. Međutim, uglavnom sam bio ravnodušan, tako da mi je bilo svejedno da li se nalazim u zatvoru ili u nekom veličanstvenom predelu u prirodi; a ovo raspoloženje jedino su prekidali napadi straha i očajanja. U takvim trenucima često sam pokušavao

da oduzmem sebi život, koji mi je dodijao. Zato su bili potrebni neprekidni nadzor i opreznost, da bi me sprečili da ne počinim nad sobom neki strašan akt nasilja.

Međutim, imao sam da izvršim jednu dužnost, i sećanje na nju najzad je pobedilo moje sebično očajanje. Bilo je potrebno da se bez odlaganja vratim u Ženevu, i da tamo bdim nad životima onih koje tako nežno volim. Treba da sačekam ubicu, da bih, ako me slučaj odvede do mesta gde se on krije ili ako bi se ponovo usudio da me proganja svojim prisustvom, sigurno pogodivši cilj, prekratio život čudovištu kome sam podario isto tako čudovišnu dušu. Otac je želeo da odložim dan odlaska, bojeći se da neću moći podneti zamoran put, jer sam bio potpuno propao — izgledao sam kao senka. Izgubio sam svu snagu i ličio na skelet, a bolest je danonoćno slabila moje iscrpeno telo.

Ipak, pošto sam tako uporno i nestrpljivo tražio da otputujemo iz Irske, otac je smatrao za najbolje da popusti. Ukrcali smo se na brod koji je plovio za Havr de Gras, i uz povoljan vetar otisnuli se od irske obale. Bila je ponoć. Ležao sam na palubi posmatrajući zvezde i slušao pljuskanje talasa. Radovao sam se mraku koji je zaklanjao irsku obalu, a srce mi je brže kucalo od grozničave radosti kad sam pomislio da ću uskoro videti Ženevu. Prošlost mi je izgledala kao neki strašan san. Međutim, brod na kome sam se nalazio, vetar koji me je nosio daleko od mrske irske obale, i more koje me je okruživalo, kazivali su mi suviše jasno da to nije varka i da je Klerval, moj prijatelj i najmiliji drug, pao kao žrtva čudovišta koje sam ja stvorio. U sećanju sam pretresao ceo svoj život; svoju tihu sreću dok sam živeo sa porodicom u Ženevi, majčinu smrt, i svoj odlazak u Ingolštat. Setio sam se s jezom ludog oduševljenja koje me je nagnalo da stvorim svog gnusnog neprijatelja, i vratio sam se u sećanju u onu noć kad je on oživeo. Nisam bio u stanju da nastavim taj tok misli; stotinu osećanja navalio je na mene, te gorko zaplakah.

Otkako sam se oporavio od bolesti, uobičajio sam da svako veče uzimam malu količinu laudanuma, jer sam samo pomoću ovog leka mogao da nađem odmor koji mi je bio potreban za održavanje života. Ophrvan mislima o svojim nevoljama, sad sam uzeo dvaput veću količinu nego obično i ubrzo sam zaspao. Ali mi spavanje nije pružilo odmor od misli i patnji. U snovima sam video stotinu stvari koje su me plašile. Pred zoru me spopade neka vrsta more. Osećao sam kako me čudovište hvata za vrat a ja ne mogu da ga se oslobodim; u ušima su mi odjekivali jecaji i uzvici. Otac koji je bdio nada

mnom, primeti da sam uznemiren i probudi me. Svuda unaokolo zapljuskivali su talasi, a iznad nas je bilo oblačno nebo; demona nigde nije bilo. Osećaj sigurnosti, kao da je sklopljeno primirje između sadašnjosti i neodoljive, kobne budućnosti, donelo mi je neki tihi zaborav, kome je ljudski duh naročito podložan.

# XXII

# VENČANjE

Plovidba se završila. Iskrcali smo se i produžili put za Pariz. Ubrzo sam video da sam precenio svoju snagu, i da se moram odmoriti pre nego što nastavim put. Očeva briga i pažnja bile su neumorne, ali on nije znao uzrok mojih patnji, pa je pogrešno tražio načina da isceli ovu neizlečivu bolest. Želeo je da potražim zabave u društvu drugih ljudi, a ja sam se užasavao i samog čovečjeg lika. Oh! Nisam se užasavao! To su bila moja braća, moji bližnji, i ja sam osećao da me privlače i oni najneprijatniji među njima, kao da su stvorenja anđeoske prirode na nebu sazdana. Ali, osećao sam da nemam prava da se s njima družim. Pustio sam na slobodu neprijatelja kome je pričinjavalo radost da im proliva krv i da uživa u njihovim vapajima. Kako bi me svi oni mrzeli da su znali za ta bezbožna dela i zločine za koje sam ja bio kriv!

Otac je najzad popustio mojoj želji da izbegavam društvo, i trudio se da odagnam moje očajanje raznim ubeđivanjima. Neki put je mislio kako me je duboko potreslo poniženje što sam bio pozvan na odgovornost zbog ubistva, pa je pokušavao da mi dokaže koliko je besciljno biti ponosan.

— Avaj, oče! govorio sam mu, kako me malo poznaješ. Sva ljudska bića, sa svojim osećanjima i strastima, bila bi zaista unižena kad bi takav nesrećnik kao što sam ja osećao ponos. Justina, jadna nesrećna Justina, bila je nevina kao i ja, a optužena za isti zločin. Ona je umrla, a ja sam kriv za to, ja sam je ubio. Viljem, Justina i Henri — svima je moja ruka nanela smrt.

Dok sam bio u zatvoru, otac me je često slušao kako tvrdim ovo isto. Dok sam ovako sam sebe optuživao, činilo mi se ponekad da on želi neko objašnjenje, a drugi put je, opet, izgledalo kao da veruje da je to posledica bunila i da mi se za vreme bolesti ta ideja uvrtela u glavu, tako da sam je zadržao u sećanju i kad sam ozdravio. Ja sam izbegavao objašnjenje, i stalno sam ćutao o čudovištu koje sam stvorio. Bio sam ubeđen kako je bolje da me smatraju ludim, i kako će mi to vezati jezik zauvek. Pored toga, nisam se

mogao odlučiti da otkrijem tajnu koja bi zaprepastila moga oca i ispunila ga strahom i neprirodnim užasom. Zato sam savlađivao svoju veliku težnju da podelim s njim svoja osećanja, i ćutao iako bih dao sve na svetu da sam mu mogao poveriti ovu kobnu tajnu. No, ipak bi mi katkad i nesvesno promakle reči kao ove koje sam pomenuo. Nisam ih mogao nikako objasniti; ali to što su bile istinite, donekle je olakšavalo teret mojih tajanstvenih patnji.

Tom prilikom moj otac reče sa izrazom beskrajnog čuđenja:

— Mili moj Viktore, kakvo je to uobraženje? Dragi sine, preklinjem te da više nikad to ne ponoviš.

— Ja nisam lud, uzviknuh odlučno. Sunce i nebo, koji su svedoci mojih dela, mogu potvrditi da je to istina. Ja sam ubica tih nevinih žrtava; umrla su mojom krivicom. Sto puta bih radije prolio svoju krv, kap po kap, da spasem njihove živote; ali nisam mogao, oče, zaista nisam mogao žrtvovati ceo ljudski rod.

Te poslednje reči ubedile su oca da je moj um bio poremećen. Zato je brzo promenio temu razgovora i pokušao da skrene tok mojih misli. Želeo je, ukoliko je to moguće, da mi izbriše iz sećanja događaje koji su se odigrali u Irskoj, pa ih više nikad nije pominjao niti mi je dopuštao da govorim o svojim patnjama.

Što je vreme više odmicalo, ja sam se sve više smirivao. Srce mi je bilo puno tuge, ali nisam više govorio tako nepovezano o svojim zločinima; bilo mi je dovoljno što sam ih sam bio svestan. Savlađivao sam se i obuzdavao do krajnosti svoje tužne misli, koje sam ponekad želeo da objavim celom svetu. Postao sam smireniji i staloženiji nego što sam ikada bio, otkako sam na glečeru sreo čudovište.

Nekoliko dana pre nego što smo krenuli iz Pariza za Švajcarsku, primio sam od Elizabete sledeće pismo:

Dragi prijatelju,

Čikino pismo iz Pariza pričinilo mi je najveće zadovoljstvo. Nisi više tako nepodnošljivo daleko, pa se mogu nadati da ću te videti pre nego što istekne četrnaest dana. Jadni moj rođače, kako si mnogo morao prepatiti! Očekujem da te vidim kako izgledaš gore nego kad si otišao iz Ženeve. Ovu zimu sam provela veoma teško, jer me je mučila strašna neizvesnost.

Ipak se nadam da ću videti smirenost na tvom licu, i da je tvoja duša našla izvesnu utehu i spokojstvo.

Pri svemu tome, bojim se da kod tebe još postoje ona ista osećanja zbog kojih si bio toliko nesrećan pre godinu dana, i da ih je vreme možda još više produbilo. Ne bih te uznemiravala sada kad su te pritisle tolike nesreće; ali zbog razgovora koji sam imala sa čikom pre njegovog odlaska potrebno je izvesno objašnjenje pre nego što se ponovo sastanemo.

„Objašnjenje!" reći ćeš možda. „Šta to Elizabeta ima da objasni?" Ako stvarno to kažeš, onda sam već dobila odgovor i moje sumnje su otklonjene. No ti si daleko od mene, pa ćeš se možda plašiti ovog objašnjenja, a ipak mu se obradovati. Pošto ta mogućnost postoji, ne usuđujem se da i dalje odlažem da ti pišem o onome što sam, dok si bio odsutan, često želela da ti saopštim, ali nikad nisam imala hrabrosti da počnem.

Ti dobro znaš, Viktore, da su roditelji još od našeg detinjstva priželjkivali naš brak. Govorili su nam o tome još dok smo bili sasvim mladi, pa smo navikli da iščekujemo taj događaj kao nešto što će se sigurno desiti. U detinjstvu smo bili verni drugovi u igri a, mislim, drag i cenjen prijatelj jedno drugom kad smo odrasli. Međutim, kako brat i sestra osećaju veliku ljubav jedno prema drugom i bez želje za prisnijom vezom, zar ne može to da bude i kod nas slučaj? Reci mi, mili Viktore. Odgovori mi potpuno iskreno, preklinjem te našom zajedničkom srećom — da li voliš drugu?

Ti si putovao; proveo si nekoliko godina svoga života u Ingolštatu. Kad sam te prošle jeseni videla onako nesrećnog, kako izbegavaš svako društvo i povlačiš se u samoću, priznajem, prijatelju moj, da sam morala pretpostaviti kako žališ možda što si vezan za mene, i smatraš da te čast obavezuje da ispuniš želje svojih roditelja iako se tvoja osećanja tome protive. Ali grešiš ako tako misliš. Priznajem ti, prijatelju, da te volim i da si ti u mojim najlepšim snovima o budućnosti uvek bio moj veran prijatelj i drug. Ali ja želim i tvoju sreću a ne samo svoju, i zato ti kažem da bi me naš brak zauvek učinio nesrećnom ako ne bi bio sklopljen po tvojoj slobodnoj volji. Čak i sada plačem pri pomisli da bi ti, na koga su se sručile najsvirepije nesreće, mogao ugušiti, pod izgovorom časti, svaku nadu na onu ljubav i sreću koje bi te jedino povratile u život. Ja, koja prema tebi osećam nesebičnu ljubav, udvostručila bih tvoju nesreću kad bih bila prepreka tvojim željama. Ah! Viktore, budi uveren da te tvoja rođaka i drugarica suviše iskreno voli, pa je žalosti i sama ova pomisao. Budi srećan, prijatelju; a ako uslišiš ovu moju molbu, budi siguran da ništa na svetu neće moći da poremeti moj mir.

Ne dopusti da te ovo pismo uznemiri. Nemoj mi odgovoriti ni sutra ni prekosutra — sve dok se ne vratiš, ako ti to pričinjava bol. Čika će me

obavestiti o tvom zdravlju; a kad se budemo sastali, ako na tvojim usnama budem videla samo jedan osmeh koji sam ja izazvala, to će za mene biti dovoljna sreća.

Ženeva, 18. maja 17 ..

*Elizabeta Lavenca*

Ovo pismo mi je oživelo u sećanju demonovu pretnju na koju pre toga nisam mislio: *„Biću s tobom tvoje prve bračne noći!“* To je bila moja presuda, i te noći demon će upotrebiti svu veštinu da me uništi, i da me otrgne od ono malo sreće koja bi mi donekle ublažila patnje. Odlučio je da te noći okonča svoje zločine mojom smrću. Pa neka bude tako; nastaće tada smrtna borba, i ako on iz nje izađe kao pobednik, ja ću naći mir a njegovoj vlasti nada mnom doći će kraj. A ako on bude pobeđen, ja ću biti slobodan čovek. Avaj! Kakva sloboda? Onakva kakvu uživa seljak kad mu je cela porodica poubijana pred njegovim očima, kuća spaljena i imanje opustošeno, a on oteran u svet bez krova nad glavom, bez novca i usamljen, ali slobodan. Takva bi bila moja sloboda, sem što bi u Elizabeti imao veliko blago; ali, nažalost, s druge strane, mučila bi me griža savesti i osećaj krivice koji će me do smrti pratiti.

Draga i mila Elizabeta! Više puta sam pročitao njeno pismo, te su me obuzele nežne misli koje su mi došaptavale rajske snove o ljubavi i sreći; ali već sam zagrizao jabuku, i anđeo je pružio ruku da od mene odagna sve nade. Međutim, dao bih život da je učinim srećnom. Ako čudovište ispuni svoju pretnju, smrt mi je neizbežna; a opet, razmišljao sam o tome da li bi moj brak ubrzao moju propast. Smrt bi me doista zadesila nekoliko meseci ranije; no ako moj mučitelj posumnja da ga odlažem pod uticajem njegovih pretnji, sigurno će naći neki drugi način, možda još strašniji, da mi se osveti. On se zakleo da će *biti sa mnom moje prve bračne noći,* ali nije smatrao da ga ta pretnja obavezuje da u međuvremenu miruje; jer, kao da je hteo da mi pokaže kako se još nije zasitio krvi, Klervala je ubio čim je izrekao svoju pretnju. Zato sam odlučio da, ako moj skori brak sa rođakom donese sreću njoj ili mome ocu, ne odugovlačim ni časa zbog toga što moj neprijatelj kuje planove protiv mog života.

U takvom duševnom stanju pisao sam Elizabeti. Moje pismo je bilo smireno i nežno. „Bojim se, ljubljena moja devojko“, rekao sam, „da nam malo sreće preostaje na zemlji, ali svu radost koju ću možda jednog dana osetiti pružićeš mi ti. Odagnaj uzaludne strepnje. Tebi posvećujem ceo svoj život i svoje težnje za srećom. Imam jednu tajnu, Elizabeta, strašnu tajnu.

Kad ti je budem otkrio, skamenićeš se od užasa, a onda ne samo da nećeš biti iznenađena što sam nesrećan nego ćeš se čuditi kako sam ostao živ posle onoga što sam pretrpeo. Poveriću ti tu užasnu i jezivu tajnu sutradan posle našeg venčanja, jer među nama, mila moja rođako, mora postojati savršeno poverenje. No preklinjem te da je donde ne pominješ i ne praviš nikakvu aluziju na nju. To te najozbiljnije molim, i znam da ćeš me poslušati.“

Otprilike nedelju dana po prijemu Elizabetinog pisma vratili smo se u Ženevu. Divna devojka dočekala me je s toplom ljubavlju, a ipak su joj se oči orosile suzama kad je videla koliko sam oslabio i kako su mi obrazi upali. I ja sam primetio na njoj promenu. Bila je mršavija i izgubila je mnogo od one vedre živahnosti koja me je ranije očaravala; ali kako sam bio utučen i nesrećan, njena blagost i nežni pogledi puni sažaljenja više su mi odgovarali.

Moja smirenost nije dugo potrajala. Uspomene su me dovodile do umne poremećenosti. Kad sam se sećao svega što se dogodilo, obuzimalo me je pravo ludilo. Ponekad sam bio razjaren i ceptao od gneva, a ponekad potišten i pogružen. Nisam nikoga gledao niti s kim razgovarao, već sam sedeo nepomično, čudeći se što su me snašle tolike nesreće.

Jedino je Elizabeta bila u stanju da me spase tih napada. Umirivala me je blagim glasom kad bi me spopao bes i budila u meni ljudska osećanja kad bih bio potišten. Plakala je sa mnom i zbog mene. Kad bih se povratio, ona me je prekorevala i pokušavala da utiče na mene da se pomirim sa sudbinom. Ah! Nesrećnik se može pomiriti sa sudbinom, ali krivac ne može naći spokojstvo. Patnje zbog griže savesti kvare zadovoljstvo koje čovek inače ponekad nalazi kad se prepusti preteranoj tuzi.

Ubrzo po našem povratku otac mi je govorio o mom skorom venčanju sa Elizabetom. Ja sam ćutao.

— Voliš li, možda, neku drugu?

— Nijednu na celom svetu. Volim Elizabetu i s radošću očekujem naše venčanje. Stota neka se utvrdi taj dan; i onda ću se sav posvetiti sreći svoje rođake, pa ma i po cenu života.

— Dragi moj Viktore, ne govori tako. Zadesile su nas teške nesreće. Zato treba da budemo još privrženiji jedno drugom, i da svoju ljubav prema onima koje smo izgubili prenesemo na one koji su ostali u životu. Biće nas malo, ali će nas ljubav i zajednička nesreća još više približiti jedno drugom. A kad vreme ublaži tvoje očajanje, rodiće se nova draga stvorenja koja će zameniti ona što su nam tako svirepo oduzeta.

Tako me je otac umirivao. Međutim, meni se vraćala u sećanje ona pretnja; kad je čudovište bilo tako svemoćno u svojim krvavim delima, nije čudo što sam ga smatrao gotovo nepobedivim, i što sam poveravao da je neizbežna sudbina kojom mi je pretio kad je izgovorio reči *„Biću* s *tobom tvoje prve bračne noći"*. Smrt za mene nije bila nikakvo zlo ako je iskupljivala Elizabetin život. Zato sam se, zadovoljna i čak vedra izraza lica, složio sa ocem da se ceremonija venčanja obavi kroz deset dana, ako se i moja rođaka složi s tim. Verovao sam da sam tako zapečatio svoju sudbinu.

Blagi bože! Da sam i za trenutak motao pomisliti kakve je paklene namere imao moj đavolski neprijatelj, radije bih zauvek pobegao iz svoje otadžbine i lutao po svetu kao izgnanik koji nema prijatelja nego što bih pristao na taj nesrećni brak. Kao da je imalo neku magičnu moć, čudovište me je prevarilo u pogledu svojih pravih namera; misleći da opremam smrt sebi, u stvari sam ubrzao smrt mnogo draže žrtve.

Što se više bližio dan našeg venčanja, osećao sam da mi se srce steže u grudima, ili zbog malodušnosti ili zbog nekog predosećanja. Pretvarao sam se da sam veseo kako bih prikrio svoja osećanja. To je izazvalo osmehe i radost na licu moga oca, ali nije moglo prevariti uvek budno i pažljivo Elizabetino oko. Ona je očekivala naše venčanje s tihim zadovoljstvom, pomešanim sa izvesnim strahom, koji su joj ulile ranije nesreće, da se sreća koja joj je sada izgledala sigurna i stvarna može lako pretvoriti u varljivi san i ostaviti joj samo duboko i večito žaljenje.

Sve je bilo pripremljeno za venčanje. Primali smo goste koji su nam čestitali, i svi su imali nasmejana lica. Koliko god sam mogao, krio sam u svom srcu strah koji me je mučio, i pretvarao se da ozbiljno učestvujem u očevim planovima, iako će oni možda biti samo dekor mojoj tragediji. Na očevo zauzimanje, austrijska vlada je vratila jedan deo Elizabetinog nasledstva. Pripalo joj je malo imanje na obali jezera Komo. Ugovoreno je da odmah posle venčanja odemo u Vilu Lavenca i prve dane sreće provedemo kraj tog divnog jezera.

U međuvremenu sam preduzeo sve mere predostrožnosti kako bih mogao da se branim u slučaju da me demon otvoreno napadne. Stalno sam nosio uza se pištolje i kamu, i uvek bio na oprezu da bih sprečio vešto pripremljen napad. Tako sam bio mnogo mirniji. U stvari, što se više bližio taj dan, pretnja mi se činila kao neka varka koja ne može poremetiti moj mir, dok mi je sreća kojoj sam se nadao u braku izgledala sve izvesnija ukoliko se više primicao dan venčanja. Osim toga, stalno sam slušao kako se o tom događaju

govori kao da ga ništa ne može sprečiti.

Elizabeta je izgledala srećna. Moje držanje mnogo je doprinelo njenom smirenju. Ali onog dana kad je trebalo da se ispune moje želje i moja sudbina, bila je tužna i predosećala je neko zlo. Možda je mislila i na strašnu tajnu koju sam obećao da ću joj otkriti sledećeg dana. Otac je za to vreme bio ushićen, pa je u onoj užurbanosti oko priprema setu svoje rođake tumačio samo mladinom stidljivošću.

Kad je ceremonija venčanja bila obavljena, u očevoj kući se okupilo veliko društvo. Bilo je ugovoreno da Elizabeta i ja krenemo vodenim putem, da provedemo tu noć u Evianu i da sutradan nastavimo putovanje. Dan je bio lep, vetar povoljan; sve je bilo vedro kad smo krenuli na svadbeni put.

To su bili poslednji trenuci sreće u mome životu. Plovili smo brzo. Sunce je peklo, ali nas je od njegovih zraka štitio platneni krov. Uživali smo u lepoti predela, ponekad s jedne strane jezera, gde smo videli Mon Salev i lepe obale Montalegra, a u daljini, povrh svega, divni Mon-Blan i čitav niz snežnih planina koje su uzalud pokušavale da ga nadvise. Neki put smo opet plovili uz suprotnu obalu, gde smo videli ogromnu planinu Juru, koja se izdiže kao nepremostiva prepreka za onoga ko bi hteo da napusti svoju otadžbinu, kao i za osvajača koji bi želeo da je porobi.

Uhvatio sam Elizabetu za ruku i rekao:

— Ti si tužna, ljubavi moja. Ah! Kad bi znala šta sam pretrpeo i šta još mogu doživeti, potrudila bi se da mi pomogneš da posle onolikog očajanja uživam u miru i slobodi koje mi bar današnji dan pruža.

— Budi srećan, dragi moj Viktore, odgovori Elizabeta, nadam se da nemaš zbog čega da se žalostiš. Možeš biti uveren da sam u duši zadovoljna, iako mi se vedrina radosti ne ocrtava na licu. Nešto mi kaže da ne treba suviše da se pouzdam u sreću koja nam se pomalja, ali neću poslušati taj zlokobni glas. Vidi kako brzo plovimo, i kako je ovaj divni predeo još interesantniji zbog oblaka koji čas prekrivaju vrh Mon-Blana a čas se dižu iznad njega. Pogledaj takođe nebrojene ribe koje plivaju u vodi, tako bistroj da možemo razaznati svaki kamičak koji se nalazi na dnu! Kakav divan dan! Kako cela priroda izgleda srećna i vedra!

Tako je Elizabeta pokušavala da odvrati i svoje i moje misli od tužnih stvari. No, raspoloženje joj je bilo promenljivo; radost bi za trenutak zablistala u njenim očima, ali bi posle toga opet postala rastrojena i predavala se sanjarenju.

Sunce se spustilo nisko na nebu. Prošli smo reku Drans i posmatrali njen tok kroz provalije između visokih brda i kroz klisure između nižih. Alpi su ovde bliži jezeru, i već smo se primicali zaravni između planina koje se nalaze uz istočnu obalu jezera. Toranj Eviana blistao je između šuma koje su ga opkoljavale, a iznad njega se uzdizao planinski venac.

Vetar, koji nas je dotle nosio neobičnom brzinom, pretvorio se na zalasku sunca u lak povetarac. Blag vetrić nabirao je vodu i lelujao drveće dok smo se približavali obali sa koje je dopirao divan miris cveća i sena. Sunce se već spustilo ispod horizonta kad smo se iskrcali; a kad sam stupio na obalu, osetio sam kako u meni opet oživljuju brige i strah, koji će me uskoro obuzeti i nikad me više neće napustiti.

# XXIII

# ELIZABETINA SMRT

Bilo je osam sati kad smo se iskrcali. Kratko vreme samo šetali obalom uživajući u sumraku. Zatim smo se povukli u gostionicu, odakle smo posmatrali divan prizor — jezero, šume i planine bili su obavijeni tamom, ali su se njihovi crni obrisi ipak još ocrtavali.

Vetar, koji se utišao na jugu, sad se podigao na zapadu s velikom žestinom. Mesec se bio uzneo do najviše tačke na nebu i sad je počeo da se spušta; oblaci su prelazili preko njega brže od jastrebova leta i pomračivali njegove zrake, dok se u jezeru ogledalo nemirno nebo, koje je izgledalo još uznemirenije od burnih talasa koji su se podizali. Odjednom se spusti strašan pljusak.

Bio sam miran u toku dana, ali čim je noć sve obavila tamom, u duši sam osetio veliki strah. Bio sam zabrinut i na oprezu, a desnom rukom sam čvrsto držao pištolj koji mi je bio sakriven u nedrima. Svaki zvuk me je plašio; ali sam odlučio da skupo prodam ovoj život, i da se ne povučem iz borbe dok se ne ugasi ili moj sopstveni život, ili život mog okrutnog protivnika.

Elizabeta je neko vreme bez reči posmatrala moju uznemirenost; ipak, u mome pogledu bilo je nečega što joj je ulivalo strah, i ona me upita drhtavim glasom:

— Šta te to muči, dragi Viktore? Čega se plašiš?

— Oh! Tiho, tiho ljubavi moja, odgovorih ja; kad prođe ova noć, sve će biti dobro, ali ova noć je strašna, veoma strašna.

U takvom duševnom stanju proveo sam jedan sat, kad odjednom pomislih da će za moju ženu biti užasna ova borba koju svakog časa očekujem. Zato sam je nežno zamolio da ode na spavanje, pošto sam odlučio da joj se pridružim tek kad saznam gde se nalazi moj neprijatelj.

Ona je otišla, a ja sam i dalje hodao gore-dole po hodnicima gostionice, pregledajući svaki kutak u kome bi se moj protivnik mogao sakriti. Ali nisam

naišao ni na kakav trag, i već sam pomišljao da se dogodila neka srećna okolnost koja ga je sprečila da izvrši svoje pretnje, kad iznenada začuh strašan i prodoran vrisak. Dolazio je iz sobe u koju se Elizabeta bila povukla. Kad sam ga čuo, sinu mi u pameti prava istina, ruke mi klonuše i svi mi se mišići i žile ukočiše; osećao sam kako mi krv teče kroz vene i kako mi trnu prsti. To je trajalo jedan trenutak; začu se i drugi vrisak, i ja jurnuh u sobu.

Dobri bože! Zašto onda nisam izdahnuo! Zašto još živim da pričam o propasti najlepših nada i najčistijeg stvorenja na svetu? Ona je bila tu, mrtva, bačena preko kreveta, glava joj je visila, a iskrivljene crte lica napola joj je skrivala kosa. Kud god se okrenem, vidim tu istu sliku — njene beskrvne ruke i opušteno telo koje je ubica bacio na bračnu postelju. Zar sam mogao videti to i ostati živ? Avaj! Život je uporan i najčvršće se drži tamo gde je najviše mrzak. Samo sam za trenutak izgubio pamćenje, jer sam pao onesvešćen na pod.

Kad sam se osvestio, bio sam okružen ljudima iz gostionice. Na licima im se ogledao veliki strah, ali užas drugih izgledao mi je nestvaran, kao senka onih osećanja koja su mene mučila. Pobegao sam od njih i ušao u sobu u kojoj je ležalo telo Elizabete, moje ljubavi, moje žene, do nedavno žive, tako drage i tako pune vrlina. Premestili su je iz onog položaja u kome sam je u prvi mah video; kako je ležala s glavom na ruci i maramicom prebačenom preko lica i vrata, mogao sam pomisliti da spava. Pojurio sam k njoj i vatreno je zagrlio; ali mlitavo telo i hladni udovi pokazaše mi da ono što sada držim u naručju nije više Elizabeta koju sam voleo i štitio. Smrtonosni tragovi demonovih ruku videli su se na njenom vratu, a iz njenih usta nije izlazio dah.

Dok sam ležao preko nje u neizmernom očajanju, slučajno sam podigao pogled. Prozori su ranije bili zamračeni, te osetih paničan strah kad videh kako žuta mesečeva svetlost obasjava sobu. Kapci su bili razmaknuti, i ja sa neopisivim užasom ugledah na prozoru najgnusnije i najmrskije stvorenje. Lice čudovišta bilo je iskeženo; izgledalo je kao da se ruta kad je svoj đavolji prst uperio na mrtvo telo moje žene. Ja pojurih ka prozoru i, izvadivši pištolj iz nedara, opalih; ali mi ono izmače, skoči dole i, trčeći munjevitom brzinom, zaroni u jezero.

Na pucanj, mog pištolja ljudi nagrnuše u sobu. Pokazao sam im mesto na kome je čudovište nestalo, pa smo čamcima pošli tim tragom. Bačene su i mreže, ali sve je bilo uzalud. Posle nekoliko sati vratili smo se bez nade da ćemo ga naći, a većina mojih pratilaca verovala je da je to stvorenje bilo samo

plod moje mašte. Kad smo se iskrcali, oni produžiše da pretražuju okolinu, podelivši se u nekoliko grupa koje su pošle u raznim pravcima kroz šumu i vinograde.

Pokušao sam da ih pratim, i malo sam se udaljio od kuće; ali vrtelo mi se u glavi, išao sam kao pijan, i najzad sam se srušio potpuno iscrpen. Koprena mi se spustila na oči, a koža mi se naježila od groznice. U takvom stanju odneli su me natrag i položili na krevet. Jedva sam bio svestan svega što se dogodilo; pogled mi je lutao po sobi kao da sam tražio nešto što sam izgubio.

Posle izvesnog vremena ustao sam i instinktivno se dovukao u sobu u kojoj je ležalo telo moje ljubljene Elizabete. Žene su oko njega plakale, a ja sam se bacio na njega i pridružio svoje gorke suze njihovim. Za ove to vreme nisam imao nijednu jasnu predstavu u glavi. Misli su mi bile zbrkane i letele s jednog predmeta na drugi. Razmišljao sam o svojim nesrećama i njihovom uzroku, i bio sav pometen od čuđenja i užasa. Smrt Viljemova, Justinino pogubljenje, ubistvo Klervala i na kraju smrt moje žene; čak ni u samom tom trenutku nisam znao da li su jedini rođaci koji su mi još ostali bili pošteđeni demonove zlobe. Moj otac se možda baš sada previja od bolova u njegovim rukama, a Ernest možda leži mrtav kraj njegovih nogu. Stresao sam se pri toj pomisli i potpuno osvestio.

Skočio sam, odlučivši da se vratim u Ženevu što je brže moguće.

Nisam mogao nabaviti konje, pa sam se morao vratiti preko jezera; ali

vetar je bio nepovoljan i kiša je pljuštala. Međutim, tek je svanulo i mogao sam se nadati da ću stići pre mraka. Najmio sam ljude da veslaju, a i ja sam uzeo jedno veslo, jer sam u telesnim kretanjima uvek nalazio olakšanje od duševnih patnji. No, zbog suviše velikog bola koji sam osećao i preteranog uzbuđenja koje sam podneo, nisam bio sposoban ni za kakav napor. Bacio sam veslo i podbočivši glavu rukama predao se svakojakim mračnim mislima. Kad sam podigao pogled, video sam predele koji su mi bili poznati iz srećnijih dana, i koje sam još juče posmatrao u društvu one koja je sada bila samo senka i uspomena. Suze su mi potekle iz očiju. Kiša je za trenutak prestala da pada, pa sam, kao i nekoliko sati pre toga, video ribe kako igraju u vodi; onda ih je Elizabeta bila primetila. Ništa ne pada tako teško čovekovoj duši kao velika i nagla promena. Sunce može sijati ili se mogu navući oblaci, ali ništa mi više ne može izgledati isto kao prethodnog dana. Demon mi je oduzeo svaku nadu na sreću u budućnosti. Nijedno stvorenje nije nikad bilo tako nesrećno kao ja; tako užasan događaj jedinstven je u ljudskoj istoriji.

Ali zašto da se zadržavam na događajima koji su se odigrali posle ove nesreće koja je prevazišla sve? Moja priča je bila puna groze, i sad je dostigla vrhunac. Ono što još imam da vam ispričam može vam biti samo dosadno. Znajte da su svi prijatelji, jedan po jedan, bili otrgnuti od mene; ostao sam usamljen. Snaga mi je na izmaku, pa vam moram samo u nekoliko reči opisati poslednje događaje iz te moje užasne priče.

Stigao sam u Ženevu. Otac i Ernest još su bili u životu; ali oca je porazila vest koju sam mu doneo. Kao da ga sad gledam, tog divnog starca dostojnog poštovanja! Pogled mu je rasejano bludeo, jer je izgubio ono što ga je očaravalo i pričinjavalo mu radost — svoju Elizabetu, koja mu je bila više nego kći, koju je ludo voleo, kao što voli čovek koji je na kraju života i kome je ostalo malo ljubavi, pa se sav njoj posvetio. Neka je proklet demon koji je sručio nesreću na njegovu sedu glavu, i osudio ga da umre od tuge i bola! On nije mogao preživeti užasne udarce koji su ga zadesili; odjednom ga je izdala snaga. Nije se mogao više dići iz kreveta, i posle nekoliko dana umro je na mojim rukama.

Šta se onda dogodilo sa mnom? Ne znam; izgubio sam pamćenje, i jedino se sećam okova i tame. Katkad sam, istina, sanjao da lutam po cvetnim livadama i divnim dolinama sa prijateljima iz mladosti; no kad bih se probudio, video sam da se nalazim u tamnici. Posle toga sam padao u melanholiju, ali postepeno sam postao svestan svog položaja i nesreće, pa sam pušten iz zatvora. U stvari, verovali su da sam lud, pa sam zato, kako sam

docnije saznao, više meseci proveo u samici.

Međutim, sloboda mi ne bi ništa vredela da se kod mene nije s buđenjem svesti probudila i želja za osvetom. Kad su mi sve moje nesreće prošle kroz sećanje, počeo sam da razmišljam o njihovom uzroku — o čudovištu koje sam stvorio, o užasnom demonu koga sam pustio u svet da me uništi. Obuzimao me je ludački bes kad sam mislio na njega, pa sam želeo i usrdno se molio da ga se dočepam kako bih na njegovu prokletu glavu sručio veliku i strašnu odmazdu.

Moja mržnja se nije dugo ograničavala samo na puste želje. Počeo sam da razmišljam o tome na koji način ću ga najlakše uhvatiti. U tom cilju, otprilike mesec dana posle puštanja na slobodu, otišao sam gradskom sudiji za krivična dela. Rekao sam da imam da podnesem jednu tužbu, da znam ko je uništio moju porodicu, i da ga molim da upotrebi svoju moć da bi ubica bio uhvaćen.

Sudija me je pažljivo i ljubazno saslušao.

— Budite uvereni, reče on, da neću štedeti ni truda ni snage da pronađem tog zlikovca.

— Hvala vam, odgovorio sam; zato čujte izjavu koju imam da dam. Priča je zaista tako čudna da bih se bojao kako mi nećete poverovati, kad u njoj ne bi bilo nečeg ubedljivog, ma kako da je neobična. Povest je suviše logična da bi se moglo pomisliti da je samo san, a ja nemam razloga da lažem.

Dok sam mu to govorio, moje držanje je bilo smireno ali je ostavljalo dubok utisak. U duši sam doneo odluku da svoga neprijatelja gonim do smrti, i taj cilj koji sam imao pred sobom malo me je umirio i za izvesno vreme pomirio sa životom. Ispričao sam mu tada svoju istoriju, ukratko, ali odlučno i jasno, dajući tačne datume i ne ubacujući grdnje i usklike.

U početku je izgledalo da sudija ništa ne veruje, ali ukoliko sam dalje pričao, postajao je pažljiviji i zainteresovaniji. Primetio sam da se ponekad stresao od užasa, a drugi put bi mu se na licu ocrtavalo veliko iznenađenje pomešano sa nevericom.

Kad sam završio pričanje, rekoh mu:

— To je stvorenje koje optužujem, i molim vas da upotrebite svu svoju moć da ga uhvatite i kaznite. To je vaša sudijska dužnost, a verujem i nadam se da se ni vaša čovečanska osećanja neće u ovom slučaju buniti protiv toga da izvršite svoju dužnost.

Te reči izazvaše znatnu promenu na licu moga slušaoca. Dok je slušao

moju priču, donekle je verovao u nju, kao da je to priča o duhovima i natprirodnim događajima; ali kad sam ga pozvao da po njoj zvanično postupi, opet mu je sve izgledalo neverovatno. Ipak mi je blago odgovorio:

— Rado bih vam pružio svaku pomoć u traganju za njim, ali izgleda da stvorenje o kome govorite ima snagu koja bi odolela svim mojim naporima. Ko bi mogao goniti biće koje može da prelazi preko glečera i da živi u pećinama i jazbinama u koje se nijedan čovek ne bi usudio da kroči? Osim toga, prošlo je nekoliko meseci od izvršenja zločina, pa niko ne može znati kuda je odlutao i u kom kraju živi.

— Ja ne sumnjam u to da on obleće oko mesta u kome ja živim; pa ako je stvarno našao pribežište na Alpima, mogao bi biti ulovljen kao divlji jarac, ili uništen kao divlja zver. Ali, pogađam vaše misli: vi ne verujete u moju priču, i ne nameravate da ga gonite i kaznite prema zasluzi.

Dok sam to govorio oči su mi sevale od besa. Sudija se uplaši.

— Varate se, reče on, ja ću sve pokušati. Ako je u mojoj moći da uhvatim to čudovište, budite uvereni da će za svoje zločine iskusiti odgovarajuću kaznu. No prema vašem opisu njegovih sposobnosti, bojim se da će to biti neizvodljivo. Zato budite spremni na razočaranje, iako će biti preduzete sve potrebne mere.

— To ne može da bude; ali, ma šta vam kazao, ništa neće vredeti. Moja osveta za vas nije važna; a ipak, iako dopuštam da je to porok, priznajem da je to jedina strast koja mi proždire dušu. Osećam neiskazan gnev kad pomislim da je ubica koga sam pustio među ljude još u životu. Vi odbijate moj pravedni zahtev, pa mi ništa drugo ne ostaje nego da se sav posvetim njegovom uništenju, makar i po cenu svog života.

Drhtao sam od preteranog uzbuđenja dok sam to govorio. U mom ponašanju bilo je nekog bezumlja i, verujem, one gorde jarosti koju su, iako se priča, osećali mučenici iz drevnih vremena. Međutim, jednog ženevskog sudiju, čiji je duh bio obuzet sasvim drugim idejama a ne odanošću i junaštvom, to duševno uzbuđenje veoma je podsećalo na ludilo. Pokušavao je da me umiri kao što dadilja umiruje malo dete, i smatrao da je moja priča posledica bunila.

— Čoveče, uzviknuo sam, kako ništa ne znaš a ponosiš se svojom mudrošću! Prestanite; vi ne znate šta govorite.

Ljut i uzbuđen, naglo sam ga ostavio i otišao kući da razmišljam o tome šta treba da preduzmem.

# XXIV

# ŽUDNjA ZA OSVETOM

Bio sam u takvom duševnom stanju da nisam imao nijedne slobodne misli. Bes me je obuzimao; jedino mi je žeđ za osvetom ulivala snagu i potrebnu staloženost. Ona je davala pravac mojim osećanjima, tako da sam bio miran i pravio planove onda kad bih se inače predao ludilu i smrti.

Prvo sam doneo odluku da zauvek napustim Ženevu. Moja otadžbina, koja mi je bila draga kad sam bio voljen i srećan, sad mi je postala mrska. Prikupio sam izvesnu sumu novca i nešto nakita koji je pripadao mojoj majci i otputovao.

Tako je počelo moje lutanje, koje će prestati kad i moj život. Prešao sam veliki deo zemljine površine, i podnosio sve tegobe na koje putnici obično nailaze u pustinjama i varvarskim zemljama. Ni sam ne znam kako sam ostao živ. Mnogo puta, kad bi me izdale noge, ispružio bih se na peskovitoj ravnici i molio boga da umrem. Jedino me je želja za osvetom održavala u životu; nisam smeo umreti i ostaviti svog protivnika da živi.

Kad sam napustio Ženevu, prva briga mi je bila da potražim neki način kako da uđem u trag svom đavolskom neprijatelju. Ali nisam imao određenog plana, te sam satima lutao po okolini varoši, ne znajući kojim putem da krenem. Kad se spustila noć, našao sam se na ulazu u groblje na kome su počivali Viljem, Justina i moj otac. Ušao sam i prišao spomeniku koji je obeležavao njihovu grobnicu. Sve je bilo tiho, sem lišća na drveću, koje je vetar blago lelujao. Noć je bila skoro sasvim mračna. Čak i nekom nezainteresovanom posmatraču taj prizor izgledao bi svečan i dirljiv. Činilo mi se da duše umrlih lebde oko mene i bacaju na moju glavu senku, koju sam osećao ali nisam video.

Duboki bol koji sam u početku preživljavao brzo se pretvorio u bes i očajanje. Oni su mrtvi, a ja živ; njihov ubica takođe živi, i ja moram nastaviti svoj mučni život da bih ga uništio. Kleknuo sam na travu i poljubio zemlju, a zatim drhtavih usana uzviknuo:

— Zaklinjem se svetom zemljom na kojoj klečim, senima koje lutaju oko mene i večnom tugom koju osećam; i tobom, o Noći, i duhovima koji tobom vladaju, da ću goniti demona koji je počinio ovu nesreću sve dok jedan od nas dvojice ne padne u borbi na život i smrt. Toga radi sačuvaću život. Da bih izvršio ovu dragu osvetu, ponovo ću gledati sunce i gaziti zelenu travu na zemlji, što bi inače zauvek iščezlo ispred mojih očiju. Pozivam vas, duše umrlih, i vas, lutajuće slute osvete, da mi pomognete i vodite me u ovom pothvatu. Neka prokleto i pakleno čudovište ispije pehar bola; neka oseti očajanje koje mene sada muči.

U početku sam izgovarao zakletvu svečanim glasom i sa strahopoštovanjem, jer sam bio gotovo siguran da me seni mojih ubijenih prijatelja čuju i odobravaju moj zavet; ali kad sam završavao obuzeo me je bes, i gnev je gušio moje reči.

Glasan demonski smeh odgovorio mi je kroz noćnu tišinu. Dugo i neprijatno zvonio mi je u ušima i odjekivao sa planina, pa sam imao utisak da mi se ceo pakao smeje i ruga. Sigurno je trebalo da me u tom trenutku obuzme bes i da uništim ovoj bedni život, ali izrekao sam zakletvu i morao sam izvršiti osvetu. Smeh prestade; a tada začuh dobro poznati odvratni glas, gotovo kraj samih ušiju, kako mi govori poluglasnim šapatom:

— Zadovoljan sam, nesrećni bedniče! Zadovoljan sam što si odlučio da živiš!

Pojurih ka mestu odakle je dolazio taj glas, ali mi đavo izmače iz ruku. Odjednom se pojavi pun mesec i obasja njegovo grozno i nakazno telo dok je bežao natčovečanskom brzinom.

Počeo sam da ga gonim. To je mesecima bio moj zadatak. Vođen neznatnim tragovima, išao sam vijugavim tokom reke Rone, ali uzalud. Pojavilo se plavo Sredozemno more, i čudnim slučajem video sam demona kako ulazi i krije se u brodu spremnom da otplovi prema Crnom moru. Ukrcao sam se na isti brod, ali mi je on pobegao, ni sam ne znam kako.

Išao sam za njegovim tragom kroz tatarske i ruske divljine, mada mi je uvek izmicao. Ponekad su me seljaci, uplašeni tom jezivom pojavom, obaveštavali o njegovom kretanju; a ponekad je on sam ostavljao neke znake da se po njima upravljam, bojeći se da ću pasti u očajanje i ubiti se ako mu izgubim svaki trag. Sneg mi je padao na glavu, a na snežnoj ravnici video sam otiske njegovih ogromnih nogu. Vi, koji tek ulazite u život, kojima je briga nešto novo a patnja nepoznata, kako možete razumeti šta sam prepatio i šta još trpim? Hladnoća, oskudica i umor bile su najmanje muke koje mi je bilo

suđeno da podnesem. Neki đavo me prokleo, pa sam svuda sa sobom nosio svoj večiti pakao. A ipak me je neki dobri duh pratio i pokazivao mi pravac, pa kad mi je bilo najteže, odjednom bi me izvukao iz naizgled nepremostivih teškoća. Ponekad, kad sam bio sasvim iscrpen od gladi, nalazio sam u pustinji hrane koja me je vraćala u život i snažila. Jelo je bilo, stvarno, jednostavno, onakvo kako jedu seljaci te zemlje; ali verovao sam da su ga ostavljali duhovi koje sam pozivao da mi pomognu. Više puta, kad je sve bilo suvo, a nebo bez oblaka, i kad sam goreo od žeđi, pojavio bi se na nebu neki oblačak iz koga je pala sitna kiša i osvežila me, a zatim bi nestao.

Kad god sam mogao, išao sam pored reka; ali demon je obično to izbegavao, pošto je tu bilo najviše naselja. Na drugim mestima sam retko viđao ljude, pa mi je glavna hrana bila divljač na koju sam nailazio. Imao sam kod sebe novca, koji sam delio seljacima i tako zadobijao njihovo prijateljstvo; ili sam donosio sa sobom divljač koju sam ubio, pa pošto bih odvojio za sebe mali deo, poklanjao sam sve onima koji su mi davali vatru i pribor za kuvanje.

Tako mi je prolazio život, koji mi je bio mrzak; samo sam u snu mogao osetiti radost. O, blagosloveni onu! Često sam se, kad sam bio najnesrećniji, predavao odmoru, pa su me snovi uljuljkivali i dovodili do ushićenja. Duhovi koji su me štitili pružali su mi te trenutke, bolje reći časove sreće, da bih sačuvao snagu koja mi je bila potrebna da izvršim svoj zadatak. Bez tog odmora ne bi izdržao sve nedaće; u snu sam video svoje rođake, svoju ženu i svoju dragu otadžbinu; ponovo sam gledao dobroćudno očevo lice, slušao Elizabetin umilni glas, i video Klervala mladog i zdravog. Više puta, kad sam bio iscrpen od zamornog pešačenja, ubeđivao sam sebe da je sve to san i da će stvarnost nastati tek kad padne noć i kad budem uživao u naručju svojih najmilijih prijatelja. Kakvu sam bolnu ljubav osećao prema njima! Kako sam bio vezan za njih, nad mi se ponekad činilo da mi se pojavljuju i na javi, kao da su još u životu! U takvim trenucima nestajalo je želje za osvetom od koje sam izgarao, pa sam produžavao da gonim neprijatelja da bih ga uništio kao da mi je to stavljeno u dužnost, ili kao da me goni neka sila koje nisam bio svestan, a ne moja vatrena želja.

Ne mogu znati kakva su bila osećanja onoga koga sam gonio. Katkad mi je, stvarno, ostavljao pismene znake na kori drveća ili urezane u kamenu, koji su mi pokazivali put i potpirivali gnev. „Moja vlast još nije prestala“ (te reči sam pročitao na jednom takvom natpisu); „ti živiš, a moja moć je potpuna. Hajde za mnom; ja idem na sever da potražim večiti led, gde će te

mučiti zima i mraz, na koje sam ja neosetljiv. Ako ne dođeš suviše dockan, naći ćeš ubijenog zeca u blizini ovog mesta; pojedi ga i okrepi se. Hajde, neprijatelju moj; imamo tek da se borimo na život i smrt, ali dok ne dođe taj čas, moraćeš još da pretrpiš mnoge teške i nesrećne trenutke.“

Pakosni đavole! Opet se zaklinjem na osvetu; opet te osuđujem, prokleti demone, na muke i smrt. Neću prestati da te gonim dokle god jedan od nas dvojice ne strada; a onda, s kakvom ću se radošću pridružiti Elizabeti i svojim umrlim rođacima, što će mi biti nagrada za velike patnje i ovo užasno putovanje!

Što sam dalje išao na sever, sneg je bio sve gušći a hladnoća toliko jaka da sam je jedva mogao podnositi. Seljaci su se zatvarali u svoje izbe, i samo su se oni najsmeliji usuđivali da iziđu kako bi hvatali životinje koje je glad isterala iz jazbina da traže hranu. Reke su bile pokrivene ledom, pa nisam mogao pecati ribu, i tako sam ostao bez glavne hrane.

Što su veće bile moje patnje, moj neprijatelj je sve više likovao. Jedan natpis koji mi je ostavio glasio je ovako: „Spremi se! Tvoje muke tek počinju. Umotaj se u krzno i nabavi hrane, jer ćemo uskoro krenuti na put na kome će samo tvoje najgorče patnje zadovoljiti moju večitu mržnju."

Ove podrugljive reči samo su povećavale moju istrajnost i hrabrost. Bio sam rešen da uspem u svojoj nameri. Pozivajući boga da mi pomogne, i dalje sam s nesmanjenom upornošću prelazio ogromne pustinje, dok se nije u daljini pojavio okean koji se pružao do krajnje granice horizonta. Oh! kako se on razlikovao od plavih južnih mora! Prekriven ledom, mogao se razlikovati od zemlje samo po većoj pustoši i neravninama. Grci su plakali od radosti kad su sa azijskih brda ugledali Sredozemno more, i ushićeno klicali što je došao kraj njihovim mukama. Ja nisam plakao; ali sam kleknuo i, prepuna srca, zahvalio dobrom duhu što me je doveo do mesta na kome sam se nadao da ću, i pored toga što mi se on ruga, sresti svog neprijatelja i uhvatiti se s njim u koštac.

Nekoliko nedelja pre toga nabavio sam saonice i pse, pa sam neverovatnom brzinom prelazio preko snega. Ne znam da li je demon putovao na isti način; ali sam primetio da sam ga sada stizao, dok sam ranije stalno zaostajao za njim. Kad sam prvi put ugledao okean, samo je za jedan dan putovanja bio odmakao ispred mene, pa sam se nadao da ću ga uhvatiti pre nego što stigne do obale. Zato sam požurio dalje s novom hrabrošću i posle dva dana došao sam do jednog bednog seoceta na morskoj obali. Raspitivao sam se kod stanovnika za demona i dobio tačna obaveštenja.

Džinovsko čudovište, rekli su mi, stiglo je prošle noći, naoružano puškom i pištoljima, i nateralo u bekstvo stanovnike jedne usamljene kućice, koji su se uplašili njegovog strašnog izgleda. Odneo im je hranu spremljenu za zimu i natovario na saonice; pohvatao je veliki broj pasa za vuču, upregao ih, i još iste noći, na radost užasnutih seljaka, produžio put preko mora u pravcu u kome nije bilo kopna. Pretpostavljali su da će brzo stradati usled lomljenja leda, ili se smrznuti na večitom mrazu.

Kad sam čuo tu vest, trenutno me je obuzelo očajanje. Pobegao mi je; moraću poći na opasno i gotovo beskrajno putovanje preko ledenih bregova na okeanu — po hladnoći koju bi malo koji domorodac mogao dugo podnositi; nisam se mogao nadati da ću izdržati, jer sam navikao na blagu i sunčanu klimu. Međutim, pri pomisli da će demon ostati u životu i slaviti pobedu, ponovo sam osetio gnev i žeđ za osvetom, koji su bili toliko jaki da su potisnuli sva druga osećanja. Posle kratkog odmora, za vreme koga sam video u snu svoje drage rođake koji su me podsticali na nove napore i osvetu, spremio sam se za put.

Zamenio sam svoje saonice drugima koje su bile podešene za neravnu površinu Ledenog okeana; kupio sam dovoljno namirnica, i napustio kopno.

Ne znam koliko je dana prošlo od onda, ali sam izdržao muke koje sam bio u stanju da podnesem samo zbog želje za pravednom odmazdom, što mi je stalno plamtela u grudima. Često su mi ogromni i neravni ledeni bregovi preprečavali prolaz, i često sam čuo ispod svojih nogu tutnjavu mora koje je pretilo da me uništi. No ponovo je nastajao mraz, i morski putevi su postajali sigurni.

Prema količini hrane koju sam utrošio, pretpostavljam da sam proveo tri nedelje na tom putovanju. Neprekidno odlaganje da se ispuni moja nada, koju sam u duši stalno gajio, često mi je iz očiju mamilo gorke suze razočaranja i tuge. Očajanje me je gotovo smrvilo, i samo što se nisam srušio od tolikih muka. Jednog dana, kad su se jadne životinje koje su me vukle s neiskazanim naporom popele na vrh nekog strmog ledenog brega, i kad se jedna od njih srušila od umora i uginula, sa strahom sam pogledao veliko prostranstvo ispred sebe, kad odjednom primetih neku crnu pegu na tamnoj ravnici. Napregao sam pogled da bih video šta to može biti, glasno uzviknuo od radosti kad sam raspoznao saonice i u njima nakazno telo dobro poznatog stvorenja. Oh, s kakvim mi je vatrenim poletom nada opet napunila dušu! Iz očiju mi potekoše tople suze, ali ih ja ubrzo izbrisah da mi ne bi ometale da vidim demona; no ipak mi je pogled bio zamagljen od suza koje su me pekle, i

na kraju sam glasno zaplakao, jer više nisam mogao savlađivati uzbuđenje.

Međutim, nisam imao vremena za odlaganje. Oslobodio sam pse njihovog mrtvog druga, i dao im obilno hrane. Posle jednog sata odmora, koji mi je bio neophodno potreban ali i veoma mučan, produžio sam put. Saonice su se još videle; više ih nikako nisam gubio iz vida, sem kad bi ih za kratko vreme zaklonila neka ledena stena koja bi se ispred mene isprečila. Stvarno sam ih pristizao; pa kad sam, posle nepuna dva dana putovanja, ugledao svoga neprijatelja na daljini od jedva jedne milje, srce mi je snažno zalupalo.

Ali tada, kad mi se činilo da mi je neprijatelj na domaku, nade su mi se odjednom izjalovile, i izgubio sam mu svaki trag, što se nijedanput pre toga nije dogodilo. Ispod ledene kore čula se tutnjava, koja je postajala sve strašnija i zlokobnija ukoliko se more više gibalo i nadolazilo ispod mojih nogu. Podigao se vetar; more je hučalo; i kao usled nekog snažnog zemljotresa, led je pukao i razdvojio se uz jak i užasan prasak. Sve se brzo svršilo; nekoliko minuta docnije burno more se valjalo između mene i mog neprijatelja, a ja sam ostao da plovim na odlomljenoj santi leda, koja se stalno smanjivala, spremajući mi na taj način strašnu smrt.

Tako sam proveo mnogo užasnih časova. Nekoliko pasa je uginulo; i ja sam jedva što nisam klonuo posle tolikih nevolja, kad ugledah vaš brod kako plovi i donosi mi nadu na spasenje i život. Nisam imao pojma da brodovi uopšte zalaze tako daleko na sever, pa sam bio zapanjen kad sam ga video. Brzo sam odvalio jedan deo saonica da bih napravio vesla; na taj način sam uspeo, s neverovatnim naporom, da pokrenem santu leda na kojoj sam se nalazio u pravcu vaše lađe. Bio sam rešen, ako putujete na jug, da se opet prepustim na milost i nemilost moru, ali da ne odustanem od onoga što sam naumio. Nadao sam se da ću vas nagovoriti da mi ustupite jedan čamac u kome bih dalje gonio neprijatelja. Vi ste pak plovili u pravcu severa. Uzeli ste me na brod kad mi je ponestalo snage; inače bi me usled tolikih muka ubrzo snašla smrt, koje se još plašim — jer još nisam izvršio svoj zadatak.

Oh! Kad li će mi dobri duh, koji me vodi u mom traganju za neprijateljem, dopustiti da odem na počinak koji tako mnogo želim? Ali, moram li ja umreti, a on i dalje ostati u životu? Ako umrem, zakunite mi se, Voltone, da on neće izbeći smrt; da ćete ga tražiti i da će moja osveta biti zadovoljena. No, zar smem zahtevati od vas da nastavite moje putovanje, da podnosite muhe koje sam ja podnosio? Ne, nisam toliko sebičan! Pa ipak, ako se pojavi kad ja umrem, ako ga sluge osvete dovedu vama, zakunite se da ga nećete ostaviti u životu — zakunite se da ga nećete pustiti da slavi pobedu nad mojim silnim

nesrećama, i da i dalje živi i povećava broj svojih strašnih zločina! On je rečit i ubedljiv; jednom su čak njegove reči dirnule moje srce, ali ne verujte mu. Duša mu je isto tako nakazna kao i telo, puna podmuklosti i đavolske zlobe. Ne slušajte ga; setite se imena Viljema i Justine, Klervala, Elizabete, mog oca i nesrećnog Viktora, i zabodite mu mač u srce. Ja ću biti blizu i tačno uperiti oštricu.

# EPILOG

# VOLTONOV NASTAVAK

26. avgusta 17 ..

Margaret, pročitala si ovu čudnu i užasnu priču; zar ne osećaš kako ti se krv ledi od užasa, kao meni još i sada? Ponekad, savladan iznenadnim bolom, on nije mogao dalje da priča; a drugi put je isprekidanim ali oštrim glasom jedva izgovarao reči pune tuge. Njegove pametne i lepe oči čas bi sevale od gneva, a čas bi odavale tugu i pogruženost, i pogled mu se gasio u beskrajnoj potištenosti. Nekiput je uspevao da vlada sobom, pa je i najužasnije događaje opisivao mirnim glasom, uzdržavajući se da ne ispolji ovoje uzbuđenje; zatim bi odjednom, kao kad vulkan izbaci lavu, njegovo lice dobilo izraz najljućeg gneva, i glasno bi proklinjao svoga neprijatelja.

Priča mu je bila povezana, i izgledalo je da iznosi pravu istinu. Ipak, priznajem da su me Feliksova i Safijina pisma, koja mi je pokazao, i čudovište koje sam video sa broda, više ubedili u istinitost njegove priče nego njegova svečana uveravanja, ma koliko da su bila ozbiljna i logički povezana. Takvo čudovište, dakle, zaista postoji! Ne mogu sumnjati u to; a ipak sam iznenađen i začuđen. Ponekad sam pokušavao da saznam od Frankenštajna pojedinosti o tome kako je stvorio to biće, ali u tom pogledu bio je nepristupačan.

— Jeste li vi ludi, prijatelju, rekao mi je. Kuda vas vodi vaša nerazumna radoznalost? Zar biste i vi hteli da stvorite sebi i celom svetu demonskog neprijatelja? Ćutite, ćutite! Saslušajte moje nevolje i nemojte povećavati svoje!

Frankenštajn je saznao da sam pravio beleške o istoriji njegovog života. Tražio je da ih vidi, pa ih je onda sam ispravljao i dopunjavao na mnogim mestima; no uglavnom je unosio više života u svoje razgovore sa neprijateljem. „Pošto ste stavili na hartiju moju priču“, govorio je, „neću da ostane nakaradna za potomstvo.“

Tako je prošla nedelja dana dok sam slušao najčudniju priču koju je ikad mašta stvorila. Interesovanje za moga gosta, koje je u meni probudila ova priča i njegovo otmeno i dostojanstveno držanje, ispunilo mi je sve misli i

osećanja. Želeo bih da ga tešim; međutim, kako mogu dati podstreka za život nekome ko je tako beskrajno nesrećan, tako lišen svake nade na utehu? Oh, ne! On sad može osetiti radost jedino kad se njegova napaćena duša pripremi za počinak i smrt. No ipak, on ima jednu utehu, koja je posledica usamljenosti i bunila. Kad u snovima razgovara sa svojim rođacima i na taj način dobija utehe za svoje nevolje ili podstrek za osvetu, on veruje da to nije samo plod njegove mašte, nego da te osobe zaista dolaze iz nekog dalekog sveta da ga posete. Ta vera unosi neku svečanu ozbiljnost u njegova sanjarenja, zbog koje su ona gotovo isto tako privlačila moju pažnju i interesovanje kao da su istinita.

Naš razgovor se ne ograničava uvek samo na njegovu istoriju i nesreće. U svakoj grani opšte književnosti on pokazuje neograničeno znanje i živo i pronicljivo zapažanje. Njegovo izlaganje je ubedljivo i dirljivo. Kad priča o uzbudljivim događajima, ili kad se trudi da izazove sažaljenje ili ljubav, suze mi pođu na oči. Kako je to morao biti divan čovek u danima sreće, kad je tako plemenit i uzvišen u nesreći! Izgleda da je on i sam svestan svoje vrednosti i svog velikog pada.

„Kad sam bio mlađi“, govorio mi je, „verovao sam da sam predodređen za neki veliki pothvat. Moja osećanja su duboka; ali sam umeo da hladno rasuđujem, pa sam bio sposoban za slavna dela. To osećanje sopstvene vrednosti davalo mi je podstreka kad bi me druga osećanja savladala; ja sam smatrao da bi bio zločin ako bih zbog puste tuge zanemario svoj talenat, koji bi mogao koristiti mojim bližnjima. Kad sam razmišljao o delu koje sam završio, upravo da sam stvorio osećajno i razumno biće, nisam se mogao uvrstiti u red običnih pronalazača. Međutim, ta misao, koja mi je davala podstreka u početku mog stvaralačkog rada, sad me samo baca još dublje u prašinu. Svi moji planovi i nade sada su ništavni. Kao arhanđeo koji je težio da bude svemoćan, i ja sam okovan u večnom paklu. Moja mašta je bila živa, a moje sposobnosti za raščlanjavanje i primenjivanje na delu bile su velike. Sjedinivši te osobine, zamislio sam ideju i stvorio čoveka. Čak ni sada ne mogu bez uzbuđenja da se setim svojih sanjarenja, dok moje delo još nije bilo dovršeno. U mislima sam hodao po nebu, čas likujući zbog svoje moći, čas goreći od uzbuđenja pri pomisli na ono što ću postići. Još od detinjstva bio sam ispunjen velikim nadama i uzvišenim težnjama; a kako sam nisko pao! Oh! prijatelju, da ste me poznavali kakav sam nekad bio, ne biste me sad poznavali ovako uniženog. Retko sam osećao klonulost duha; izgledalo je kao da me nosi neka viša sudbina, dok nisam pao da se nikad, nikad više ne podignem.“

Zar moram izgubiti ovog divnog čoveka? Žudeo sam za prijateljem; tražio sam nekoga ko bi me voleo i saosećao sa mnom. I gle, na ovom pustom moru našao sam takvog prijatelja; ali se bojim da sam ga stekao samo da bih upoznao njegovu vrednost i onda ga izgubio. Želeo bih da ga pomirim sa životom, ali on odbacuje tu pomisao.

„Zahvaljujem vam, Voltone“, rekao je, „na vašim ljubaznim namerama prema tako bednom nesrećniku; ali kad govorite o novim vezama i naklonostima, mislite li da bi mi neko mogao zameniti one koji su nestali? Zar bi mi ma koji čovek mogao biti ono isto što i Klerval, ili ma koja druga žena Elizabeta? Čak i kad našu ljubav nisu probudile neke više osobine, naši drugovi iz detinjstva uvek imaju nad nama neku moć koju retko kad može postići prijatelj koga kasnije steknemo. Oni poznaju našu detinju narav koja se, ma kako da se docnije izmeni, nikad sasvim ne izgubi. Zato oni mogu oceniti naša dela mnogo pravilnije, u pogledu ispravnosti naših pobuda. Sestra ili brat ne mogu nikad posumnjati da će jedno od njih izvršiti prevaru ili neki rđav postupak, ako se sklonost ka tome nije još ranije ispoljila, dok bi nekog drugog prijatelja, ma kako da im je mnogo privržen, i pored toga možda posmatrali sa sumnjom. Međutim, ja sam imao prijatelje koji su mi bili dragi ne samo zato što sam se s njima družio i na njih navikao, nego i zbog njihove lične vrednosti; ma gde se ja nalazio, uvek ću čuti u ušima šapat blagog Elizabetinog glasa i Klervalovog govora. Oni su mrtvi, i u ovoj mojoj usamljenosti samo me jedna misao može podstaći da ostanem u životu. Da radim na nekom velikom pothvatu ili planu koji će doneti znatne koristi mojim bližnjima, njegovo izvršenje dalo bi smisao mom životu. No moja sudbina nije takva; ja moram goniti i uništiti stvorenje kome sam dao život. Tada će moj zadatak na zemlji biti ispunjen, i onda mogu umreti.“

2. septembra

Mila moja sestro,

Pišem ti okružen opasnošću i ne znajući da li mi je suđeno da ponovo vidim Englesku i drage prijatelje koji u njoj žive. Opkoljen sam ledenim bregovima koji ne ostavljaju nikakav prolaz i svakog trenutka prete da zdrobe moj brod. Valjani ljudi koje sam nagovorio da mi budu saputnici obraćaju mi se za pomoć, ali ja ne mogu da im je pružim. Naš položaj izgleda veoma težak, a ipak me ne napuštaju nada i hrabrost. Užasavam se kad

pomislim da se životi svih ovih ljudi nalaze u opasnosti zbog mene. Ako propadnemo, za to su krivi moji ludi snovi.

A kakvo će, Margaret, biti tvoje duševno stanje? Ti nećeš čuti za moju propast, pa ćeš brižno očekivati moj povratak. Godine će prolaziti, i ti ćeš padati u očajanje, no ipak će te podržavati nada. Oh! mila moja sestro, kad pomislim kako se žalosno mogu izjaloviti tvoje iskrene nade, to mi pada strašnije nego pomisao na sopstvenu smrt. Ali ti imaš muža i divnu decu, pa možeš biti srećna. Bog neka te blagoslovi i donese ti sreću.

Moj nesrećni gost posmatra me s nežnim saučešćem. Trudi se da mi ulije nadu, i govori kao da je život nešto što on ceni. Podseća me na to kako su se slične nezgode događale i drugim moreplovcima koji su plovili istim morem, pa i protiv moje volje izaziva kod mene vedra predosećanja. Čak i mornari osećaju moć njegove rečitosti. Kad im govori, oni više ne očajavaju. On budi u njima energiju, i dok slušaju njegov glas, veruju da su ogromni ledeni bregovi kao neki krtičnjaci koji će iščeznuti pred čovekovom odlučnošću. Ta osećanja su prolazna; njihov strah je svakim danom sve veći zato što im se nada ne ostvaruje, pa se već bojim da to očajanje može izazvati pobunu.

5. septembra

Malopre se odigrala tako neobična scena da se ne mogu uzdržati da je ne zabeležim, iako je vrlo lako moguće da ovi spisi nikad neće ni doći do tvojih ruku.

Još smo okruženi ledenim bregovima, i još se nalazimo u velikoj opasnosti da nas oni zdrobe kad se sudare. Hladnoća je preterano velika, te su mnogi moji nesrećni drugovi već našli grob u ovom pustom predelu. Frankenštajnovo zdravlje se svakim danom pogoršava. Oči mu još blistaju grozničavim sjajem; ali on je iscrpen, i posle svakog naglog naprezanja ponovo klone kao da je mrtav.

Pomenuo sam u svom poslednjem pismu kako se plašim pobune. Jutros, dok sam sedeo i posmatrao bledo lice svoga prijatelja — njegove poluzatvorene oči i mlitavo opuštene ruke — trgoše me pet-šest mornara koji su tražili da uđu u kabinu. Oni uđoše, a njihov vođa mi se obrati. Rekao mi je da su ostali mornari izabrali njega i njegove drugove da dođu k meni kao izaslanici i da mi postave pravedan zahtev koji im neću moći odbiti. Opkoljeni smo ledom i verovatno se nikad nećemo izbaviti; ali oni se boje,

ako se led raziđe, što se može desiti, i ostavi nam slobodan prolaz, da ću ja biti toliko nesmotren da produžim putovanje i odvedem ih u nove opasnosti kad već srećno prebrode ovu. Stoga su tražili da se obavežem svečanom zakletvom da ću, ako se brod oslobodi, odmah krenuti u pravcu juga.

Njegov govor me je uznemirio. Ja nisam očajavao, niti sam još pomišljao na povratak u slučaju da se oslobodimo. A ipak, da li bi bilo pravično, ili čak moguće, da odbijem ovaj zahtev? Oklevao sam s odgovorom, kad se Frankenštajn, koji je u početku ćutao i stvarno izgledao kao da nema dovoljno snage da prati razgovor, iznenada prenu; oči mu zasijaše, a obrazi se zarumeneše od trenutne žestine. Okrenuvši se mornarima on reče:

— Šta hoćete? Šta to tražite od svog kapetana? Zar tako lako odustajete od svoje namere? Zar niste govorili da je ovo slavna ekspedicija? A zašto je slavna? Ne zato što je plovidba laka kao po nekom južnom moru, nego stoga što je puna opasnosti i strahota; što u svakom novom doživljaju morate pokazati hrabrost i istrajnost; što opasnost i smrt stalno vrebaju, a vi im morate prkositi i pobediti ih. Zbog toga je to slavan pothvat. Očekivali ste da vas dočekaju kao dobrotvore ljudskog roda; da se vaša imena slave kao imena ljudi koji su se suočili sa smrću radi časti i za dobro čovečanstva. A gle sad, kod prve zamišljene opasnosti ili, ako hoćete, prvog velikog i strašnog kušanja vaše hrabrosti, vi uzmičete, a zadovoljavate se time da vas smatraju za ljude koji nisu imali dovoljno hrabrosti da izdrže hladnoću i opasnost; jer eto, jadnici, bilo im je hladno pa su se vratili svojim toplim ognjištima! Ta zato vam nisu bile potrebne tolike pripreme; niste morali doći tako daleko i dovesti svoga kapetana do sramnog poraza, smo da biste se pokazali kao kukavice. Oh! budite ljudi, odnosno, budite nešto više nego obični ljudi. Budite istrajni u svojim odlukama i čvrsti kao stena. Ovaj led nije tako sazdan kao što vaša srca mogu biti. On je nestalan i ne može vam odoleti ako vi kažete da neće. Ne vraćajte se svojim porodicama sa žigom srama na čelu. Vratite se kao junaci koji su se borili i pobedili, i koji ne znaju što znači okrenuti leđa neprijatelju.

Govorio je to glasom koji se menjao prema raznim osećanjima koja je u govoru izražavao, a u očima su mu se ogledale uzvišene ideje i junaštvo. Zar bi se ti onda mogla čuditi što su ovi ljudi bili dirnuti? Oni su se zgledali i nisu bili u stanju da mu odgovore. Tada sam ja progovorio. Rekao sam im da se povuku i da razmisle o onome što im je on kazao; da ih neću voditi dalje na sever ako to nikako ne žele; ali da se nadam da će im se, kad razmisle, povratiti hrabrost.

Oni se povukoše, a ja se vratih svom prijatelju; no on je bio klonuo i izgledao gotovo beživotan.

Kako će se sve ovo svršiti ja ne znam, ali radije bih umro nego da se sramno vratim, ne postigavši cilj. No ipak se bojim da će to biti moja sudbina. Ljudi koje ne podržava želja za slavom i čašću nikad neće dobrovoljno i dalje podnositi ovakve nedaće.

7. septembra

Kocka je bačena; pristao sam da se vratim ako ne propadnemo. Tako su kukavičluk i neodlučnost srušili moje nade. Vraćam se bez stečenog znanja i razočaran. Potrebna je veća životna mudrost nego što je imam da bih mogao podneti ovu nepravdu.

12. septembra

Svršeno je; vraćam se u Englesku. Izgubio sam nadu da ću biti koristan čovečanstvu i slavan; izgubio sam prijatelja. No ipak ću nastojati da ti potanko ispričam te tužne događaje; i neću klonuti duhom jer plovim ka Engleskoj i tebi.

Led je počeo da se kreće 9. septembra. U daljini se čula tutnjava kao da grmi, dok su ledeni bregovi pucali i lomili se na sve strane. Bili smo u najvećoj opasnosti. Međutim, pošto ništa nismo mogli preduzeti, glavnu pažnju sam posvetio svome nesrećnom gostu, čija se bolest toliko pogoršala da je bio potpuno vezan za postelju. Led je pucao iza nas i struja ga je brzo nosila ka severu; sa zapada se podigao slab vetar, tako da je već jedanaestog prolaz ka jugu postao sasvim slobodan. Kad su mornari videli da im je povratak u otadžbinu obezbeđen, počeli su glasno i dugo da kliču od radosti. Frankenštajn, koji je dotle dremao, probudi se i upita za uzrok galame.

— Raduju se, rekoh mu, što ćemo se uskoro vratiti u Englesku.

— Vi se, dakle, stvarno vraćate?

— Avaj, da; ne mogu se odupreti njihovim zahtevima. Ne mogu ih protiv njihove volje voditi u opasnost, i zato se moram vratiti.

— Vratite se ako hoćete, ali ja neću. Vi možete odustati od svog cilja, ali ja se ne usuđujem da odustanem od svoga, jer mi ga je bog odredio. Ja sam slab,

no sigurno će mi duhovi koji pomažu moju osvetu dati potrebnu snagu.

Rekavši to, on pokuša da skoči iz postelje, ali to je bio suviše veliki napor za njega; on pade natrag i onesvesti se.

Dugo nije došao sebi, pa sam više puta pomislio da mu se život sasvim ugasio. Najzad otvori oči. Teško je disao i nije mogao da govori. Lekar mu je dao kapljice za umirenje i naredio da ga ostavimo na miru. Posle toga mi je rekao da moj prijatelj sigurno neće živeti još mnogo časova.

Presuda mu je bila izrečena, pa mi ništa drugo nije preostalo nego da putujem i budem strpljiv. Sedeo sam kraj njegove postelje i posmatrao ga. Oči su mu bile sklopljene, te sam mislio da spava; no on ubrzo pozva slabim glasom i, rekavši mi da priđem bliže, progovori:

— Avaj! Snaga u koju sam se pouzdao nestala je. Osećam da ću uskoro umreti, a on, moj neprijatelj i progonitelj, možda još živi. Nemojte misliti, Voltone, da u ovim poslednjim trenucima svog života još osećam onu strasnu mržnju i vatrenu želju za osvetom kao nekada; ali smatram da sam u pravu što želim smrt svoga neprijatelja. U toku ovih poslednjih dana razmišljao sam o svom ponašanju u prošlosti, i ne nalazim da je ono za osudu. U ludom nastupu oduševljenja stvorio sam razumno biće, i bio sam obavezan da mu pružim sreću i blagostanje, ukoliko je to bilo u mojoj moći. To je bila moja dužnost, ali postojala je još jedna mnogo važnija od te. Morao sam veću pažnju posvetiti dužnostima prema ljudskom rodu, zato što je od toga zavisila sreća ili nesreća mnogo većeg broja živih bića. Iz tih pobuda sam odbio, i dobro sam uradio što sam odbio, da stvorim drugaricu onom nakaznom stvorenju. On je u zlim delima ispoljio svoju neuporedivu zlobu i sebičnost — uništio je moje prijatelje. Osudio je na smrt stvorenja koja su bila veoma osećajna, srećna i razborita. Ne znam dokle ta žeđ za osvetom može da ide. Pošto je i sam nesrećan, on mora umreti da ne bi i druge unesrećio. Moj zadatak je bio da ga uništim, ali nisam uspeo. Kad sam bio podstaknut sebičnim i zluradim pobudama, molio sam vas da preuzmete moj nedovršen posao; pa i sada ponavljam tu molbu, kad me rukovode samo razum i vrlina.

Međutim, ne mogu od vas tražiti da se odreknete svoje otadžbine i prijatelja da biste izvršili taj zadatak; sad, pošto se vraćate u Englesku, ima malo izgleda da ćete ga sresti. Ali ostavljam vam da razmislite o svemu, i da procenite šta bi bila vaša dužnost. Ne smem zahtevati od vas da učinite ono što ja mislim da je pravo, jer sam možda još uvek pod uticajem gneva.

Muči me pomisao da će on ostati u životu kao oruđe zla; a inače, ovaj čas kad svakog trenutka očekujem oslobođenje, jedini je srećan čas koji sam

doživeo u toku više godina. Seki dragih pokojnika lebde oko mene i ja žurim da odem u njihov zagrljaj. Zbogom, Voltone! Tražite sreću i spokojstvo i izbegavajte slavoljublje, čak i kad bi to bila naizgled naivna želja, da se istaknete u nauci i pronalazaštvu. A ipak, zašto tako kažem? Mene su takve težnje uništile, ali neko drugi može uspeti.

Dok je to govorio glas mu je postajao sve slabiji, i na kraju je, iscrpen od naprezanja, zaćutao. Pola sata docnije ponovo je pokušao da govori, ali nije mogao. Blago mi je stisnuo ruku, i oči su mu se zaklopile zauvek, a blag osmeh koji mu je zračio na licu iščezao je sa njegovih usana.

Margaret, šta mogu da kažem o preranoj smrti ovog divnog čoveka? Kako da ti objasnim koliko duboku žalost osećam? Sve što bih rekao bilo bi nedovoljno i slabo. Suze mi teku, a u duši osećam veliko razočaranje. Ali putujem u Englesku, pa ću tamo možda naći utehe.

Trgao sam se. Šta znače ti zvuci? Ponoć je; duva prilično jak vetar, a noćni stražar se jedva kreće na palubi. Evo, opet; kao da se čuje ljudski glas, samo rapaviji; dolazi iz kabine u kojoj leži Frankenštajnovo telo. Moram otići da vidim. Laku noć, sestro.

Blagi bože! šta se dogodilo! Još mi se vrti u glavi kad se toga setim. Ne znam da li ću imati snage sve da opišem. Međutim, priča koju sam zabeležio bila je nedovršena bez ovog poslednjeg čudnog događaja.

Ušao sam u kabinu u kojoj su ležali zemni ostaci mog divnog i zlosrećnog prijatelja. Nad njim je bio nagnut neki čudan stvor koga nemam reči da opišem — džinovskog rasta, ali neobičnih i nakaznih razmera. Kako je bio nagnut nad kovčegom, lice mu je bilo pokriveno gustim pramenovima čupave kose; ali je bio ispružio jednu ogromnu ruku, koja je po boji i sastavu ličila na ruku mumije. Kad je čuo šum mojih koraka, prestao je da pušta uzvike puce bola i užasa i skočio prema prozoru. Nikad nisam video nešto tako strašno kao što je bilo njegovo lice, tako odvratno i užasno ružno. I nehotice zatvorih oči i pokušah da *se* setim šta mi je bila dužnost u pogledu ovog zlikovca. Viknuo sam mu da stane.

On zastade, gledajući me začuđeno. Zatim se okrete mrtvom telu svoga tvorca, kao da je zaboravio na moje prisustvo, a svaka crta njegovog lica i svaki pokret odavali su veliko uzbuđenje koje je izazivala neka neobuzdana strast.

— I to je moja žrtva! uzviknuo je. Moji zločini su se završili njegovim ubistvom. Došao je kraj mojim zlim delima! Oh, Frankenštajne! Plemeniti i

požrtvovani stvore! Šta vredi što te sada molim da mi oprostiš? Ja, koji sam te nepovratno uništio time što sam ubio one koje si voleo. Avaj! On je hladan, ne može da mi odgovori.

Glas mu je bio prigušen. Moja prva misao je bila da mi je dužnost da ispunim molbu svoga prijatelja na samrti i uništim njegovog neprijatelja, ali sad sam osetio radoznalost pomešanu sa sažaljenjem. Približio sam se tom užasnom stvoru. Bilo je nečeg tako zastrašujućeg i nezemaljskog u njegovoj ružnoći, da se nisam usudio da ga ponovo pogledam u lice. Pokušao sam da govorim, ali mi reči zamreše na usnama. Čudovište je i dalje samo sebe prekorevalo gnevnim i nevezanim rečima. Najzad sam, kad se njihovo žestoko uzbuđenje za trenutak stišalo, prikupio hrabrosti da ga oslovim:

— Tvoje kajanje, rekoh mu, sada je izlišno. Da si slušao glas svoje savesti i bojao se muva griže savesti pre nego što si doterao svoju đavolju osvetu do ove krajnosti, Frankenštajn bi bio još živ.

— Jesi li ti pri sebi? reče demon. Zar misliš da ja onda nisam osećao bol i grižu savesti? On, produži pokazujući na leš, on nije na kraju trpeo ni stoti deo muka koje sam ja podnosio za vreme ovog dugotrajnog putovanja na kome su se moja nedela završila. Užasna sebičnost gonila me je napred, dok mi je griža savesti razdirala dušu. Misliš li da je Klervalovo ječanje bilo za mene muzika? Moje srce je stvoreno da oseća ljubav i sažaljenje; pa kad me je nesreća odvela poroku i mržnji, taj nagli preokret nisam mogao pretrpeti a da ne osetim patnje koje vi ne možete ni zamisliti.

Posle Klervalovog ubistva vratio sam se u Švajcarsku slomljena srca i utučen. Žalio sam Frankenštajna; moje sažaljenje se pretvaralo u užas; grozio sam se samog sebe. Ali kad sam otkrio da se on, koji je u isto vreme tvorac moga života i vinovnik mojih neiskazanih patnji, usuđuje da se nada sreći; i da, dok mene baca u očajanje i nesreću, za sebe traži radost u osećanjima i strastima koji su meni zauvek uskraćeni, zbog strašne zavisti i nemoćnog gneva osetio sam neutoljivu žeđ za osvetom. Setio sam se svoje pretnje i odlučio da je izvršim. Znao sam da i sebi spremam samrtne muke; ali sam bio rob, a ne gospodar nagona koji sam prezirao, no kome se nisam mogao odupreti. Ali, kad je ona umrla! Ne, onda nisam bio nesrećan. Odagnao sam svako osećanje, savladao svaki bol, da bih se podao preteranom očajanju. Otada je zlo postalo za mene dobro. Pošto sam toliko daleko doterao, nisam imao drugog izbora nego da svoju prirodu prilagodim cilju koji sam dragovoljno izabrao. Dovršenje mog demonskog plana predstavljalo je za mene nezasitljivu strast. Sad je on završen; tu je moja poslednja žrtva!

U početku me je dirnulo opisivanje njegove nesreće; međutim, kad sam se setio šta je Frankenštajn rekao o njegovoj rečitosti i ubedljivosti, i kad sam ponovo bacio pogled na mrtvo telo svoga prijatelja, u meni se ponovo raspali neobuzdani gnev.

— Bedniče! rekoh mu, lepo je od tebe što si došao ovamo da naričeš zbog nesreće koju si počinio. Bacaš buktinju u gomilu zgrada, pa kad one izgore, sediš na ruševinama i jadikuješ što su propale. Dvolični đavole! Da je onaj koga oplakuješ još u životu, još bi bio predmet tvoje proklete osvete i opet bi postao njen plen. Ti ne osećaš sažaljenje; ti samo žališ što više nemaš vlast nad žrtvom svoje zluradosti.

— Oh, nije tako, nije tako, prekide me čudovište. No, ipak mora biti da takav utisak ostavlja ono što izgleda da je smisao mojih dela. Međutim, ja ne tražim saosećanje u mojoj nesreći. Nikad neću naići na saosećanje. Kad sam ga prvi put tražio, želeo sam da podelim s nekim sklonost prema vrlini, osećanje sreće i ljubav koja me je celog prožimala. Ali sada, kad je vrlina postala za mene samo varka i kad su se sreća i ljubav pretvorile u gorko i strašno očajanje, zašto da tražim saosećanje? Zadovoljavam se time što ću patiti sam dok budu trajale moje patnje. Zadovoljan sam što će gnušanje i poruga pratiti uspomenu na mene kad budem umro. Nekada su moju maštu smirivali snovi o vrlini, slavi i uživanju. Nekada sam se uzalud nadao da ću sresti bića koja će me voleti zbog divnih osobina koje sam u stanju da ispoljim, praštajući mi moj spoljni izgled. Bio sam nadahnut velikim mislima o časti i odanosti. Ali sada me je zločin spustio ispod najgore životinje. Nijedna krivica, nijedno delo, nikakva zloba i nikakva nesreća ne mogu se porediti sa mojima. Kad se setim svih svojih strašnih grehova, ne mogu da verujem da sam ja ono isto stvorenje čije su misli nekad bile pune divnih i uzvišenih snova o lepoti i izvanrednoj dobroti. No baš je tako; pali anđeo postaje zlobni đavo. A ipak, čak i taj neprijatelj boga i čoveka ima prijatelje i drugove u svojoj nevolji, a ja sam usamljen.

Ti koji nazivaš Frankenštajna svojim prijateljem, izgleda da znaš za njegove nesreće i moje zločine. Ali kad ti je on pričao o njima, nije ti mogao opisati sve one sate i mesece koje sam proživeo nesrećan i rastrzan nemoćnim besom. Jer, dok sam uništavao njegove nade, nisam zadovoljavao svoje želje, koje su uvek ostajale isto onako strasne i vatrene. I dalje sam želeo ljubav i drugarstvo, a bio sam prezren. Zar to nije bilo nepravično? Treba li mene jedinog smatrati za zločinca, kad se ceo ljudski rod ogrešio o mene? Zašto ne mrziš Feliksa, koji je s gnušanjem oterao prijatelja sa svoga

praga? Zašto ne proklinješ seljaka koji je hteo da ubije spasioca svoje kćeri? Ne, to su čak čestita i besprekorna stvorenja! A ja, nesrećan i napušten, samo sam čudovište koje treba odgurnuti, udariti nogom i izgaziti. Čak i sada mi uzapri krv kad na to pomislim.

No, istina je da sam bednik. Ubijao sam divna i bespomoćna stvorenja; ugušio sam nevine dok su spavali, i zadavio onoga koji nije nikad uvredio ni mene ni ma kog živog stvora. Gurnuo sam u nesreću svoga tvorca, koji je bio jedinstven primer čoveka dostojnog ljubavi i divljenja; gonio sam ga sve do nepovratne propasti. On leži tu mrtav, hladan i bled. Ti me mrziš; ali tvoje gnušanje ne može se porediti sa onim koje ja sam prema sebi osećam. Ja gledam ruke koje su izvršile ta nedela; ja mislim na srce u kome se začela ta misao o njima; i žudim za onim časom kad ću smeti pogledati te ruke, i kad me ta misao neće više mučiti.

Ne boj se da ću i ubuduće vršiti zločine. Moje delo je uskoro završeno. Ni tvoja niti ma čija smrt nije potrebna da bi se dovršio moj život i da bi se zbilo ono što se mora zbiti; ali za to je potrebna moja smrt. Nemoj misliti da ću ja oklevati da podnesem tu žrtvu. Napustiću tvoj brod i, na ledenoj santi koja me je ovamo donela, potražiću najseverniju tačku zemljine kugle. Napraviću lomaču i pretvoriću u pepeo ovo bedno telo, da ne bi na osnovu njegovih ostataka neki radoznali i bezbožni nesrećnik pokušao da stvori još jedno biće kao što sam ja. Umreću. Neću više osećati patnje koje me sada muče, niti ću biti žrtva nezadovoljenih ali i neugušenih osećanja. Onaj ko me je stvorio mrtav je; a kad ni mene ne bude više, uspomena na obojicu brzo će nestati. Neću više gledati sunce i zvezde, niti ću osećati vetar na obrazima. Nestaće svetlosti, osećanja i osećaja; u tom stanju moram naći sreću. Pre nekoliko godina, kad sam prvi put ugledao sliku ovoga sveta, osetio prijatnu toplotu leta, čuo šuštanje lišća i cvrkutanje ptica, kad je to značilo za mene sve, plakao bih da sam morao umreti; sada mi je to jedina uteha. Okaljan zločinima i razdiran najljućom grižom savesti, gde mogu naći mira sem u smrti?

Zbogom! Ostavljam te, a s tobom ostavljam poslednje ljudsko biće koje će moje oči videti. Zbogom, Frankenštajne! Da si još živ, i da još imaš želju da mi se svetiš, bolje bi je zadovoljio kad bi me ostavio u životu nego kad bi me ubio. Ali, tako nije bilo. Želeo si da me uništiš da ne bih počinio još veću nesreću. Međutim, ako još nisi, iz meni nepoznatog razloga, prestao da misliš i osećaš, ne možeš ni želeti veću osvetu od one koju podnosim. Ma koliko da si bio nesrećan, moje patnje su bile još veće od tvojih: jer ljuta griža savesti

neće prestati da mi vređa rane dok ih smrt ne zaceli zauvek.

No uskoro ću umreti, uzviknu on sa tužnim i svečanim oduševljenjem, i više neću osećati ono što me sada muči. Uskoro će prestati ove užasne patnje. Popeću se na lomaču pobedonosno, i likovaću u samrtnim mukama dok me bude gutao plamen. Vatra će se ugasiti; vetar će moj pepeo razneti u more. Moja duša će počivati u miru; ako i bude mislila, sigurno neće misliti ovako. Zbogom.

Rekavši to, on skoči kroz prozor kabine na ledenu santu koja se nalazila uz lađu. Ubrzo su ga odneli talasi, i on se izgubi u daljini i mraku.

# Napomene

1 Misli se na magnetnu iglu, odnosno magnetni pol (Prim. ur.)

2 Zarobljenik časti (ital.), čovek posvećen ostvarenju kakvog uzvišenog ideala. (Prim. ur.)

3 Stopa — stara mera za dužinu, oko trideset santimetara. (Prim. ur.)

4 Citat iz čuvene pesme engleskog pesnika Semjuela Kolridža (1772—1834) Stari mornar. (Prim. prev.)

5 Citat je iz pesme engleskog pesnika Vilijema Vordsvorta (1770—1850) Opatija Tintern. (Prim. prev.)